

Anmeldelser

Sten Harck: Nationale mindretal i europæisk perspektiv

En analyse af Europarådets Rammekonvention om beskyttelse af nationale mindretal. København, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2000. 346 sider. ISBN 87-574-0236-0. Kr. 400,-.

Siden Første Verdenskrigs afslutning har nationale mindretal og deres rettigheder været genstand for folkeretslig behandling. I det sidste årti, årtiet da landene bag det kommunistiske jerntæppe brød sammen, kom emnet på den verdenspolitiske dagsorden med fornyet kraft, ikke mindst på grund af krigerske konflikter i forbindelse med Sovjetunionens og især Jugoslaviens opløsning. I februar 1995 fremlagde Europarådet en Rammekonvention om beskyttelse af nationale mindretal, der trådte i kraft d. 1. februar 1998. Rammekonventionen er den første multilaterale traktat om mindretalsbeskyttelse.

Sten Harcks juridiske ph.d. afhandling om Rammekonventionen begynder med et historisk overblik om mindretalsrettighedernes udvikling fra senromersk tid til i dag. Der gives en afklaring om mindretalsbegrebet og om hvad der karakteriseres som specifikke mindretalsrettigheder. Bogens kerne introducerer så Europarådets Rammekonvention og dets juridiske aspekter.

Bogen giver et godt og på trods af det juridiske sprog forståeligt overblik over mindretalsbegrebets og mindretalsrettighedernes historiske udvikling indtil i dag. For en dansk læser påkalder spørgsmålet om mindretalsrettigheder i det dansk-tyske grænseland og i forbindelse med den nationale vækkelse i Sønderjylland/Slesvig sig særlig interesse. På dette område virker fremstillingen dog ikke helt tilfredsstillende. Afsnittet bygger primært på en historisk ubetydelig tysk afhandling fra 1948, der har tysknational slagside (Hellmuth Hecker: Schleswig und die Entwicklung des Selbstbestimmungsrechts

und Minderheitenschutzes). Her kunne man have ønsket sig en mere grundig behandling af f.eks. den provisoriske slesvigholstenske regerings behandling af mindretalsspørgsmålet i årene 1848-50, de danske reaktioner herpå samt en uddybning af, hvorfor Danmark var så afvisende overfor at udstede garantier til den tyske befolkning i Sønderjylland.

Kapitlet om selve Rammekonventionen er en juridisk analyse af konventionen og dens folkeretlige betydning. SH når frem til konklusionen, at Rammekonventionen er fundamentet for en europæisk mindretalsret. På trods af smuthuller viser dens tekst, at nationalstaterne har erkendt fordelene ved en effektiv beskyttelse af nationale mindretal som bidrag til staternes stabilitet. Dens ratifikation berettiger til håb om, at tvangsassimilering af nationale mindretal hører historien til i hvert fald i Europa. Den udelukker imidlertid ikke, at stater fører en politik der sigter mod en frivillig assimilering af nationale mindretal.

Martin Klatt

Kim Furdal: Fra preussiske landkommuner til danske sognekommuner
Kommunestyret i Sønderjylland fra 1867 til 1920'erne. Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 79, Aabenraa 1999. 506 sider, indb., ill. Kr. 198, .

Om de danske sønderjyders trofasthed i udlændighedens år efter 1864, om de stærke spændinger, som blev fremkaldt forud for den nye grænsedragning i 1920, om selve afstemningen og om Genforeningsjubelen er der skrevet bøger og artikler i næsten utrolige mængder. Alligevel har mangt og meget fra datidens daglige virkelighed hidtil ligget ubeskrevet. Det gælder også et så jordnært emne som kommunestyret. Hvordan blev kommunerne styret syd for Kongeåen før 1920 – og hvordan foregik overgangen til dansk lovgivning og praksis i tiden umiddelbart

efter den nye grænsedragning i 1920? Emnet har ikke blot været ubeskrevet. For mange i kongeriget har det også virket lidt eksotisk.

Det rådes der bod på med Kim Furdals store bog. Den tager fat på nyt og vanskeligt stof, og den gør det på en letfattelig måde.

Bogens første del belyser kommunistyret i den preussiske tid op til Genforeningen. Det påvises, at den preussiske administrations kommunestyre ikke blev indført brat og som et totalt brud med alle foreliggende traditioner. Tværtimod knyttes der an til sædvaner fra tiden før 1864. Den preussiske nyordning indebar, at de fleste kirkesogne blev opdelt i flere kommuner – hver landsby eller ejerlav blev som regel en selvstændig landkommune. I alt blev det til knap 400 små landkommuner i Nordslesvig. Dette var imidlertid ikke blot noget nyt, det lå i forlængelse af gammel sædvane på lokalforvaltningens nederste trin. I en del mindre kommuner blev der bygget videre på den foregående tids sædvanebestemte lokalstyre, og grandet præget af samtlige lodsejere fortsatte som »kommuneforsamling«. Op-gaver som hidtil var løst på sogneplan, såsom socialvæsenet, blev også fremover løst i samarbejde mellem flere af de nye landsbykommuner. Dansk sprog blev heller ikke straks udryddet som forretningsprog. Alligevel markerede kommuneforordningerne af 1867 og 1892 et brud. Efterhånden blev resultatet et kommunestyre meget anderledes end i Danmark. Forfatteren beskriver, hvordan styret foregik i den enkelte lille landkommune, og hvordan der blev samarbejdet kommunerne imellem – og der foretages en interessant gennemgang af den gradvise overgang til tysk forretningsprog.

Ved Genforeningen i 1920 var alle enige om, at Sønderjylland nu skulle være en fuldt integreret del af Danmark – også hvad angik kommunestyret. Dansk lovgivning skulle helt og fuldt træde i stedet for den preussiske, og der skulle etableres sognekommuner. Derfor blev overgangen fra det ene system til det andet et vigtigt punkt under drøftelserne i de organer, som forberedte Genforeningen i praksis: Kriegerudvalget, Rigsdagspartiernes Søn-

derjyske Udvalg, Ministeriet for Sønderjylland og i den første tid Vælgerforeningens forskellige udvalg. Bogen redegør for de førte forhandlinger og for modsætningen mellem centraladministrationens folk, som krævede indførelse af dansk lovgivning straks og uden overgangsperiode, og de mere besindige med større forståelse for den lokale nødvendighed (H.P.Hanssen og Kriegerudvalgets sekretær, senere kontor/departementschef i Det sønderjyske Ministerium Martin Hammerich). Resultatet blev en trinvis overgang: I hvert sogn blev der i 1920 valgt sogneudvalg, som skulle forestå sammenlægning af de små preussiske landkommuner til sognekommuner af dansk type, i alt 124. Sognekommunerne skulle være etableret senest 1. april 1922, hver med et sogneråd i spidsen.

Sammenlægningsforhandlingerne blev en kompliceret affære. Aftalerne blev udformet ret så forskelligt fra sogn til sogn. Alt dette beskrives anskueligt og med interessant stof om de enkelte sognes lokalhistorie: Her får man et godt indtryk af de praktiske vanskeligheder, især af økonomisk art. Skulle f.eks. den enkelte landkommunes beboere selv hæfte for kommunens egen gæld, eller skulle den fordeles over det nye sognefællesskab? Ofte måtte beboerne indenfor den enkelte tidligere landkommune i årevis betale ekstraskat for at afdrage kommunens gamle gæld. I ikke så få sogne gav den gamle gæld og økonomien i øvrigt stof til stridigheder, som kunne strække sig helt frem mod 1940.

Sammenlægningsoverenskomsterne fødte de nye sognekommuner – men de første år blev vanskelige. Især gældsbyrderne gjorde starten vanskelig. Ud fra kommuneregnskaberne 1921/22 fra Haderslev amt belyses i bogens to sidste store kapitler, hvordan opgaverne blev løst i praksis. Vi hører således bl.a. om kommunernes arbejde med gældsafviklingen, om etablering af det nye skolevæsen og om vej- og socialvæsenet.

Alt i alt er bogen en velskrevet beretning om et emne, som hidtil har savnet enhver behandling. Efter denne bog er emnet preussisk kommunalforvaltning ikke så ukendt som det hidtil har været for de fleste i Danmark, og et helt specielt kapitel

af dansk kommunalforvaltning efter 1920 har fået en første beskrivelse. Undervejs argumenteres mod flere myter – f.eks. om bratheden i de preussiske reformer, om skolevæsenets tilbagestående i 1920. Teksten kunne nok være strammet en del hist og her, nogle tabeller mangler en afpudsning, og redegørelsen for sognekommunernes politik opererer med flere ubekendte faktorer. Det gælder især analysen ud fra sognekommunernes første årsregnskaber. Men sådan vil det være i et pionerarbejde, når et nyt emne tages op på et vanskeligt kildegrundlag. Det er sket i denne bog.

Lars N. Henningsen

Verica Stojanovic:

Unga arbetslösas ansikten

Identitet och subjektivitet i det svenske och danska samhället. Lund Dissertations in Sociology 36. Lund 2001. 237 sider, ill. ISBN 91-7267-042-8.

Denne afhandling i sociologi fra Lunds universitet er interessant på flere leder. For det første sammenlignes ungdomsarbejdsløsheden i Sverige og Danmark i årene 1992-96. For det andet drejer afhandlingen sig om at synliggøre de unges egen opfattelse af at være arbejdsløs. For det tredje har Verica Stojanovic udarbejdet en tolkningsmodel, hvor de unge arbejdsløse deles op i 15 forskellige sociale typer. De sammenfattes i 4 hovedgrupper: De accepterede, de diskvalificerede, de kvalificerede og de ikke-accepterede.

Til de *accepterede* hører: »De rastlösa«, »de flyttbenägna«, »De maktlösa«, »de kontaktlösa«, »de ambivalente«. Til de *diskvalificerede* rubrikseredes: »De värnpliktsfixerade«, »de traditionella« og »de sargade«. Og med til de *kvalificerede* tages: »De frustrerade« og »vardagsfilosoferna«. Og endelig til de *ikke-accepterede* er det: »De oberörda«, »eventyrarna«, »drömmarna«, »melankolikerna« og »livsnjutarna«.

Med denne model for subjektive data sammenlignes de unges opfattelser af arbejdsløshed i Sverige og i Danmark. Og ikke mindst får politikerne noget at vide om, hvordan de unge påvirkes af ledigang. Stojanovic kommer frem til, at de ar-

bejdsløse unge svenskere op til 1996 er generelt mere motiverede til at komme i arbejde end de unge arbejdsløse i Danmark. Det skyldes bl.a., at myndighederne i Sverige havde sat ind med massive foranstaltninger over en årrække mod ungdomsarbejdsløsheden. Det skete først i Danmark fra 1996.

I perioden 1992-96 eksisterer der i Danmark ifølge Stojanovic en arbejdsløsheds-kultur, som de unge ikke ønskede at komme ud af. Det spændende ved afhandlingen er at stifte bekendtskab med en postmoderne tankegang hos unge arbejdsløse og den deraf sammenstykkede etik og identitetsopfattelse, som ikke minder om »den protestantiske etik og kapitalismens ånd«.

Opdelingen af de unge arbejdsløse i 15 sociale typer synliggør differentieret de unges etik og verdensopfattelse. De »accepterede« er karakteriseret ved en høj motivation og et instrumentalt syn til arbejdet. Det har de »diskvalificerede« derimod ikke. Mange lever her af socialhjælp og finder, at arbejdsformidlingen, socialforvaltningen, læger osv. begrænser deres handlingsfrihed. Det samme mener de »kvalificerede«, men hos dem findes dog en motivation og et selvudviklende syn på arbejdet i forbindelse med f.eks. bofællesskab og selvforsyning. »De ikke-accepterede« er karakteriseret ved, at de fremfor alt udvikles gennem nære sociale relationer med andre.

De mange og længere uddrag fra dagbøger og interviews sætter »ansigt« på de unge arbejdsløse.

Flemming Hemmersam

Ulrika Wolf-Knuts & Annikki Kaivola-Bregenhøj (eds.): Pathways

Approaches to the Study and Teaching of Folklore. NNF Publications 9. Turku 2001. 189 sider, ill. ISBN 952-12-0847-3.

Nordic Network of Folklore (NNF), dvs. Nordisk Folkloristisk Netværk, støttet af Nordisk Ministerråd, har taget initiativ til udgivelsen af denne publikation, som får mig til at tænke på Coopers romaner, Stifinder og Den sidste Mohikaner og en strofe af salmedigteren H.A.Brorson.

NNF (1997-2001) fulgte efter NIF (Nordisk Institut for folkedigtning) og er nu også blevet nedlagt, som Folkloristik ved Københavns Universitet blev det i 2001. Og det siges at være folkloristernes egen skyld.

Så jeg lukkede Pathways op med spændte forventninger, for ad hvilke listige stier skulle jeg føres med Den sidste Mohikaner, som menes også at være set på Dansk Folkemindesamling.

Antologien, redigeret af to professorer i folkloristik, med sine 14 forholdsvis korte artikler handler om teori og metode, klassiske som moderne forskningsområder, feltarbejde og arkiver, undervisningssammenhænge, selvrefleksion og etik og folks egne historier (life-stories).

I artiklen, »The Individual and Tradition: Folklore Methodology Today« af amerikaneren, Timothy R. Tangherlini fra Scandinavian Section, UCLA falder bemærkningen om, at folkloristerne selv er skyld i fagets krise (s. 9), ifølge ham går den tilbage til et paradigmeskifte i amerikansk folkloristik i 1970'erne. Da begyndte textualisterne (indholdsorienterede) og kontekstualisterne (interaktionel tilgang) at udsætte hinanden for et kunstigt modsætningsforhold, som det udtrykkes. Den klassiske folkloristik, textanalysen blev nu nedprioriteret, og performancestudier vandt frem, og det siges at have skadet fagets profil, ligesom andre tiltag i amerikansk folkloristik var med til det, – men som Tangherlini dog ikke nævner –, som da Gary Allan Fine i 1988 lancerede det 3. standpunkt, den »tradition-interpretation of folklore in light of issues such as class, gender, nationalism, communities, institutions, and economy«, og da Charles Briggs og Amy Shuman i 1993 stillede sig kritisk til folklorens rolle i kulturpolitik. Ifølge Tangherlini bør folkloristiske undersøgelser foregå på mikroniveau, »primarily low-level, face-to-face interactions that reflects the contours of everyday life« (s. 11). Folkloristik er ikke ifølge ham lig med studiet af performance, men et studium af individ og tradition.

Artikler i Pathways dokumenterer, at termen tradition og studier af tekster har udviklet sig i den finske folkloristik. Lauri Harvilahti, professor i folkloristik ved

Helsinki Universitet, introducerer studier i »ethnopoetics«, »various narrative patterns«, der bliver analyseret »at levels which range from that of the line/clause to broad, holistic structure« (s. 67). Tarja Kupiainen fra Joensuu reflekterer over incest mellem bror og søster ud fra »The Ruined Sister Poem«, 88 linier fra Kalevala. Laura Aro fra Jyväskylä skriver om etik og selvrefleksion i forbindelse med feltarbejde og optegnelser/tekster. Interessant har jeg fundet en artikel af Anne Heimo fra Turku, som ønsker at undersøge »the ways in which so-called 'ordinary' people narrate and pass on history, as well as the role of social memory in this process« (s. 156). I en mindre by Sammatti i det sydlige Finland har hun indsamlet minder fra den finske borgerkrig mellem de røde og de hvide i 1918, hvor grusomheder skete. Disse »atrocities« (oprørende/grusomme eventyr) er ifølge Heimo en form for krigspropaganda og har derfor et klart politisk sigte (s. 157). Hvor Kalevala hører det nationale til, er »atrocities« rundet af en klassekamp i det 20. århundredes Finland. Et spring må det derfor siges at være til en artikel af Lena Marander-Eklund fra det svenske universitet i Turku om feltarbejde hos gravide kvinder før og efter fødslen.

Island er repræsenteret af Terry Gunell, der redegør for et nordisk projekt om »disguise traditions«, hvor folk klæder sig ud og gemmer sig bag masker. Fra Tartu skriver Merila Metsvahi om feltarbejde i dag og om arkivoptegnelser.

I undervisningssammenhæng er der artikler af svenskerne Mats Nilsson og Birgitta Meurling. Den første mener, at studenterne er en glemt ressource, og den anden plæderer for en feministisk pædagogik i undervisningen af etnologi og folklore.

Nyreligiositet eller new ages tages op af professor Torunn Selberg i Bergen og Magnus Gudmundsson fra Lund. Et eksempel hos Selberg er en shamanisme fra samernes »old ages«, der er blevet til en neo-shamanisme eller new ages og bruges af samer til at legitimere, autentisere og kontrollere ideologi og kulturel identitet (s. 117). Et andet eksempel er tarok kort, som der redegøres for hos Gudmundsson.

Begrebet folk tages op hos Ole Marius Hylland fra Oslo, der finder, at termen folk ikke entydigt kan defineres.

Timothy R. Tangherlini skriver i en anden artikel om studiet af byfolklore og etnisk folklore. Han har sit besvær som Hylland med begrebet folk og bruger i stedet for termer som etnisk gruppe eller emigrant gruppe eller »dominant cultural group«, uden at de bliver afgrænset eller defineret. USA er et etnisk samfund, men det er Vesteuropa ikke i det 21. århundrede. Det er et klassesamfund, så spørgsmålet er om de termer, som Tangherlini lancerer, »hybridization, appropriation, assimilation« og »resistance« eller »mapping identity onto the city« og »urban cultural landscape«, hvor definitioner også er fraværende, kan bruges til noget i en folkloristisk undersøgelse af det danske samfund.

Så hvad stiller man op med Pathways og Den sidste mohikaner? Måske ser vejen ud for den sidste mohikaner at satse på tekststudier og gå i nationalismens og lokalpatriotismens tjeneste. Eller som pathways at fortsætte med den velassorterede kulturelle spøg og skæmtfortæring og blive fravalgt på universiteterne. For selvfølgelig hænger folkloristikens krise (frit efter H.A. Brorson) ikke sammen med, at gik alle fagets konger frem på rad/ i deres magt og væld/, de mægted ej det mindste blad/ at sætte på en nælde.

Flemming Hemmersam

Tine Damsholt:

Fædrelandskærlighed og borgerdyd

Patriotisk diskurs og militære reformer i Danmark i sidste del af 1700-tallet. Museum Tusulanums Forlag 2000. 369 sider. ISBN 87-7289-642-6. Kr. 278,-.

Det historiske emne for Tine Damsholts bog er forordningen om stavnsbåndets løsning fra 1788 og den ideologiske ramme, den indgik i. Hermed giver hun sig i kast med et af de mest velbeskrevne emner i danmarkshistorien. Som en ny stemme i det mangfoldige kor af historikere har Tine Damsholt valgt en helt bestemt synsvinkel. Hun påpeger at forordningen var en militær reform, der

baserede landets forsvar på udskrevne soldater og derfor også tilsigtede en højnelse af bøndernes forsvarsvilje. Følgelig analyserer hun det fædrelandskærlige ideologiske landskab, der udfoldede sig omkring reformen, i dette perspektiv.

Men bogen adskiller sig også på en anden måde fra koret af historikere. Tine Damsholt er etnolog og etnologi er nært beslægtet med de sociologiske videnskaber, hvor teori har en langt mere fremtrædende position, end tilfældet er i historievidenskaben. Historievidenskaben analyserer og beskriver primært historien som den sekvens af enestående begivenheder, den grundlæggende er, og anvender mere teorierne som hjælpemidler i denne hovedopgave. For de sociologiske videnskaber udgør historien derimod, parallelt med bl.a. 'feltstudier', en mere tilfældig empirisk ressource som kan anvendes til at afprøve de teorier, som er disse videnskabers egentlige raison d'être.

Selv om de to videnskabsgrene egentlig er komplementære og har så meget at give hinanden, så er det ofte så som så med den gensidige forståelse. Som Peter Burke ironisk har formuleret det, så er der en tendens til, »at historikere betragter sociologer som folk, der fastslår det indlysende i et barbarisk og abstrakt sprog, savner enhver fornemmelse for sted og tid, nådesløst presser enkeltpersoner ind i stive kategorier, og oven i købet beskriver disse aktiviteter som 'videnskabelige'. Sociologer har for deres del længe betragtet historikere som amatøragtige, nærsynede indsamlere af facts uden system eller metode, hvor den manglende konsekvens i det, der udgør deres 'data base', kun modsvares af deres manglende evne til at analysere den« (Burke: History and Social Theory (1992) s. 3).

Jeg har fundet det nyttigt at have disse karikaturer i bagehovedet, når jeg med min historiefaglige baggrund anmelder bogen. Man forstår nemlig ikke Tine Damsholts bog rigtigt, hvis man alene betragter den som et stykke historievidenskab om den enestående begivenhed, stavnsbåndsløsningen. Forfatterens egentlige ærinde er med landboreformperioden som 'laboratorium' at analysere drivkræfterne i det hun kalder subjektiveringsprocessen, som

hun mener ligger bag nationalismen og vore dages nationalstatslige strukturering af verden.

I første del af bogen udvikler hun sin teoretiske position. Hun tager afsæt i den historiefagligt dominerede nationalisme-forskning og kritiserer den for dens empirisme og for dens tendens til at betragte nationalismen som havende en fælles kerne. I stedet ønsker hun at se nationalismen som en relation mellem statsdannelse, ideologi og befolkning. I et statsdannelsesperspektiv fremhæver hun især Charles Tilly's teori om krigen som den afgørende faktor i udviklingen af den moderne stat. Det var overgangen fra lejehære til de militært overlegne nationalt udskrevne massehære, der skabte nationalstaten, borgerrettigheder og demokrati, fordi den udskrevne hær krævede folkelig opbakning til krigen. I forlængelse heraf bliver folkets selvbevidsthed – individets frivillige tilslutning til den statskonstituerende ideologi – af afgørende betydning. Hun tager her afsæt i Thomas Højrup's af Louis Althusser inspirerede ideologibegreb, hvor ideologien anskues som udtrykkende magthavernes interesser, men samtidig som indgydet i individerne, på en sådan måde, at de oplever ideologien som deres egen og dermed oplever sig selv som subjekt. Højrup's ideologiforståelse er dog for overordnet og instrumentel for Tine Damsholt. Til brug for en konkret analyse af den proces, der får individerne til at opfatte sig som subjekter, lader hun sig i stedet inspirere af Michel Foucaults diskursbegreb, der opererer med en udvikling uden mål og som understreger, at der altid er flere diskurser og diskursive formationer, og dermed et element af valg og dermed frihed i subjektiveringsprocessen.

I bogens anden del analyseres så den fædrelandskærlige ideologi eller diskurs, der udfoldede sig i de sidste årtier af 1700-tallet i København. Tine Damsholt gør her indledningsvis meget ud af at distancere sig fra en traditionel historisk helhedsanalyse. Hun ønsker at fokusere på diskursens indre kompleksitet og interesserer sig dermed ikke for en kontekstualisering af sine analyseresultater. Samtidig erkender hun, at hendes analyse

baserer sig på et begrænset empirisk materiale. Kernen i dette er de to tidsskrifter, *Minerva* og *Det danske Krigsbibliotek* i 1790'erne samt kommissionsforhandlingerne forud for stavnsbåndsløsningen 1788. Det er således i høj grad en eksemplarisk analyse, der er tale om. Samtidig hviler analysen tungt på en række udenlandske historikeres monografier om 1700-tallets patriotisme. Meget er skrevet efter devisen: det kulturtræk, som den og den udenlandske historiker har analyseret i Frankrig eller England, kan der også findes et eksempel på i Danmark. Den begrænsede empiri tillader imidlertid ikke at nuancere det danske eksempel, og gør det ikke muligt for forfatteren at identificere danske særtræk og lade disse influere på den begrebslige og teoretiske analyse.

Med disse empiriske virkemidler forfølger Tine Damsholt den fædrelandskærlige diskurs i den politiske litteratur, i følelser, kropssprog, påklædning, festrutiner, havekultur, og hun analyserer kvindens plads i den patriotiske diskurs. Gennem denne undersøgelse argumenterer hun overbevisende for, at det er rimeligt at tale om en særlig fædrelandskærlig eller patriotisk diskurs, som på vigtige punkter adskilte sig fra 1800-tallets nationale selvforståelse.

Herefter når hun så frem til sit hovedærende, nemlig at undersøge den fædrelandskærlige diskurs' placering i opbygningen af den nationale hær. Hun fokuserer her på, at den udskrevne hær må bygge på en anden motivation end den hvervede: Forsvarsviljen må begrundes mere generelt. Hun påpeger desuden, at nye militærtaktiske koncepter fordrede mere selvstændige og mere atletiske fodfolk. I forlængelse af Charles Tilly og Thomas Højrup ser hun staternes behov for en ny og stærkere type krigsmagt som en 'prime mover' i udviklingen af den fædrelandskærlige diskurs. Forudsætningen for dette ræsonnement er, at hovedmålet for udbredelsen af diskursen må være landbefolkningen, der var eneleverandøren af soldater til den udskrevne hær. Tine Damsholt redegør udmærket for, at motiveringen af bondesoldaterne spillede en fremtrædende rolle i forhandlingerne om

landboreformerne, ligesom den fædrelandskærlige diskurs er fremtrædende i skolereformerne og andre steder i statens formidling til landbefolkningen. Det er imidlertid langt sværere at dokumentere om de mange ideologiske initiativer bar frugt, om landbefolkningen indoptog budskabet – blev subjektiveret. Mens der er et overvældende kildemateriale til at belyse borgerskabets og de store godsejeres 'subjektivering' indenfor den fædrelandskærlige diskurs, så er der så godt som ingen dokumentation for denne subjektivering i den almindelige landbefolkning. Tine Damsholt har finkæmmet de få bevarede bondedagbøger for at finde udtryk for fædrelandskærlighed, og hendes fund af rudimenter af den fædrelandskærlige diskurs rækker da også kun til en »problemativering« af tidligere forskning, der har benyttet dagbøgernes udbredte tavshed herom til en 'e silentio' slutning om fravær af en national selvforståelse.

Tine Damsholt konkluderer, at landboreformerne må ses som en del af en europæisk patriotisk diskurs, der tilsigtede at styrke bøndernes motivation som producenter og soldater, men samtidig mener hun, at denne målsætning ikke lykkedes. Subjektiveringen af landbefolkningen gennem opbygningen af en patriotisk selvbevidsthed forblev en utopi.

Det er bogens fortjeneste, at den overbevisende argumenterer for tilstedeværelsen af en særlig patriotisk diskurs og dermed bidrager med en tiltrængt historisering af nationalismebegrebet i dansk sammenhæng. Det er også spændende at se Charles Tillys kontroversielle teori så konsekvent forfulgt i dansk sammenhæng. Det er indlysende, at de militære behov har udgjort en fremtrædende drivkraft i landboreformerne, som ikke er særlig godt belyst i den hidtidige landboreformforskning.

Det fra denne anmelders synsvinkel mest interessante i Tine Damsholts bog er de teoretiske og metodiske overvejelser. Forfatteren prøver at sammentænke Charles Tillys og Thomas Højrup's metahistoriske teoridannelser med Foucaults diskursive metode. Der redegøres meget klart for teoretikernes positioner og det vanskelige i at bevæge sig fra en metahi-

storisk indfaldsvinkel, hvor der opereres med historiske agenter som klasser og stater, og så ned til det meget mere konkrete analyseniveau, som Foucaults metode forudsætter, hvor de metahistoriske agenter nærmest opløses, fordi der må opereres med en kompleksitet af forskellige diskurser, der gensidigt påvirker hinanden og står i et komplekst forhold til de økonomiske og politiske interessegrupperinger, der kan fremanalyseres.

Tine Damsholt mener at kunne sammentænke de to analyseniveauer, men spørgsmålet er, om det lykkes. Hendes diskursanalyse begrænser sig jo til en enkelt diskurs og dermed indløser hun ikke det analytiske idealprogram, hun opstiller med reference til Foucault. Hermed benytter hun sig af samme 'taktik', som Foucault med succes har benyttet i sine egne historiske analyser. Men jeg mener også, at hun taber den analytiske nærhed ved den historiske virkelighed, som skulle være gevinsten ved den ideale diskursanalyse. Sagt på en anden måde, så forlader hun ikke egentlig det metahistoriske analyseniveau – empirien forbliver eksempler.

Tyge Krogh

Minna Kragelund: Det gode håndværk, tråden i dansk tradition

Højbjerg, Hovedland, 2001. 203 sider, ill. ISBN 87-7739-509-9. Kr. 348,-.

Minna Kragelund behandler et spændende og meget kompliceret emne, hvilket kommer af, at det har haft så mange aktører. Hovedvægten er lagt på perioden fra slutningen af 1800-tallet og 50 år frem, hvor det at beskæftige sig med kunst, håndværk og industri blev gjort til et æstetisk og etisk foretagende, der kunne bruges i det folkeopdragende arbejde. Det var et ønske at bibringe folket nogle bestemte normer, der skulle komme fra det, der var dansk, og som havde rod i gamle danske håndværk. Perioden havde i høj grad betydning for udviklingen af Danish Design begrebet, og Minna hævder, at danske håndværvers arbejder var med til at danne grundlaget for de berømte dan-

ske funktionalistiske møbler. I vævernes eksperimenter med materialer og mønstre hentede de inspirationer fra gamle danske bondevævninger.

I indledningen skriver Minna om bogens udgangspunkt, der var hendes mange artikler til Kvindebiografisk leksikon, og det ministerielle udvalg om »det gode håndværk«, nedsat i 1995. Det fik hende til at indkredse de personer, der havde præget udviklingen inden for dansk kunsthåndværk og husflidsbevægelsen, og hvad der kendetegner godt håndværk og god kvalitet. Til dette formål tager hun arkitekten Martin Nyrop til hjælp og hans værk, Københavns Rådhus, indviet 1905. Hun skriver, at der er ingen som Martin Nyrop, der har forstået at få materialer og former til at virke sammen. Desuden var han en detaljens mester. Nyrop havde som grundholdning, at »al god arkitektur begynder med valg af materialer«. »Arkitekten skulle rette sig efter materialernes iboende lov-mæssigheder, og materialerne skulle virke ved deres egen farve og struktur«. Igen-nem Martin Nyrops arbejder og udtalelser får Minna meget præcist indfanget og beskrevet, hvad kvalitet står for. I beskrivelsen inddrager hun Martin Nyrops fasci-nation af hedebobroderierne, som han omformede til stuk i rådhuset. I broderi-erne er der et perfekt samspil mellem ma-terialerne: Hørstoffet og hørtråden, sytek-nikken og motiverne.

Minna starter med at skrive om den furore, udgivelsen af Margrethe Halds bog: »De Bolstre blaa« vakte, da den udkom i 1940. »... den belyser danskhed, dansk særpræg og nationalisme ... og kvindelige håndvæveres forhold og placering i hele dette nationale spektrum«. Margrethe Hald skrev om, at samspillet mellem bin-ding, garn og stoftæthed betinger resul-tatet. Med udgangspunkt i denne bog ser Minna tilbage på håndvævernes korte hi-storie, der startede med Jenny la Cour's væveskole på Askov. Denne gennemgang fylder kun 36 sider ud af bogens 203, så hvis man køber bogen i troen på, at den handler om vævning og håndarbejde, går man galt i byen. Deres betydning ligger i, at bogens tre hovedpersoner brugte dem som udgangspunkt til at definere det gode håndværk, og det er spændende, at netop

håndarbejder har kunnet bruges til dette formål.

En stor del af bogen beskæftiger sig til gengæld med Martin Nyrop og skønvirke-tiden, hvor man var dybt optaget af at finde en national dansk stil. Martin Nyrops livsforløb og uddannelse gennemgås. Københavns Rådhus står som eksponent for den rendyrkede skønvirke. For at sætte denne i relief tages en tur til National-museets Klunkehjem, der er indrettet i ren-dyrket historicisme, men det er for meget for Minna. Hun kan ikke trække vejret for alle de indtryk, som rum, udsmykninger, møbler og nips er forsynet med. Det er en meget subjektiv gennemgang, der ikke yder historicismen nogen retfærdighed. Gennemgangen er uvidenskabelig, og den mangler helt en henvisning til tidligere mu-seumsinspektør Tove Clemmensens bog om samme lejlighed, hvorfra flere detaljer og sætninger er hentet.

Dette træk er kendetegnende for bogen. Forfatteren har sat sig mellem to stole: At skrive en populær bog – og en faglig bog. Ønsket om at gøre det til en populær bog, der kan få læsere ud over faglige og vi-denskabelige kredse, har bevirket, at der er få noter, og derfor må alt forklares i selve teksten. Herved bliver det en meget broget og lang gennemgang. Alt skal med – og læseren taber »tråden«. Efter gennemgangen af Martin Nyrop og Køben-havns Rådhus ønsker forfatteren at grave »et spadestik dybere«, og derfor foretager hun en gennemgang af udviklingen inden for håndværk, kunst og industri fra begyn-delsen af 1800 til ind i 1900-tallet. William Morris gennemgås med udgangspunkt i Victoria & Albert Museets store udstilling i 1996. Minna skriver om kunstindustrielle bevægelser, der opstod som modspil til in-dustriproduktionen. Atter har hun fat i æl-dre antagelser. Der var een kunstindustriel bevægelse, der startede i Tyskland og England omkring 1800, før industrialiserin-gen for alvor satte ind. Fabrikanten og håndværkere var ikke kun optaget af, hvad maskinerne kunne fremstille. De var tvært-imod stærkt optaget af, hvordan de kunne forene håndværk og industri, og de var optaget af deres håndværkerstolthed. Men det er rigtigt, at ud fra den kunstindu-strielle bevægelse dannedes flere forenin-

ger, selskaber og skoler i de forskellige lande.

I gennemgangen sætter Minna fokus på formidling og udstillinger lige fra Selskabet for Indenlandsk Kunstflid, over verdensudstillingerne til de hjemlige udstillinger. De nye tidsskrifter fik ligeledes stor betydning for at sprede viden om nye og gamle håndværk.

Herefter beskæftiger Minna sig med de tre personer, som hun mener har haft særlig betydning for udvikling af bevidstheden om det gode håndværk. Det er Emma Gad, Martin Nyrop og Anton Rosen, der alle var filantropiske og dybt engagerede i at fremme det gode håndværk og derigennem gode normer. Emma Gad gik med fuld energi ind i »det nationale opdragelsesprojekt«. Hun mente, at dårlig smag kunne bekæmpes og udryddes, blot folk blev oplyste og fik andre tilbud end de billige fabriksfremstillede varer af dårlig kvalitet. Martin Nyrop og Anton Rosen var med til at oprette Selskabet for Hedeboosynings Fremme, senere Håndarbejdets Fremme, og sad med i Dansk Husflidsselskabs hovedbestyrelse.

Bogen afsluttes med en omtale af Projektet det gode håndværk, der især henvendte sig til byggebranchen. Minna kommer ind på betydningen af at lære gennem kroppen, og til sidst kommer hun ind på studiet af den materielle kultur og foretager en kort gennemgang af forsknings-traditioner omkring studiet af genstande.

Minna Kragelund vil meget med bogen. Hun tager hele udviklingen fra håndværk til industri og den kunstindustrielle bevægelse. Det er et stort puslespil, der skal lægges tilrette. Overblikket og »den røde tråd« forsvinder flere gange. Kun med de tre hovedpersoner går hun i dybden. Trods de nævnte problemer er der mange interessante afsnit, hvor Minna meget præcist får redegjort for udvikling og datidens intentioner. Hun får klart fremstillet, hvad der er godt håndværk. Bogen selv afspejler det gode håndværk. Den er smukt fremstillet med mange flotte fotografier.

Kirsten Rykind-Eriksen

Lene Kofoed Rasmussen: Det første skridt i Danmark

Boligplacering af flygtninge efter integrationsloven. Bestilt forskningsrapport, Socialforskningsinstituttet. København, Nævnet for Etnisk Ligestilling, 2001. 64 sider, A4 højformat, u.ib. ISBN 87-91004-06-3.

Med baggrund i forlydender om nogle problematiske sager, hvor boligplaceringen af flygtninge ikke var forløbet tilfredsstillende, tog Nævnet for Etnisk Ligestilling kontakt til Socialforskningsinstituttet og bad dem foretage en nærmere kortlægning af problemets omfang.

Nævnet for Etnisk Ligestilling har gentagne gange støttet, at Integrationsloven fastslår, at det er en fælles opgave for alle landets kommuner at løfte integrationsopgaven – tidligere stod Dansk Flygtningehjælp for dette. Boligplaceringen blev ved Integrationsloven af 1. januar 1999 overdraget til Udlændingestyrelsen.

Også udvidelsen af adgang til sprogundervisning og andre elementer i Integrationsloven har Nævnet varmt støttet. Men især to elementer i Integrationsloven har nævnet klart og skarpt taget afstand fra, nemlig den lavere integrationsydelse og boligplaceringsreglerne. Undersøgelsen forsøger at afklare om de sager, der er kommet til offentlighedens kendskab blot er enkeltstående tilfælde, eller om der har været tale om gentagen og systematisk tilsidesættelse af flygtnings præferencer og hensyn til personlige forhold, idet Danmark har været udsat for kritik og påtale fra FN's komité for racediskrimination for mulig racediskriminering og for tvivlsom praksis i boligplaceringen i uoverensstemmelse med menneskerettighedskonventionens artikel 12, der omfatter ret til frit at vælge opholdssted.

Nærværende rapport er resultatet og er baseret på følgende materiale: Spørgeske-maundersøgelse (kommunens integrationsmedarbejdere), telefoninterviews (28 integrationsmedarbejdere), personlige interviews (12 flygtninge), Udlændingestyrelsens sagsakter (om 8 af disse forløb), interview med én repræsentant for Udlændingestyrelsen, interviews med repræsentanter for forskellige organisationer for rådgivning eller behandling af flygtninge.

Basismaterialet diskuteres og kommenteres, og arbejdet med at beskrive boligplacering af flygtninge efter integrationsloven vanskeliggøres ved at det ofte er andre end flygtningene, der udtaler sig om problemstillingen – idet flygtningene selv i hovedreglen ikke ønskede at deltage i undersøgelsen. Som primære årsager nævnes angst og usikkerhed samt psykiske problemer.

Alligevel dokumenterer undersøgelsen at grupper af flygtninge har fået en helt urimelig behandling, og Nævnet for Etnisk Ligestilling finder, at der må tages skridt til at sikre, at lovgivning og praksis i henhold til loven i Danmark er i overensstemmelse med de internationale forpligtelser.

Rapporten er 'tør' men spændende læsning – ikke mindst de refererede interviews med 12 herboende flygtninge. Det er rigtigt at give stemme til de mennesker, der befinder sig midt i orkanens øje. Og det er også vigtigt at få belyst problemerne fra integrationsmedarbejdernes side. Alligevel er undersøgelse ingen 'sandhed', idet den indeholder vidt forskellige usikkerhedsmomenter pga. de mange parametre, som ikke er eksakt målbare i spørgeskemaundersøgelser og interviews. Rapporten handler om mennesker i det system, der hedder samfundet, og man må nødvendigvis få meget subjektive svar på sine spørgsmål. Men tendensen i svarene kan man forholde sig til, og det fremgår klart, at nogle mennesker (flygtninge med opholdstilladelse) kommer i klemme i systemet, når boligplaceringen forvaltes meget forskelligt fra kommune til kommune, fra medarbejder til medarbejder – og når der reelt ikke gives mulighed for at klage over afgørelser for boligplacering, og når der reelt ikke er klarhed over hvilke rettigheder, flygtninge har i forhold til boligplaceringen, ja, så er vi ude i noget snavs. Den vigtigste forudsætning for en vellykket integration er at nye borgere bliver inddraget på lige fod med de gamle og at der tildeles medborgerlige rettigheder og pligter.

Rapporten giver stof til eftertanke. Man kan kun blive klogere på sig selv og det omgivende samfund ved at være nysgerrig, stille spørgsmål, finde svar, tænke efter og handle i overensstemmelse med

sin overbevisning. I litteraturlisten var endvidere en henvisning til en artikel, jeg havde på bøjhylden men ikke havde læst, og den læste jeg efterfølgende med stor interesse.

Judy Ryslander Schomacker

Henning Bro og Michael Bach: Ude på Frederiksberg

En lokalhistorisk lystvandring gennem byen. Inklusiv seks historiske byvandringskort. Vedbæk, Strandbergs Forlag, u.å. Udgivet i anledning af 350-året for Frederiksborg kommunes grundlæggelse i 1651. 107 sider, A-4 højformat, ib. ISBN 87-7717-181-0. Kr. 148,-.

»Det hele startede for 350 år siden, da amagerbønderne af hollandsk oprindelse ifølge Frederik III's gavebrev fra 2. juni 1651 oprettede landsbyen Ny Amager i Allegade«.

Således citeret fra forordet er man straks indenfor i det rum, som bogen beskriver, nemlig Frederiksberg. Bogen er udgivet i anledning af Frederiksberg kommunes 350-års jubilæum i 2001. Yderligere står der i indledningen at bogen indeholder *»et væld af illustrationer«* og *»en kortfattet og klar oversigt over historiens lange linjer på Frederiksberg«*.

Bogen er overskuelig, let læst med sine forholdsvis store typer og ukomplicerede tekster, og der er mange illustrationer til at belyse og visualisere fremstillingen.

Omslaget er i »ægte« strandbergsk stil, en tegning af Chr. Deichmann fra 1862, og motivet er »En Søndag i Allégaden paa Frederiksberg« – farverig i såvel kolorering som indhold med folkeliv som gadegøgl, rendestensbørn med hunde og borgerskab på spadseretur. En virkelig velvalgt illustration, som lokker læseren indenfor og tilbyder mere – man slår straks op på et gammelt kort over Frederiksberg, 1811, som man med det samme begraver næsen i. Det er dog lige før man skal have lup for at tyde skriften i parcelindekset!

Efter indledningen mødes man af et pragtfuldt billede – ifølge bogen det ældste fra Frederiksborgsområdet, 1587 – der viser et prospekt, et vue ud over København og Sundet helt til Sverige set mod

øst fra Solbjerget (Frederiksberg Bakke). Man fornemmer hvor højt beliggende Solbjerget er i landskabet, og man får et sug i maven over det vide udsyn og mærker det historiske vingesus. Der er noget fascinerende over gamle stik og billeder, som afspejler tid og omgivelser så totalt og aldeles anderledes end i dag – ens hjerne forsøger at bygge bro mellem nutiden og de næsten surrealistiske fantasier, de gamle billeder inviterer til.

Der er mange måder at beskrive udviklingshistorie på, anlæggelse af vinkler og metoder, som afspejler det budskab, man vil formidle – man kan blandt andet lade sig lokke og tryllebinde af det illustrative materiale. Frederiksberg er især kendt for sin farverige historie, ikke mindst i sit folkelige forlystelsesliv, både i for- og nutid – men det er sparsomt, hvad forfatterne har fundet væsentligt at formidle under dette emne. Man har dog gudskelov fundet det relevant at bringe nogle pragtfulde farvebilleder af et hollandsk inspireret fastelavnsoptog (s. 35, litografi 1855) og et maleri af Smallegade (s. 37, 1800-tallets første halvdel) og vandfaldet i Frederiksberg have (s. 31, ca. 1830). Bogen har endvidere mange kort, så man kan orientere sig om byudviklingen gennem tiden.

I teksten kommer man vidt omkring, men det er meget ofte, at tekstens kerne eller udgangspunkt er bygninger. Der er for meget fokus på bygninger efter min mening – jeg er selv folklorist og lægger naturligt nok vægt på folkelivsskildringen som en væsentlig bestanddel af det historiske rids.

Der fortælleres erhvervs-, uddannelses- og bygningshistorik, om kongen og amagerbønderne, og menneskene i øvrigt træder da også pietvis frem – blandt andet via arbejds-, bolig- og skolebilleder.

Der tages fat ved istiden og sluttes i nutiden – et stort spænd til så forholdsvis beskeden en udgivelse og så fyldigt et emne. Solbjerget omtales fra starten med forsigtige gisninger til bronzealderfolkets soldyrkelse og mulige ofringer til solguden (den dag i dag valfarter folk til for at se pinesolen danse i området, nemlig i »De Små Haver« ved Solbjergets fod. Den kobling har forfatterne ikke fået med skønt der på s. 64 er en oplagt mulighed via et

fotografi af et frokostselskab »De Små Haver«, en pinsedag omkring 1890).

Interessant er det at få at vide om Ladegården (avlsgård til Københavns Slot), som stod færdig i 1623 og indgik i en del af det københavnske forsvarsværk, at den var landets største gård. Den rummede 500 kreaturer og havde indlagt vand, som via et trykssystem førtes til krybberne. Hø og halm kunne køres ind i en lade ovenover stalden, hvor det så kunne kastes direkte til kreaturerne underne. Stordrift så det basker! Desværre blev den ingen succes på grund af store omkostninger ved driften og fæstebøndernes svigtende arbejdskraft – de havde meget øvrigt pligtarbejde som vej- og broarbejde, grøftegravning, opsætning af hegn, deres egen jord ikke at forglemme samt arbejdet på Ladegårdsmarkerne. Derfor omlagdes driften af gården, og efterkommere af Christian II's hollandske amagerbønder fik via betingelserne i kongeligt brev af 2. juni 1651 overdraget Ladegårdsmarkerne. Vilkårene gav dem fri for hoveriarbejde og tiende til bisp, præst og degn. De måtte selv udrede udgifterne til etableringen af ejendomme, og tilbagevendende ramtes ny-hollænderne af katastrofer som krig, ødelæggelse, gold jord og voksende gæld. Sluttelig satte en storbrand i 1697 det endelige punktum for Ny Amager. Kongens forventninger blev aldrig indfriet, jorden gik tilbage til Kronen og eksistensgrundlaget for amagerbønderne var dermed væk.

Ladegårdens historie er lang og spændende og rækker ind i næsten-nutiden til ladegårdsløkkerne, som gik og fejede i de københavnske gader – læs mere i bogen! For jeg vil selvfølgelig anbefale denne lille historiebog til alle, som vil vide mere om Frederiksbergs historie. Endvidere er der bag i bogen udførlige kilder til mere fornøjelig læsning og til samlinger, og sidst men ikke mindst er der en lomme med de seks kort med forslag til spadsereture på Frederiksberg. En interaktiv bog!

Jeg ville ønske, at forfatterne havde boltret sig mere i det illustrative materiale, end det her er gjort – der må være rigelige mængder at tage af. Intentionen fra de første par sider holder ikke; eller sagt på en anden måde så indfries mine forvent-

ninger ikke. Ud over en håndfuld farveillustrationer, som løfter bogen, er resten i s/h – og det er der intet i vejen med, tværtimod er der flere fremragende illustrationer – men der er gået bygningsfascination i forfatterne, både i tekst og billeder. Der er efter min mening – især i den sidste halvdel af bogen – brugt for mange stereotype billeder af den ene bygning efter den anden.

Når så dette lille rids i lakken er tilføjet, så er bogen alligevel et glimrende bud på at få historien om Frederiksberg fortalt.

Judy Ryslander Schomacker

Luise Skak-Nielsen:

Tivoli og verden udenfor

København, Tivoli, 2000, i kommission hos Høst & Søn. 303 sider, ill. Stort format. ISBN 87-14-29691-8. Kr. 348,-.

I forordet skriver forfatteren (etnolog, museumsinspektør), at næsten alt tidligere materiale udgivet om Tivoli er deskriptivt og sjældent sat ind i en større sammenhæng. Det gør denne bog, dette er forfatterens ærinde, deraf titlen »Tivoli og verden udenfor«.

Bogen er omfattende, over 300 sider, og med en vægt på godt to kilo, er den ikke velegnet sengelæsning – man er simpelthen nødt til at sidde ved et bord med den. Lyset reflekterer desværre generende i det glittede papir, som jo er glimrende til de mange formidable illustrationer, men også er årsag til udgivelsens tyngde (i kilo).

Stoffet fremstilles kronologisk, og kapitlernes inddeling følger Tivolidirektørernes 'regeringsperioder' omhandlende perioder fra ca. fem til 25 år. Det er jo en forfriskende måde at inddele på – set indefra med vægten på direktørernes personlighed og virke i forhold til samfundets samtidige udvikling.

Kerneord i overskrifterne hele bogen igennem konkretiserer den tid, man netop finder sig i – eksempelvis 'Kulturradikalismen 1940'erne' – til belysning af Tivolis udvikling – helt fra undfangelsen af idéen om Tivoli og til skabelsen og udviklingen frem til i dag. Endvidere indeholder hvert kapitel et fast underafsnit,

som hedder 'Forlystelseshaven 1868-1883' (årstallet følger kapitlets årstal). I de faste underafsnit behandles under hver direktørperiode emner (desværre ikke konsekvent), som Forlystelser, Udstillinger & Forevisninger, Fyrværkeri og Illumination, Restauranter, Cirkus, Pantomimeteatret, Bebyggelse, Bygninger & Design, Musik & dans, Revy & variete, Tivoligarden o.m.a. Jeg nævner dette, fordi det kan være en hjælp til at finde rundt i bogen og skabe en vis kontinuitet (en rød tråd) i oplysningerne, når et emne ønskes belyst – idet der meget beklageligt ikke er et indeks i dette storværk. Nærmest en katastrofe, vil jeg synes – og meget besynderligt, da et indeks formentlig allerede har været brugt til opbygning af kartotek over det anvendte kildemateriale (og formentlig findes i digital form). Svagheden i bogen er helt klart den lidt urolige/inkonsekvente/uigenkendskuelige opdeling i afsnittene og altså, manglen på indeks.

Jeg har forsøgt at forfølge et emne gennem bogen på den omstændelige facon. Dans har været element i Tivoli lige fra begyndelsen og forekommer som folkelig forlystelse (restauranter, dansebuler) og som optræden (Plænen, Koncertsalen, Pantomimen). Dans som fænomen er enten oppe i tiden eller helt 'yt' – og dette afspejles også i Tivolis historie. Ved at benytte de faste afsnit om 'Forlystelseshaven' og dykke ned forskellige steder for at finde oplysninger om dans, får man oplyst, at pantomimen var med fra starten men blev blokeret af brødrene Price allerede i 1844; de havde bevilling til pantomime i København. Først i 1847 fik Carstensen tilladelse under Price'nes udlandsrejse, og da de kom hjem, slog de en handel af. Stormfuld begyndelse, og Pantomimen overlevede og blev en hjørnesten i Tivoli, hvorimod der – med et langt spring fra anmelderen – ikke omtales den ligeså stormfulde periode lige omkring bogens udgivelse, hvor balletmester på Pantomimeteatret Flemming Ryberg uforståeligt blev afskediget. Det er jo dog også et væsentligt aspekt.

De folkelige danseforlystelser i Tivoli gav Justitsministeriet og Politidirektøren tilladelse til i 1850, men først op mod 1860 blev danseforlystelse en fast bestanddel

med dans hver søndag. Der var i slutningen af århundredet søndagsdans med entré 25 øre, og stor høstfest med 'landlige musikanter' og plads til 400 dansende. I 1915 havde man i Skærsilden et dansehjul, så det så ud som om de dansende stod stille, når de dansede. Konfetti blev populært (!) En vild mode, som tog overhånd og blev forbudt i 1918 – der var op-tøjer og uro, fordi folk kastede konfetti efter promenerende eller håndfast propede konfetti ned i pigernes bluser. Storhedstiden fra midten af 40'erne til midten af 60'erne med Swingpjattere, Dansetten, Rock and Roll, Jitterbug, Pigtrådsorkestre – alt dette kan man finde mere om ved omstændeligt at bladde bogen igennem. Det er den seje måde (og fornøjelig men tidskrævende) at finde oplysningerne på – og de er der.

Det er et flot arbejde at samle trådene i denne bog om Tivoli, og det er interessant at få Tivolis udvikling belyst via parame-trene forfatteren, direktørperioderne og strømninger i tiden. Der har været mange tråde at hæfte ende på, og en yderligere opstramning af materialet ville have været velkommen. Bogen er en guldgrube af oplysninger, en pragtbog, et mageløst univers at begive sig ind i – en uundværlig bog for alle med hjerte for Tivoli og 'eventyrhistorie'.

Men hold da op hvor et indeks ville have gjort underværker.

Judy Ryslander Schomacker

Jens B. Skriver:

Moesgård. Historien om en herregård

Med forord af Hendes Majestæt Dronning Margrethe II. Højbjerg, Moesgård, 2001. 263 sider, ill. ISBN 87-87334-35-6. Kr. 248,-.

Moesgård er en flot bog. Den er pænt sat, der er benyttet godt papir, der er ikke sparet på udstyret. Der er mange billeder og gode kort. Registeret fungerer godt og er brugervenligt. Litteraturlisten ligeledes. Bogen er rar at have i hånden. Og det er rart at se, at forlaget har ofret den korrek-tur, der nu engang skal til. Tillykke med det til forlaget! Tillykke med den til Moesgård som institution!

Forfatteren, Jens B. Skriver ved jo nok, hvad han skriver om. I hvert fald denne anmelder bekendt har Skriver arbejdet med Moesgård siden 1980'erne, et arbejde der bl.a. har resulteret i en licentiatafhandling om landbrugets organisering på flere østjyske godser i 1700- og 1800-tallet og andre arbejder, der alle involverer Moesgård. På den baggrund må det være dejligt at have fået mulighed for at skrive, som det hedder s. 9, »historien om en herregård«, »historien om dem, der har ejet godset Moesgård og deres indflydelse på egnen og samfundet«, »om de bønder og landarbejdere, hvis arbejdsindsats var en forudsætning for herregårdslivet« og få det udgivet i en bog som denne.

Bogen er bygget strengt kronologisk op. Over 21 kapitler følger vi Moesgård fra ældste tider til kapitlet om »Fru Dahl« (do-natrix af Moesgård til offentligheden). Det gælder Moesgård som bygningsmasse og gods, som sæde for arbejdsliv (herskabets og undergivnes) og som centrum i godsets verden. Derefter følger, hvad skal være af noter, registre, litteratur-, kilde- og billedfortegnelser og en velfungerende ordfor-klaring.

Udover den kronologiske opbygning anes dog en anden styrelinie i kapitlerne. Enkelte angives at handle om landbrugsforholdene, men det synes, at netop landbrugsforholdene faktisk hele tiden dukker op i næsten samtlige kapitler – til tider også, hvor de emnemæssigt ikke synes helt relevante. Det står i hvert fald klart, at forfatteren her har sit hjerte i studien – til tider virker de bredere kulturhistoriske emner som stof, der mere blot har skullet med end egentligt underkastet den samme grundige analyse, som det bliver godsforholdene til del. Måske er det uretfærdigt – måske er det blot indtrykket fra en anmelder, der selv oftest mere retter blikket mod disse andre emner. Men specielt de til tider nærmest lapidariske billedtekster – og dette særligt i de senere kapitler i studien – underbygger dog indtrykket. Netop f.eks. kapitlet om »Fru Dahl« indeholder en mængde af gode illustrationer, men de bærer typisk blot tekster som »Dagligstuen på Bothilde Dahls tid«, »Bothilde Dahl ved sit chatol i dagligstuen«, »I den strenge vinter 1929 dannede springvandet

denne issøjle« og »Agnete Dahl med veninder ved Moesgård Strand«. Det er synd, at forfatteren ikke har ydet disse mange, og velvalgte(!) fotografier samme analyse som for eksempel Wesenbergs kort fra 1783 over Moesgård gods og jorder, der både gengives i helhed og i mange detaljer, hver gang med velberådet hu og et ord med på vejen. De mange rekonstruktioner af grundplaner gennem tiderne fortjener også at roses. Eller skyldes dette valg en i bund og grund (men i bogen blot anet) historisk-materialistisk indfaldsvinkel, der prioriterer landbrugsforholdene (dvs. den »økonomiske basis«) over alt andet, som også den ovenfor citerede sætning om bønder og landarbejdere som forudsætning kunne lade ane? Man kunne vel med lige så god ret mene, at uden herskab var der ingen bønder? Eller med andre ord: at de var hinandens forudsætning.

Tilbage står dog, at *Moesgård* er en grundig og velgennemført kildebaseret studie af om ikke herregården (hvis man dermed mener det pulserende, levede liv) så godset Moesgård (altså primært landbrugsforhold og landbrugerne), som man til enhver tid kan læse med udbytte og forvisning om, at her får man, i stort og småt, kildeeftersprøvet besked. Så jo: Også tillykke til Jens B. Skriver!

Mikkel Venborg Pedersen

Ingvert Møller Terkildsen:

De sønderjyske Domænegårde

Redaktion og billedtekster: Niels H. Kragh-Nielsen (= Sønderjyske Billeder 7). Aabenraa, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie og Historisk Samfund for Sønderjylland, 2001. 100 sider, ill. ISBN 87-406-065-1. Kr. 148,-.

Forfatteren til *De sønderjyske Domænegårde* er selv vokset op på Ottersbøl mellem Skærbæk og Bredebro (overfor Rømø), een af de i alt 36 domænegårde i Sønderjylland, og som med det meste lokalhistorie er det vel bl.a. denne baggrund, der har givet forfatteren stødet til studiet. Med lad det være sagt med det samme: Det er en grundig og ordentlig studie, der her er fremlagt.

Domænegårdene blev oprettet i tiden mellem 1864 til 1920 og virkede som forposter i den germaniseringsproces, der ikke mindst med de forskellige jordlove og den berømt/berygtede Køller-politik blev drevet fra Preussens side. Bogen indleder da også med en præcis indledning og baggrund for domænegårdenes eksistens i Sønderjylland. Der lægges særlig vægt på deres plads som »brikker i fortyningsarbejdet« (s. 7) og ganske særligt deres plads i jordkampen 1896-1920. I indledningen gives et godt rids for gårdenes baggrund og oprettelse, om end der måske til tider vægtes lidt ubevist overfor detaljen, hvilket medfører mange oplysninger, som ikke senere benyttes.

Derefter fungerer studien som en art katalog over de 36 gårde, hvor hver gård beskrives over en til to sider, med rigeligt billedmateriale. I disse beskrivelser kommer vi langt ind i datidens landbrugsforhold, jordkampen, de særlige »tyske« bygninger (med kendetegn som, f.eks., trempel og brede, lange huse med de mange åbninger), krigshistorie gennem Første Verdenskrigs krigsfanger og, selvfølgelig, de nationale spørgsmål, her på lokalt stof. Kilderne er dels hentet i arkiverne, dels hos de nuværende ejere, og flere steder angives litteratur om de enkelte gårde.

Min egen erfaring er, at en kobling mellem de skriftlige kilder og interviews kun kan bære frugt – det synes også at være tilfældet med *De sønderjyske Domænegårde*. Ikke mindst i forbindelse med det rige, og velvalgte, billedmateriale har ejerne vel trådt hjælpende til. De tjener ikke kun som illustrationer, altså som billeder, der principielt blot støtter teksten. De er tekst i sig selv og gør også blot en bladren gennem bogen til en god oplevelse.

Mikkel Venborg Pedersen

Lene Skodborg:

Den hvide Kødby. Kommunalt torv som ramme om privat virksomhed

København, Nationalmuseet, 2000. 78 sider, stort format, rigt ill. ISBN 87-89384-56-3. Kr. 125,-.

Denne velillustrerede bog af etnologen Lene Skodborg om Kødbyen på Vesterbro i København skildrer i detaljer selve arbejdet, arbejdets organisering og lokalisering i »den brune Kødby«, dvs. Kvægtorvet med de levende kreaturer, »den grå Kødby«, dvs. slagtehallen med tarmrensrier m.v. samt »den hvide Kødby«, der bl.a. omfattede Kød- og Flæskehallen, Flæsketorvet, Fjerkræhallen m.v. I hendes fremstilling er der lagt to tidssnit: 1934, hvor den nybyggede hvide Kødby blev taget i brug og i 2000, hvor de forudgående mange forandringer bliver registreret og analyseret. Den brune Kødby blev fredet i 1984, og mest spektakulært er nok ombygningen af Øksnehallen, der tidligere husede de levende kreaturer før slagtingen, til (finkulturel) konference- og udstillingsbygning. Den hvide Kødby fungerer fortsat, om end i reduceret omfang, med engrostov, fabrikation og forskellige produktionsvirksomheder.

Den hvide Kødby blev fredet i 1996 som led i tiltrængte fredninger af nyere tids industriallæg, og med senere ombygninger og udvidelser fremstår den stadigvæk som et helstøbt funktionalistisk jernbetonbyggeri.

Lene Skodborg har inddraget den ganske omfattende litteratur om Kødbyen i sin fremstilling, og hun bygger herudover i stor udstrækning på sine egne observationer og mange interview med forskellige medarbejdere i Kødbyen under sit feltarbejde på stedet 1997-98. Desuden har hun inddraget arkivmateriale i form af de mange sort/hvide fotos, først og fremmest fra Københavns Bymuseums Billedarkiv, som perspektiverer og levendegør teksten.

I den grundige og velskrevne fremstilling inddrages også citatklip fra de mange interview, særligt til belysning af arbejdsforholdene og den specielle stemning og tone på arbejdspladsen. Lene Skodborg skal også roses for at redegøre for arbejdspladsen – både i sin helhed og i de mange særfunktioner – og selve arbejdet i såvel historisk som aktuelt perspektiv. Men undervejs forekommer en del unødvendige gentagelser i de enkelte afsnit. Bagest i bogen bringes et illustrativt kort over hele området fra 1952 (Stadsarkitek-

ten), mens alle aktiviteter endnu var i fuld gang.

Alt i alt et fint stykke kulturhistorie om behandlingen af dyr og kød gennem ca. 100 år. Udviklingen i de hygiejniske forhold er sat i centrum, og der er grundige beskrivelser af de mange forandringer på arbejdsmarkedet, særligt mellem mands- og kvindearbejdet, gennem perioden.

Hvad der imidlertid kan undre lidt, er manglen på fotos fra Lene Skodborgs eget feltarbejde i 1997-98. Det er som om, at mange kulturhistorikere generelt ikke har sans for deres egen tid – eller in casu viser interesse for også at dokumentere den visuelt.

Bogen og dokumentationsprojektet indgår i Nationalmuseets serie »Danske arbejdspladser 1800-2000« og er blevet til i et samarbejde med Københavns Bymuseum. Et prisværdigt initiativ, som forhåbentligt vil resultere i adskillige fremstillinger ud over de allerede udsendte. Måske kunne man også overveje levende lyd- og billedokumentationer i form af film eller video?

Karsten Biering

Søren Mentz (red.): Kampen i Kongedybet. Slaget på Reden

Med artikler af Ole Feldbæk, Steffen Heiberg, Thomas Lyngby og Mette Skougaard samt Søren Mentz. København, Gyldendal, 2000. 128 sider, ill. ISBN 87-00-49046-6. Kr. 229,-.

Dette rigt illustrerede og æstetisk smukt tilrettelagte samleværk beskæftiger sig med forskellige sider af Slaget på Reden skærtorsdag den 2. april 1801, hvor vi som bekendt led et blodigt nederlag over for den overlegne engelske flåde i søslaget lige uden for Københavns havn. Ole Feldbæk skriver om mytens magt, Søren Mentz om købmændene, kronprinsen og Slaget på Reden samt om kobberstik til salg, Steffen Heiberg om kongetjeneste og borgerdyd, mens Thomas Lyngby og Mette Skougaard beskæftiger sig med den patriotiske rørelse, således som den blev fremstillet og fremført af tidens digtere og »performancekunstnere«, som man nok ville kalde dem i dag.

Datidens danskere var uden nogen erfaringer med krigens smerte og gru. Det var mere end 80 år siden, at monarkiet havde deltaget i en krig, og i mellemtiden var der vokset en ny klasse af velnærede og selvbevidste handelsborgere frem, der sammen med den københavnske embedsstand, universitetets studenter samt de skabende og udøvende kunstnere udgjorde den kulturelle elite.

Ud fra samtidige kilder – lejligheds-sange, erindringer, øjenvidneskildringer og breve mv. – skildrer Lyngby og Skougaard den euforiske krigsbegejstring, de op-højede følelser under selve slaget og genkaldelsen af disse stemninger under de efterfølgende mange mindehøjtideligheder landet over.

Kendte digteres lejlighedssange udkom i aviser, utallige skillingsstryk og sangbøger, og nogle af de mest populære var W.H.F. Abrahamsons *Vi alle dig elske, livsalige Fred* og Enevold de Falsens *Til Vaaben! See, Fienderne komme!* Adam Oehlenschläger holdt sig heller ikke tilbage med sin heltesang, der indledtes med denne opsang: *Vaagn af din lange fredelige Hvile, du danske Heltemod! Slib dine gamle Sværd, Hvæs dine Pile, og vad i Fiende-blod.* Ved studenterkorpsets øvelser på Fælleden før slaget blev den og andre slagsange sunget under tilbagemarchen til byen under ledelse af den 21 årige unge stud.jur. og nu underofficer Oehlenschläger.

Den populære kgl. skuespiller Hans Christian Knudsen sparede sig heller ikke. En aften før slaget gjorde Knudsen et ophold midt i aftenens skuespil, trådte frem til rampen og sang til orkesterled-sagelse *Vi alle dig elske, livsalige Fred.* Publikum var begejstret og forlangte sangen gentaget. Alle – fra lavere middel-klasse på galleriet og de intellektuelle og den mere velstående middelklasse i parterret til de rige i logerne sang nu med og blev forenet som patriotiske borgere på tværs af sociale skel. Lyder dette fæ-nomen bekendt? – Måske en tidlig udgave af den senere så udbredte alsang under 2. verdenskrig.

Efter slaget skulle de mange døde be-graves, og påskemorgen den 5. april trådte Knudsen til igen og sang under be-gravelsen ved den store fællesgrav på

Holmens Kirkegård. Og herefter gik det »slag i slag«: den 28. maj indledte H.C. Knudsen som den selvudnævnte *Fædre-landets frivillige Sanger* sin store lands-turné, og han nåede – under monarkens bevågenhed – at optræde i ikke færre end 53 større og mindre byer over hele landet. Det var velbesøgte, standardiserede min-dehøjtideligheder eller *Nationalfester* med musik, solo- og fællessang, recitation og indlagte levende tableauer, hvor han ind-samlede penge til *de i Krigen Qvæstede og Faldnes efterladte Enker og børn.*

Lyngby og Skougaard har skrevet en veldokumenteret og underholdende artikel om krigshysteriet, – choket og sorgen, således som det kom til udtryk og udbre-delse, først og fremmest blandt borger-skabet, gennem digtning, performance og events. Dengang hed det patriotisme.

Blot er det ejendommeligt, at forfatterne ikke også forholder sig til min artikel *Digte og viser 1801* (trykt i Folkeminder 1966, s. 104-136), der beskæftiger sig med samme emne, personkreds og delvist ud fra det samme kildegrundlag. Den findes ikke en-gang i litteraturlisten!

Karsten Biering

Claus Bryld:

Kampen om historien – brug og misbrug af historien siden murens fald

Roskilde Universitetsforlag 2001. 237 sider. ISBN 87-7867-146-9. Kr. 198,-.

Bernard Eric Jensen (red.): At bruge historie – i en sen-/postmoderne tid

Roskilde Universitetsforlag 2000. 228 sider. ISBN 87-7867-101-9. Kr. 198,-.

Claus Møller Jørgensen & Carsten

Tage Nielsen (red.): Historisk analyse – nye teorier og metoder

Roskilde Universitetsforlag 2001. ISBN 87-7867-125-6. Kr. 198,-.

Alle tre bøger udspringer af de pågående diskussioner og refleksioner i det danske historikermiljø i disse år. Det skyldes delvis en ny, meget aktiv og teorinteresseret historikergeneration. Dog findes refleksioner over historieteoretiske og historiografiske problemstillinger og historiefagets poli-

tiske rolle også blandt de mere etablerede historikere, ikke mindst på RUC og på Danmarks pædagogiske universitet, der blandt andet husede forskningsprojektet *Humanistisk historieformidling* fra 1995 til 1999. Den erkendelse synes at brede sig, at den traditionelle historieforsknings metoder er utilstrækkelige. Der er et opbrud i fagets identitet, som traditionelt har været tæt forbundet med Kristian Erslevs kildekritik. I hvert fald er strømmen af publikationer, der reflekterer over faget, så stor, at folk inden for såvel som uden for faget ikke kan undgå at få en fornemmelse af at der er opbrud i gang, selvom de bebudede forandringer ikke synes at pege i én bestemt retning.

I *Kampen om historien* har professor Claus Bryld fra Roskilde Universitetscenter samlet 15 af sine egne essays om måder historie er blevet brugt og misbrugt på, skrevet mellem 1991 og 1999. Bogen er opdelt i fire tematiske dele. I første del er der samlet fire essays, som kritisk behandler den nationale traditionsforvaltning af besættelsestiden. Pointen er som tidligere, at der er en grundfortælling, som er ensidig i sit perspektiv, og som effektivt har formået at udelukke andre og alternative fortællinger. Anden del omhandler spørgsmålet om venstrefløjens forhold til egen fortid og historie under og efter den kolde krig. I fem essays behandler Bryld højrefløjens såkaldte politiske instrumentalisering af historien. Bryld argumenterer for nødvendigheden af en mere indfølelse og nuanceret tilgang til fortiden for at kunne forstå, hvorfor mennesker dengang handlede, som de gjorde. Tredje del handler om debatten om posthistorie og historiens afslutning i lyset af Francis Fukuyamas bog *The End of History and the Last Man* fra 1992. Bryld vil ikke acceptere tesen, men har svært ved at komme med et reelt alternativ bortset fra, at historikere må acceptere og tematisere modsætninger som nødvendige, fordi de muliggør forandring, hvilket er en forudsætning for menneskehedens og civilisationens overlevelse. Sidste del handler om de nye forventninger til historiefaget, om at være bevidst om sin egen funktion som bidragsyder til identitet, politisk legitimitet og erindringspolitik.

At bruge historie – i en sen-/postmoderne tid er en samling af indlæg fra en konference, der blev afholdt i anledning af afslutningen af førnævnte forskningsrådsprojekt om historieformidling. Seks historikere kommenterer og kritiserer det samlede projekts teser og resultater, som de kommer til udtryk i de 11 publicerede bind om forskellige typer af historie(for)brug. Desuden indeholder antologien fire *eftertanker*, skrevet af deltagere i projektet. Alle artiklerne forholder sig til det oprindelige projekts centrale opgave, at knytte en forbindelse mellem historie som en faglig form for erkendelsesvirksomhed og den historiebrug, der gør sig gældende i en hverdagssammenhæng. Omdrejningspunktet er, hvordan brugen af historien, både produktionen og konsumtionen af den, bliver til historiebevidsthed. Der gives megen ros for forsøgene på at etablere en bred demokratisk tilgang ved at introducere begreberne »historiebevidsthed« og »historiekultur« i stedet for blot historie. Derved bliver det muligt at forstå, at der ikke er én historie, men mange stemmer, erindringer og bevidstheder om fortiden. Denne åbenhed har dog en bagside: det er et gennemgående kritikpunkt, at projektet ikke har løst problemet med, hvordan begreberne kollektiv erindring, offentlig kommémoration (historiserende iscenesættelser af vore omgivelser), historisk repræsentation og forestillet fællesskab defineres i forhold til hinanden. Det er blevet gjort til en pointe at skelne, som den franske historiker Nora, mellem historie og erindring, men det gøres ikke konsekvent, lyder kritikken. Erindring bruges nogle gange om menigmands fortidsforståelse i modsætning til fagfolks historie, andre gange bruges erindring om kollektive, politiske iscenesættelser af fortiden og atter andre gange bruges historie og erindring synonymt. Spørgsmålet er, om det overhovedet er frugtbart at stille menneskers identitetsdannelse og erindringsarbejde op som en modsætning til historie. Projektets leder Bernard Eric Jensen afslutter da også bogen – og projektet – med en opfordring til at betragte historiefaget som en erindringsvidenskab.

I *Historisk analyse – nye teorier og metoder* tager syv yngre historikere

udgangspunkt i den samme historiebog, nemlig A.D. Jørgensens Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie, som udkom første gang i 1882 og senest er blevet genudgivet i 1998. Det fælles udgangspunkt er pædagogisk, at de teoretiske og metodiske tilgange i analyserne gøres mere synlige og sammenlignelige for læseren. Om det didaktiske formål opvejer de betydelige overlapninger og gentagelser, som er uundgåelige, når det er den samme tekst, der refereres til, er dog tvivlsomt. Ikke overraskende er det nationale blevet et overordnet tema, men analysen af, hvordan A.D. Jørgensen konstruerer et nationalt 'vi' som et modbillede til tyskerne, er set mange gange før. Bogen kan sagtens benyttes som metodebog i undervisningen, når man vil illustrere, hvordan forskellige teorier og metoder kan anvendes på det samme materiale, men læst i sammenhæng bliver gentagelserne trættende. De syv artikler byder på forskellige tilgange og perspektiver. Først et forsøg på at anvende den mikrohistoriske metode i praksis (L. Egholm og L. Wul). Derefter en analyse af hvorledes det nationale manifesterer sig i Jørgensens tekst (C. M. Jørgensen) samt en undersøgelse af om fædrelandsfortællinger (den såkaldte fædrelandsdiskurs i historiefaget) forlener os med en maskulin kulturarv (A. T. Larsen). Disse spørgsmål følges af en tese om, at fortællinger i 1800-tallet var en historisk genre, som var et alternativ til den videnskabelige historie, fordi den bedre kunne etablere det fælles ideal om at fremstille historien som et sammenhængende forløb (M. Mordhorst). Den efterfølges af en diskussion af bogens potentielle erindrings- og identitetspolitiske betydning, da den blev skrevet, og da den blev genudgivet i 1998 (C. T. Nielsen). Næste artikel er et forsøg på at vise forsker-subjektets og tilfældighedernes betydning for den historiefaglige praksis (M. Ranum). Bogen afsluttes med en problematisering af, hvordan A.D. Jørgensen konstruerer den danske folkeejendommelighed som en transhistorisk identitet (D. G. Simonsen).

Som det fremgår af de tre antologier, handler de interne diskussioner i høj grad om fagets rolle som mytenedbryder eller legitimerende historie, men også om vi-

denskab og metoder. Begreber som identitet, erindring og konstruktion går igen og det er ikke bare tomme ord, for denne nye interesse har betydet, at historikere nu søger inspiration i fag som antropologi, etnologi, litteraturvidenskab og sprogvidenskab, i modsætning til tidligere hvor begreber som samfund, klasse og struktur fik historikerne til at søge mod samfundsvidenskaberne. Faget bliver tilsyneladende mere rummeligt i takt med, at stadig flere emner gøres til genstand for historisk analyse. Kulturhistorien, både den gamle og den ny, blomstrer. Desuden er mange yngre forskere, under indflydelse af den såkaldte sproglige vending, begyndt at se kilderne som elementer i diskursive praksiser. Følgelig bliver også forholdet mellem sprog og virkelighed problematiseret. Den overordnede tendens, som det er muligt er udlede, er, at flere historikere vil undersøge konstruktionen af fortiden og erindringen, snarere end hvordan fortiden var.

Lene Otto

**Lisbet Christoffersen (red.):
Samfundsvidenskabelige syn på
det religiøse**

København, Jurist- og økonomforbundets Forlag, 2001. 272 sider med noter og litteraturliste. ISBN 87-574-0687-9. Kr. 250,-.

**Kirsten Marie Bovbjerg:
Følsomhedens etik**

Tilpasning af personligheden i New Age og moderne management. Højbjerg, Forlaget Hovedland 2001. 300 sider med noter og litteraturliste. ISBN 87-7739-526-3. Kr. 298,-.

Ovennævnte to bøger behandler med forskellig indfaldsvinkel det religiøse. D.v.s. førstnævnte bog drejer sig nu i højere grad om den formelle størrelse *religion* end om det *religiøse*, det svært afgrænselige område, som Kirsten Marie Bovbjerg beskæftiger sig med. I sidstnævntes bog skelnes der mellem de to begreber, mens der ikke i førstnævnte bog, der rummer yderst forskelligartede artikler af 16 forfattere, er konsensus omkring begreberne.

Det kan ikke have været nogen enkel opgave at få de 16 artikler til at »hænge sammen« i så høj grad, at det retfærdiggør en fælles udgivelse. Meget tyder på, at redaktøren, Lisbet Christoffersen, har opgivet at kunne vise, at der går en rød tråd mellem artiklerne. Da mange af dem imidlertid er væsentlige indlæg i debatten om religionens plads i stat og samfund, fortjener de at blive læst, og man har valgt at udgive dem under den neutrale titel »Samfundsvidenskabelige syn på det religiøse« som det tætteste, man kan komme på en sammenhæng. Man kan da også konstatere, at selv om der deltager forfattere med teologisk eller religionsvidenskabelig baggrund blandt de mange rets- og samfundsvidenskabelige forfattere, så drejer dette sig ikke om teologi, men netop om religionens placering i forhold til samfundets andre institutioner og de ændringer, denne måtte have gennemgået. Specielt er det forholdet ret/religion, der er under behandling.

Tros- og religionsfrihed har i de sidste godt 150 år været en forudsætning i lovgivningen omkring den danske folkekirke. Spørgsmålet er, om det er nok med frihed uden ligestilling, når den religiøse pluralisme banker på døren? Et af argumenterne for en evt. afskaffelse af folkekirken har også været, at den ikke »fyldte« det samme i borgernes bevidsthed som andre samfundsmæssige institutioner.

Muligvis fylder folkekirken ikke det samme, men det betyder ikke nødvendigvis, at religionen eller religiøsiteten ikke fylder ganske meget! I de senere årtier, ja, allerede umiddelbart efter 2. verdenskrig har der i flere lande været forsøg på at frigøre religiøse og videnskabelige institutioner fra statslige paradigmer, og i lande som Tyskland og Sverige har det betydet en omlægning af kirkens forhold til staten. Man regnede på denne måde med at kunne finde en fornyelse af det lutheranske trosgrundlag – nærmest ved at etablere en slags legal sekularisering.

Bogen er opdelt i fire dele, og i 1. del »Hvem er hvem«, får vi netop en grundig redegørelse for, hvorfor og med hvilken effekt Sverige fra år 2000 har ophørt med at have en statskirke. Forfatteren er Per-Olov Åhrén, biskop emeritus og selv en af

arkitekterne bag den ændrede svenske ordning. I denne afdeling er desuden artikler af Lisbet Christoffersen og Anders Berg-Sørensen.

Man skal være ganske meget inde i religionsret og samfundsvidenskabelig tænkning for at gennemskue titlerne på bogens fire dele. Nærværende anmelder er ikke så meget inde i det, at hun når dertil, men det udelukker ikke, at visse af artiklerne kan læses med udbytte! Bogens 2. del »Monolit – Udfordring« rummer et par meget interessante danske artikler, der sætter fokus på værdimæssige udfordringer, som også i høj grad må interessere kulturforskere. Det drejer sig om Bent Greve: »Velfærdssamfundets værdimæssige udfordringer« og Jacob Dahl Rendtorff: »Religion i erhvervslivet. Den protestantiske etik efter sekulariseringen.« Rendtorff gør opmærksom på, at hvor vi for bare få år siden ville finde det absurd at forestille os f.eks. en forskningsretning koncentreret om teologi og erhvervsøkonomi, så lyder det ikke nær så mærkeligt i dag. Rendtorff viser, i hvor høj grad kaldstanken i den protestantiske etik har haft betydning for ideerne om arbejdets rationalitet og dets betydning i menneskets liv. Max Weber er stadig aktuel. For rationaliteten i arbejdet er det vigtigt, at de religiøse værdier forstås og opfattes også af arbejdsgiveren – religionens betydning er umiskendelig. Man kan sige, at Kirsten Marie Bovbjerg egentlig i »Følsomhedens etik« videreudvikler det tema, som Rendtorff her slår an.

Del 3: »Skelne – Sammenholde« behandler spørgsmålene om mulighederne for at håndtere skellene mellem religion og andre samfundsmæssige institutioner i en tid, der kræver ændrede retsordninger. Men det drejer sig ikke alene om at håndtere nogle skel – det drejer sig i lige så høj grad om at forske i og diskutere, hvor der stadig er grund til at sammenholde. Del 4. rummer Kjell Å. Modéer: »Rättsteologi – en syntes i en vetenskaps-historisk diskurs.«

De 16 artikler, hvoraf flere havde fortjent en grundig gennemgang, fortæller ganske meget både om religionens formelle situation i stat og samfund – og om de informelle påvirkninger, der er med til at

kreere den formelle situation, der kræver rettlige ændringer.

I den næste bog *Følsomhedens etik. Tilpasning af personligheden i New Age og moderne management* befinder vi os i en anden situation: som grænsegængere mellem den bevidste og ubevidste individuelle religiøsitet!

I et samfund, hvor ellers seriøse firmaer spørger astrologer, numerologer og clairvoyante til råds, før de ansætter nye medarbejdere, kan man godt undre sig over, hvordan denne tendens skal forklares i forhold til religion/religiøsitet. Hvad dækker hele begrebet New Age egentlig over? Der er en underskov af forskellige alternative bevægelser omkring healing o.s.v. Kirsten Marie Bovbjerg udelukker de rent terapeutiske retninger og har fornuftigvis begrænset sig til udelukkende at arbejde med de »personligheds-udviklende« kurser i moderne management, som hun hævder indeholder en form for religiøsitet, som skal tilpasse personligheden til arbejdet og arbejdsmarkedet, bl.a. ved at få den enkelte medarbejder til at mene, at han selv er ansvarlig for denne udvikling og kun bruger de redskaber, hans arbejdsplads rækker ham. Det paradoksale er her, at inspirationen til de »personlighedsudviklende« kurser ligger i Østens religioner, som hippierne for bare et par årtier siden bragte hjem med et budskab om det enkelte individs personlige lykke og tilfredshed. I dag er det samme budskab blevet bearbejdet af kursusindustrien til gavn for arbejdsmarkedets krav og forandringsparate og entusiastiske medarbejdere. Fællesskabet og solidariteten på arbejdsmarkedet er blevet afløst af den individuelle optagethed af arbejdspladsens tarv. Forholdet mellem arbejdsgiver og arbejdstager er fra at være et kontraktforhold blevet et pagtforhold. Arbejdstageren forventes at være *forandningsparat og fleksibel* og tilpasse sig arbejdspladsen. Kan han ikke det, hører han nok hjemme et andet sted.

Hvor de alternative behandlere arbejder med det syge menneske, arbejder man inden for HPM (Human Potential Movement) med det raske menneskes potentiale for selvudvikling. Det gør man bl.a. ved hjælp af DLO (Den lærende organisation), NLP

(Neuro-lingvistiq Programming) og flere andre bogstavkombinationer (en ordliste bag i bogen havde været en læservenlig foranstaltning!)

Undervejs gennem den interessante og tankevækkende udvikling af begreberne bliver vi både underholdt og blidt provokeret. En af Bovbjergs gode hjælpere i dette foretagende er den interessante franske filosof Marcel Gauchet, som anmelderen i hvert fald ikke tidligere har stiftet bekendtskab med. Dette kan være min fejl, men er nok snarere et scoop fra Bovbjergs side! Gauchet problematiserer religionens kulturelle betydning og endevender begrebet sekularisering, som mange stadig er overbeviste om betyder en form for afkristning – eller afreligionisering – men sekulariseringen er, hvad også flere af forfatterne i den førstnævnte bog er inde på, en ændring i forholdet mellem samfundets institutioner. Hos Bovbjerg medfører denne ændring, at den formelle religion konverteres til en tilsyneladende nærmest ubevidst *religiøsitet*, der bliver et væsentligt element i de østerlandsk inspirerede kursusteknikker.

Når hvert enkelt individ forventes at have de samme muligheder for (selv)udvikling, betyder det, at man ser på menneskets muligheder med en slags »psykobiologisk« determinisme. Det kan være lige meget i hvilket miljø, man er opvokset, hvor i verden man er sat osv. Kultur og livsform er egentlig suspenderet? I den yderste konsekvens må dette være udfaldet af disse tilbøjeligheder til at overbevise individet om, at det selv er herre over ikke alene arbejdsliv, men også den mere personlige livskvalitet. Det smarte er, at (også) arbejdsgiveren får, hvad han ønsker!

Kirsten Marie Bovbjergs bog, der er en omarbejdelse af hendes ph.d.-afhandling indleveret på Institut for Arkæologi og Etnologi, KU, i 2000, er ikke så ligetil at resumere, og dette skyldes nok først og fremmest, at hun har søgt at få så meget med som muligt af det væsentlige. Det er gået ud over bogens læse- og læservenlighed. En sådan omarbejdning af en afhandling er ikke er let at foretage, og som læser sidder man da også hele tiden og får lyst til at gå ned i selve afhandlingen

– måske findes der her nogle tættere analyser og spændende praksisbeskrivelser, som er blevet forvist fra Bovbjergs sobre, men af og til lidt for forsigtige analyse? Hvor meget er krav fra forlaget – og hvor meget er forfatterens forsøg på ikke at overfortolke informanterne?

Under alle omstændigheder er det dog en umådelig vigtig bog med en spændende og gennemtænkt problemstilling, en bog, der kan inspirere til videre forskning stort set på hver side!

For en mere end halvgammel etnolog opdraget som kulturelt kristen med et solidarisk syn på samfund og arbejdsliv kan kommentaren efter læsningen af denne velgennemførte bog meget vel være: Gudskelov, at man er ude over den alder, hvor man skal opdrages til at være forandringsparat og fleksibel!

Edith Mandrup Rønn

**Michael Rothstein:
UFOer og rumvæsner. Myten om de flyvende tallerkner**

Serien: Gyldendal Nye Religioner. København 2000. 255 sider. ISBN 87- 00-39412-2. Kr. 229,-.

Michael Rothstein indleder og afslutter sin bog *UFOer og rumvæsner. Myten om de flyvende tallerkner* med et citat af Jules Vernes som lyder »Hvis der ingen måne-mennesker er så undværer vi«. I teksten mellem de to citater viser Rothstein, at hvad Jules Verne ville lade sig nøje med, ligger langt fra mange moderne menneskers forhåbninger og tiltro til universets skabninger. Grupper af mennesker lever og ånder med mystiske fartøjer og skabninger fra andre solsystemer. Bogen er en historisk gennemgang, der viser mange aspekter af myten om UFOer og rumvæsner. Rothstein forholder sig til UFO-beretningerne ud fra et religionshistorisk perspektiv og ser på, hvilke elementer der indgår i fortællingerne, hvordan de formidles inden for de grupper, som diskuterer disse beretninger; de troende og skeptikerne og hele debatten om, hvilke fænomener der har naturlige forklaringer.

Bogen er bygget op som kapitler med hvert deres tema. I det første kapitel ser

Rothstein på nogle træk ved UFO-myten oprindelse og karakter. Han gennemgår nogle af de tidligste beretninger om mærkelige fænomener på himlen, hvoraf de første stammer fra slutningen af 1800-tallet. Rothstein gør en del ud af at vise, hvordan forestillingerne om UFOer udvikles parallelt med den teknologiske og materielle udvikling. Et interessant aspekt er udviklingen af forestillingerne om UFO-ernes design, der i 40'erne og 50'erne blev »afbildet« med pyntelister og lygter som i gamle amerikerbiler, til de moderne UFOer, der vist snarere har hentet deres designmæssige inspiration i udformningen af moderne højteknologiske produkter.

UFO-myten har flest tilhængere i USA, hvorfra mange af fortællingerne og de tidligste beretninger om UFOer stammer. Rothstein peger på militærets og efterretningsvæsenets rolle i de amerikanske beretninger, hvor ufologerne mener, at sandheden om UFOer og rumvæsner bliver holdt hemmelig af politiske årsager. Eksempelvis har de amerikanske politikeres håndtering af den såkaldte Roswell-sag, hvor nogle mener, at et rumfartøj forulykkede i nærheden af byen Roswell i New Mexico, mens efterretningstjenesterne siger, historien ikke har noget på sig, givet forøget næring til UFO-tilhængernes tro på, at der er nogen, der ved mere, end de vil være ved – nemlig den amerikanske regering!

I de følgende to kapitler behandler Rothstein henholdsvis UFO-profeter og to eksempler på UFO-religioner. UFO-profeterne fortæller ofte om civilisationer, hvor indbyggerne lever på et åndeligt niveau, der ligger langt over den, de jordiske mennesker må leve med. Profeterne vil bringe menneskene de budskaber, som vi ikke selv kan se med vores tilbagestående åndelige niveau. Rothstein viser her, hvordan der kan trækkes tråde til andre religiøse traditioner som eksempelvis teosofien og videre til nutidens New Age. Det er da også forventningen om, at man kan vente en ny tid på jorden, hvor menneskene vejledt af de højere åndelige skabninger vil leve i bedre harmoni, som er grundlaget for nogle af de grupper, der er beskrevet i bogen.

Det fjerde kapitel omhandler UFO-

forestillinger i andre religioner. Herved forstås i ikke-kristne religioner. Her peger Rothstein på, at fænomenet forekommer fortrinsvis i den kristne kultur og dermed især i vestlig kultur. UFO-forestillinger og rumvæsner har ringe forankring i eksempelvis buddhisme og islam, hvilket jeg synes er en tankevækkende konstatering. Troen på UFOer og rumvæsner ses sjældent ved egentlige religionsdannelser. Den hører snarere til i New Age miljøerne, hvor den indgår i et folkeligt mytologisk lag, som Rothstein betegner det.

Det sidste kapitel omhandler UFO-kidnapninger, der dækker over det fænomen, at der i vestlig kultur florerer en række beretninger fra mennesker, som mener, at de har været i kontakt med væsner fra fremmede civilisationer fra rummet, som har bortført de pågældende for at undersøge eller teste jordboerne. I USA findes der selvhjælpsgrupper, der yder krisehjælp til andre, som har oplevet at være kidnappede. Tilsyneladende danner grupperne et identitetsfællesskab omkring oplevelsen af kontakt til de fremmede fra rummet. Det er disse beretninger, som har mange træk tilfælles med fortællinger, der genkendes fra science fiction-genren både i litteratur og på film.

UFOer og rumvæsner. *Myten om de flyvende tallerkner*, er en overskuelig bog, der behandler de mange aspekter på en klar og forklarende måde. Der er givetvis mange aspekter ved UFOernes og rumvæsners historie, som mangler i Rothsteins bog, men jeg vil alligevel anbefale bogen til den læser, der har lyst til at sætte sig mere ind i fænomenerne fra et religionshistorisk perspektiv. Rumvæsnerne og UFOerne lever på Internettet, på TV, i litteratur og i film. Fænomenerne har indtaget en væsentlig plads i moderne kulturhistorie. Det er velgørende at se fænomenet behandlet som et religions-sociologisk fænomen, der samtidig sættes ind i en bred kulturel sammenhæng. Opbygningen af bogen bærer lidt præg af, at de enkelte temaer behandles i enkelte kapitler. Der kunne ønskes en opsamling af de forskellige temaer i et afsluttende kapitel. Tiden er forandret siden Jules Verne – hvis der ikke findes månemennesker, så opfinder vi dem. Rothstein vi-

ser, at moderne religiøse fænomener lever i et dynamisk samspil med den omgivende kultur.

Kirsten Marie Bovbjerg

Peter Bundesen, Lars Skov Henriksen & Anja Jørgensen: Filantropi, selvhjælp og interesseorganisering

Frivillige organisationer i dansk socialpolitik 1849-1990'erne. Odense Universitetsforlag 2001. 448 sider. ISBN 87-7838-605-5. Kr. 350,-.

Bogen handler om de frivillige sociale organisationers rolle i udviklingen af den danske socialpolitik, eller rettere om forandringer i forholdet mellem den frivillige organisering og den offentlige politik. Frem for en sammenhængende kronologisk fremstilling har forfatterne, der alle er fra Aalborg Universitet, valgt at lave en række casestudier af tre forskellige typer af frivillige associationer: gensidige selvhjælpsorganisationer, filantropiske organisationer og medlemsbaserede interesseorganisationer. På den måde får de præsenteret nogle ret omfattende tilblivelseshistorier for så forskellige organisationer som de danske sygekasser, Københavns Understøttelsesforening, Kirkens Korshær, Blå Kors, Kristelig Forening til Bistand for Børn og Unge, Mødrehjælpen, Kristeligt Studenter Settlement, Danske Døves Landsforbund, Ensomme Gamles Værn/Eldre Sagen, SIND og Galebevægelsen samt Damp-foreningen.

De sidste knap 100 sider er afsat til analyse af den socialpolitiske udvikling gennem fire perioder fra folkestyrets indførelse til i dag. Der lægges særlig vægt på den plads, de frivillige organisationer har fået tildelt af de til enhver tid herskende socialpolitiske diskurser og institutionelle praksisser. Tesen er, at med udviklingen af den retsbaserede, offentlige understøttelse af trængende borgere i de første årtier af det 20. århundrede indskrænkes området for de frivillige filantropiske understøttelsesforeninger. Samtidig med at de offentlige ydelser blev mere omfattende og udmålt efter faste regler, faldt interessen blandt almindelige borgere for at bidrage økonomisk til de frivillige forenin-

ger. Men samspillet var forholdsvis kompliceret, for mange af de filantropiske foreninger arbejdede målbevidst for, at det offentlige skulle overtage forsørgelsen af flere og flere grupper, der ikke var selvforsørgende, men som alligevel burde beholde deres borgerrettigheder, hvad den gamle type fattighjælp ikke gav mulighed for. Ikke mindst Steinckes ide om, at det offentlige skal være skelettet i »Forsorgens Bygning«, kommer til at præge udviklingen. Frem til midten af 70'erne bliver socialhjælpen i stigende grad universalistisk og professionaliseret, hvorefter de frivillige organisationer genopdages.

Historien fortælles på en ret traditionel måde uden dog at forfalde til en fortælling om en gennemgribende koloniseringsproces, hvor det uberørte og ægte civile engagement er blevet destrueret af en ekspansiv statsmagt. Det viser sig nemlig frugtbart at skelne mellem organisations typer, fordi der er en verden til forskel mellem kristne, filantropiske foreninger, der giver menigheden mulighed for at udøve næstekærlighed, og så interesseorganisationer som handicaporganisationerne, hvis erklærede formål er at ansvarliggøre staten, selvom begge typer kan siges at have bidraget til den socialpolitiske udvikling. Under alle omstændigheder viser det sig svært i hele perioden at skelne mellem offentlig og privat hjælp, da filantropiske såvel som offentlige ydelser er sammenvævede og tilsammen former en fælles socialpolitisk forståelse eller diskurs.

Bogen er et gedigent stykke udredningsarbejde, der er yderst anvendelig som opslagsbog på grund af de mange nyttige referencer, men den leverer ikke nogen ny forkning, eller anderledes perspektiver på velfærdssamfundet og velfærdsstaten. Den er først og fremmest en sammenkrivning af den eksisterende forskning på området, og som sådan er den ganske nyttig, men man skal ikke forvente nogle banebrydende teser eller dristige synteser.

Lene Otto

**Gertrud Hvidberg-Hansen:
Brendekildes billedverden**

Stemning og skæbne. Odense Bys Museer, Odense Universitetsforlag 2001. 120

sider, rigt illustreret i farver. ISBN 87-7838-627-6. Kr. 98,-.

At der om maleren H.A. Brendekildes produktion hersker flere meninger, skinner igennem i Gertrud Hvidberg-Hansens lille, charmerende og gennemillustrerede bog om Brendekildes billedverden. Den udkommer som led i Odense Bys Museers serie 'Fynske fortællinger'. Hans Andersen, som i 1857 blev født som husmandssøn i Brændekilde, sydvest for Odense, blev uddannet som snedker og træskærer, senere ved Kunstakademiet i København. Brendekildes malerier var forankrede i naturalismens og realismens bestræbelser på at skildre verden – både landskab og menneskeliv – så virkeligt som muligt. Fra slutningen af 1880'erne til midten af 1890'erne blev hans billedverden præget af en socialkritisk holdning, som især satte fokus på de barske vilkår for den fattigste del af landbefolkningen. Det er fra denne periode, 'Udslidt', hans måske kendteste billede, stammer. Her skildrede han det hårde slid, fattigdommen og menneskelivets forgængelighed. I 1890'erne er det de anekdotiske landsbybilleder, der dominerer: skildringer af scener i landsbylivet, men nu uden den socialkritiske vinkel, og disse skildringer udfoldede sig efter århundredskiftet som landlige idyller: dyrkelsen af en svunden tids enkle livsformer – det, som kritikerne kaldte 'stokroseidyller'. En anden tendens i 1890'erne var dog Brendekildes arbejde med religiøse motiver, hvori han nærmede sig symbolismen.

Det er et spændende univers, Gertrud Hvidberg-Hansen åbner for os i Brendekildes billedverden. Hun antyder interessante paralleller mellem den socialt indignerede maler, skønlitteraturens engagement i landbefolkningens vilkår (Nexø mfl.) og de sociale bevægelser i socialismen, husmandsbevægelsen og vækkelserne – men desværre uden at undersøge forbindelserne nærmere. Kun de kunsthistoriske paralleller til andre værker og malere går hun mere i dybden med. Det er ærgerligt, for det ville have været spændende at komme tiden nærmere ad den vej.

Signe Mellempgaard

Mogens Eilertsen: På billedet man ser – de gamle anskuelsesbilleder

Vore gamle anskuelsesbilleder og deres billedmagere. København, SESAM, 2001. 104 sider, ill. ISBN 87-11-1355-4.

Titlen på denne bog er en omformning af »Vred blev den store Bastian, paa Billedet du ser hvordan.« – den uartige dreng bliver puttet i blækhuset. Det var børnelægen Heinrich Hoffmann, der i 1845 udformede sin anskuelses-pædagogik ved at skrive og tegne for sine egne børn.

I de indledende kapitler reflekterer Eilertsen over iagttagelser, billeder og det at tro sine egne øjne. Eller som den græske digter Sofokles sagde: »Man vil have mig til at tvivle på mine egne øjnes vidnesbyrd.« Et historisk tilbageblik fortæller om kileskrift på lertavler, hulemalerier og Rossettestenen, der hver især har fået mennesker til at undres: Illustrerede udsagn, måske brugt som en slags »anskuelsesbilleder« gennem flere årtusinder.

I Norden blev kirkerne udsmykket med belærende kalkmalerier, som kunne illustrere bibelhistorien for menigheden bedre end den latinske messe. Og de har sikkert også givet anledning til mangt et gys.

En tilsvarende virkning havde de såkaldte folkelige vægbilleder og flyveblade, der også satte en skræk i livet på folk og pirrede mange menneskers fantasi.

Særlige anskuelsesbilleder blev brugt i skoleundervisningen indtil midt i 1900-årene, da de kulørte tavler blev udkonkurreret af levende billeder og andre nyere billedformer. De gamle plancher gik ud af brug, men mange er heldigvis bevaret i Dansk Skolemuseum i København. Museet har 12000 plancher, hvoraf omtrent 2000 er fremstillet i Danmark.

Fra denne samling har Mogens Eilertsen udvalgt 33 danske vægbilleder som eksempler på de forskelligartede forlæg, der blevet brugt. Anskuelsesbillederne eller plancherne kan være gengivelser af kendte historiske og bibelske motiver, som kunne bruges direkte, men en del af tavlerne er opstået ved, at forlæggere har bestilt tegnere eller malere til at gengive f.eks. det daglige liv i byen og på landet. De forskellige håndværk blev således gjort forståelige ved hjælp af anskuelsesbille-

der, og et nærliggende eksempel er det viste fra Chr. J. Catos litografisk trykkeri, hvor de enkelte led i trykningen er illustreret.

For mange elever har det givetvis været kærkomment, at lærerens mundtlige fremstilling blev suppleret med billeder, og helt op til Anden Verdenskrig figurerede faget *lagttagelse* da også endnu på skoleskemaet.

Forfatteren har gjort et stort arbejde ud af at søge bag om billedet og finde kunstnerens navn, hvilket giver anskuelsesbillederne en ny og spændende dimension. De 33 vægbilleder er gengivet i alfabetisk rækkefølge efter malernes navne. Dette valg resulterer imidlertid i en lidt kaotisk præsentation. Niels Skovgaards »Den gode Hyrde« efterfølges f.eks. af Poul Steffensens »Højbro Plads«. Derefter er vi på en bondegård, og derfra kommer vi med »Jesus hos Martha og Maria«. En tematiseret rækkefølge ville have forhindret, at malerne Otto Bache, Vilhelm Marstrand og Laurits Tuxen alle tre præsenteres med, at de »malede Danmarkshistorie«.

Teksten i bogen skæmmes af en besynderlig brug af betegnelserne 1700-tals og 1700-årene, som bruges i flæng mindst syv gange og i nogle tilfælde med få liniers afstand.

Mogens Eilertsens bog om de gamle anskuelsesbilleder er det, trods nævnte småting, en stor fornøjelse at bladre i, og man kan blive klogere – også på trykkesmetoder.

Ib Varnild

Henrik Harnow: Industribyen Odense

En nutidig vandring i industriens Odense 1830-1945. Odense Bys Museer, Odense Universitetsforlag 2001. 127 sider, ill. ISBN 87-7838-577-6. Kr. 128,-.

Med »Industribyen Odense« har Henrik Harnow i samarbejde med fotograf Flemming Wedell sat fokus på den industriudvikling som ikke kun har præget Odense, men en lang række byer i Danmark.

Bogen er delt i et tekstafsnit på 26 sider med ældre fotografier og et afsnit med nyoptagne sort/hvide fotografier og informative billedtekster, som fylder resten af bo-

gen. I tekstdelen fortæller Harnow om industriens udvikling i Odense. Formålet med bogen er at være øjenåbner for odenseanere, således at de fremover vil lægge mærke til kvalitetene ved denne side af byens fysiske udtryk. Det andet formål er at skabe debat omkring de æstetiske og kulturhistoriske kvaliteter, som industribygningerne rummer. Bogen er således et indlæg i debatten om bevaring af industriens bygninger i Danmark.

Harnow definerer industribyens bygninger som fabrikker, arbejderboliger og fabrikantvillaer. Gennem bogen viser han, hvorledes Odense voksede ud fra det midaldrelige centrum efter nogle bestemte mønstre. Her henter han inspiration fra den amerikanske Chicagoskole, der gennem første halvdel af 1900-tallet udførte en lang række bysociologiske studier. Byen vokser således via koncentriske ringe med hver sin indbyggede dynamik. Hver ring repræsenterer bestemte bebyggelsestyper og sociale variationer. Harnow bruger teorien som ramme for at vise, hvorledes industrien har bredt sig i et bælte syd om centrum for senere at koncentrere sig ved havnen nord for centrum. Villabyggeriet udvikler sig ligeledes efter bestemt mønster og samler sig over tid syd for centrum langs Odense å. Arbejderboligerne antager i løbet af sidste del af 1800-tallet en særlig form og samles i bestemte kvarterer ofte tæt på de store fabrikker.

I gennemgangen af Odenses historie og industriens udvikling og bygningsudvikling gør Harnow kritisk brug af den historiske litteratur og de tilgængelige arkivalier. I sidste del af tekstdelen perspektiverer han, hvorledes det står til med bevaringen af disse industribygninger. Her er han ikke fortrøstningsfuld, idet det gang på gang har vist sig, at hverken kommunale bevarende lokalplaner eller Kommuneatlas kan sikre bygningerne. Han er ovenud kritisk overfor Kommuneatlassernes anvendelighed inden for denne bygningskategori, som ikke bygger på æstetiske kvaliteter. Harnow sammenligner tillige med særligt engelske bevaringstiltag, hvor det er lykkedes også at formidle industriens bygninger bredt.

Gennem hele bogen er de enkelte bygninger i fokus. Dette opleves særligt i det store fotografiafsnit i bogen, hvor bygninger præsenteres branchevis. Her får man tillige indtryk af, at jern- og metalindustri samt tekstilindustri har været særligt fremherskende i Odense, foruden en række industrier knyttet til nærings- og nydelsesmiddelindustri, elektroteknisk industri, ler- og glas industri og papirindustri. Disse kategorier stemmer overens med den opdeling, man i fredegningsmæssig sammenhæng opererer med. Harnow kommer tillige ind på de offentlige værker samt infrastrukturen, som har været nødvendige, for at industrien har kunnet fungere. Endelig inkluderer fotoafsnittet kapitler om borgerskabets villaer og arbejderboliger ligesom eksempler på smedejern og skorstene har fået hvert sit kapitel. Der er kun anvendt eksteriøroptagelser og med de sort/hvide fotografier og motivernes karakter får man indtryk af en svunden tid og noget historisk. Billedteksterne rummer både information om byggeår, arkitekt og bygherre, baggrund for byggeriet og bygningernes skæbne. Megen information, som man kunne savne i bogens tekstdel, får man således i billedteksterne.

Bogen giver indsigt i Odense bys industrihistorie. Med sin vægtning af de tre bygningstyper, savner man dog at høre mere om byen under industrialismen. Med befolkningstilvæksten og industriens udvikling, må Odense bl.a. også have oplevet en øget handel med etablering af forskellige butikstyper, foreningslivet må have udviklet sig, der må have været bygget kirker, anlagt sportspladser og parkanlæg – alt det som også hører med til udviklingen af en moderne industriby. Det er selvfølgelig ikke Harnows hovedformål med bogen, hvor han netop har enkeltbygninger som objekt, fordi han gerne vil sikre disse bygningers fremtid. Selv om bogen er skrevet som øjenåbner for odenseanere, som formodes har kunne orientere sig i deres by, savnes et kort over Odense. For Harnows bog »Industribyens Odense« er informativ læsning også for folk der ikke kommer fra Odense. Med byen som eksempel får læseren en grundig og overskuelig indføring i den ak-

tuelle situation for bevaring af industriens bygninger i Danmark.

Lene Skodborg

Karen Hjorth & Anette Warring (red.):

Handlingens kvinder

Roskilde Universitetsforlag, 2001. 220 sider. ISBN 87-7867-131-0. Kr. 185,-.

En gruppe kvindelige historikere har gennem 10 år arbejdet for at få kvinders liv, vilkår og virke til at fylde mere i historien. Gennem flere bøger og udstillinger har gruppen vist at kvinderne til kvindehistorie er til stede, hvis man vil studere dem.

I denne antologi demonstreres meget forskellige måder at skrive kvindehistorie. De syv artikler spreder sig over et stort empirisk felt og over perioden fra midt i 1600-tallet til midt i 1900-tallet. I hver artikel gives en oversigt over de kilder, der er anvendt og ofte også en fortælling om forskernes til tider vanskelige og forunderlige veje til deres stof. Fælles for bidragene er at de handler om kvinder, der gjorde en indsats og dermed formåede at gøre en forskel. Fordi de levede under vidt forskellige betingelser var både deres virke og de forhindringer de mødte imidlertid af meget forskellig karakter. Disse forskellige deler bogen op i tre blokke.

De tre første artikler som udgør første blok, handler om kvinder der gjorde sig gældende i privatsfæren i perioden inden kvinder fik mulighed for at spille en synlig rolle i samfundet. Det drejer sig om Grethe Ilsøes artikel om adelskvinden Birgitte Skeel, der gennem sin placering i Skåne under Svenskekrigene blev involveret i kampen for national identitet. Desuden om Karen Hjorts artikel om Christiane Louise Warnstedt, der tager udgangspunkt i et maleri på landstedet Frederiksdahl, hvor hun var sin vidtløftige families holdepunkt. Den sidste artikel i denne blok er Helle Lindes studie af enker i København i første halvdel af 1800-tallet. Enker var indtil 1857 de eneste kvinder, der var økonomisk selvstændige personer og derfor er de interessante for forståelsen af den gryende kvindefrigørelse fra midten af 1800-tallet. Artiklen analyserer deres vilkår og strategier for at klare sig økonomisk, bl.a. ved

deres voksne børn og et udbygget slægtsnetværk.

De tre artikler i anden blok handler om kvinder, der gjorde en indsats indenfor sygepleje, uddannelse og socialt hjælpearbejde. Adda Hildens artikel om Diakonissestiftelsens første tiår 1863-1873 behandler etableringen af et nyt kvind erhverv i en liberal stat, hvor privat filantropisk og religiøs organisering var den mest udbredte måde at sætte sådanne ting i gang. Studiet påviser hvordan stifteren Louise Conring arbejdede tæt sammen med Dronning Louise om at indføre denne religiøst funderede filantropi i Danmark. De skabte indadtil gode vilkår for diakoniens arbejde, mens »det religiøse klædebon kastede et nådigt slør over emancipationen«, som gav eksistensbetingelser for at borgerlige kvinder kunne få i uddannelse og arbejde for »det almindelige bedste«. Desuden gav den tyske dronning Louises engagerede arbejde for diakonien hende, og det nye Glücksborgske kongehus, en tiltrængt accept og opbakning i befolkningen, der var negativt stemt overfor alt tysk efter nederlaget i 1864. De to kvinder fik diakonien knyttet til den danske folkekirke og dermed sikret en forbindelse mellem det private og det statslige, ligesom diakonissestiftelsen uddannede sygeplejersker til de kommunale hospitaler, der blev kraftigt udbygget i slutningen af 1800-tallet.

Også Minna Kragelunds artikel om håndarbejds lærerinden Dorothea Heckscher peger på brydningerne mellem den private og den offentlige organisering, men her på uddannelsesområdet. De private pigeskoler havde gennem den sidste halvdel af 1800-tallet opbygget et højt kvalificeret uddannelsessystem og en tilsvarende lærerindeuddannelse. Med skolereformerne omkring år 1900 hvor en mere kompetent og demokratisk folkeskole skulle realiseres, udkæmpedes et slag om hvordan og på hvilket fagligt niveau den almene undervisning skulle finde sted. De særlige pigefag, som f.eks. håndarbejde placerede sig på en interessant måde på denne arena. Alligevel er den fremsynede og dygtige frontfigur Dorothea Heckscher i dag glemt. Måske fordi hun var jøde og inspireret af tyske erfaringer?

I mellemkrigstiden bliver skiftet fra den privat-filantropiske til den velfærdsstatslige måde at organisere disse felter markant. Bente Rosenbechs studie handler om Den sociale Skoles opståen fra 1937 og dens tætte forbindelse til Mødrehjælpen, oprettet 1939. De to ledere af den nye uddannelse for kvindelige socialarbejdere var Manon Lüttichau og Vera Skalts. Det var en sekulariseret humanitær uddannelse der blev opbygget i forlængelse af den befolkningspolitik, der pludselig satte fokus på familiernes og ikke mindst de enlige mødres problemer. De uddannede socialarbejdere ændrede sig over de næste årtier til at vægte en professionel og rationel men individuelt tilpasset hjælp. Brydningerne mellem forskellige måder at opfatte det sociale arbejde fremstår på en interessant måde i dette eksempel.

Endelig handler den sidste artikel af Hanne Rikken Nielsen, der alene udgør den tredje blok, om hvordan danske kvinder med Henry Forchammer i spidsen, forsøgte at bruge deres politiske borgerrettigheder nationalt og internationalt i mellemkrigstiden. Det internationale humanitære velfærdsarbejde og den omfattende indsats kvinderne gjorde formelt og uformelt er et spændende uopdyrket felt. Artiklen peger på de muligheder for kvinders deltagelse og indflydelse dette arbejde åbnede, men man kunne også se Danmarks deltagelse i det internationale humanitære samarbejde i mellemkrigstiden som et led i en langt bredere national neutralitetsstrategi for den begyndende velfærdsstat.

Det, der binder antologiens artikler sammen, er en meget bred interesse i at synliggøre kvinders historie. Måske et lidt for uforpligtende fællesskab, der trods mange solide og spændende bidrag ikke giver nogen skarp profil til denne antologi. Artiklerne bærer præg af at bidragsyderne har været engageret i Dansk Kvindebiografisk Leksikon, hvis udgivelse netop er afsluttet. Antologien peger på det kæmpe materiale der ligger klar til endnu mange interessante studier, og demonstrerer de mere forfinede metoder som arbejdet med de mange biografier har fået udviklet. Forskningen i det brede spektrum af kvindebiografier viser især sin styrke, hvor det

bliver muligt at drage generaliserende sammenligninger mellem personer, generationer og miljøer såvel nationalt som internationalt.

Lisbeth Haastrup

Jørgen Jensen: Danmarks Oldtid 1

Stenalder 13.000-2.000 f.Kr. København, Gyldendal, 2001. 624 sider, ill. ISBN 87-00-49038. Kr. 499,-. Bind 1-4. I subscription: Kr. 399,- pr. bind.

Den store fortælling om Danmarks oldtid fortælles stort set to gange hvert århundrede, og som vor viden om emnet bliver større og større, bliver bøgerne det også. Worsaae i 1843 og Sophus Müller i 1892 skrev hver et bind, Johannes Brøndsted skrev 1938-40 tre, og nu kommer Jørgen Jensen med fire. Jeg skal ikke trætte læserne med sidetal, men som det allerede ses af overskriften her, bliver der tale om tusinder.

Den dramatisk forøgede viden skyldes ikke alene mange nye fund, tilfældige fund og systematisk planlagte undersøgelser, men også at der er opstået nye naturvidenskabelige teknikker, som kan hjælpe arkæologerne med tolkningen af oldtiden. Fx kan man nu datere fundene absolut og ikke kun relativt, i forhold til hinanden. Man kan i dag sige, som Jørgen Jensen sikkert vil skrive i bind 2 om bronzealderen, at Egtvedpigens døde år 1370 f.Kr., og man kan analysere sig frem til, hvad det var for en drik, hun havde fået med i sin egekiste.

Da stenalderen omfatter 11.000 af de 17.000 år der har levet mennesker i Danmark, er det i den landet har gennemgået de største forandringer, fra istiden over fastlandstiden til ørigoet, som stadig ændrer sig: vipper over en aks fra Nordfalter til Nissum Fjord; syd for linien er havstigningen grunden til, at mange af jægerstenalderens bopladser er blevet undersøiske, medens de gamle kystbopladser nordpå nu ligger et stykke oppe i landet.

Som baggrund for beskrivelsen af de ældste tider i Danmark gennemgås i korte træk menneskets oprindelse – i Østafrika – og spredningen over jorden. Det menneske, der først kom til Danmark var *nean-*

dertaleren, som var vidt udbredt i Europa og Vestasien. Vi kender ikke ham selv fra Danmark, men fra et gytjelag under morænesand fra sidste istid i Gudenådalen har man fundet knogler fra et dådyr, som tydeligt var marvspaltede, og fra Fænø i Lillebælt har vi en håndkile, en redskabsform, som hører hjemme i tiden før den seneste istid. Så måske skal vi starte 115.000 år tidligere end vi ellers regner med. Fra palæolitikum, altså den ældste stenalder, har vi i øvrigt ingen fund, men Jørgen Jensen giver dog en oversigt over forholdene i Europa som de var medens vi havde istid her.

Den ældste bebyggelsesperiode, som vi her i landet kalder jægerstenalderen, indledes med indvandring af folk sydfra, der som rensdyrjægere følger dyrene og den vigende indlandsis mod nord. Det er den eneste *indvandring* Jørgen Jensen uden forbehold anerkender (men det er han jo også nødt til). Senere ændringer i stenalderkulturerne, som tidligere generationer af arkæologer ofte har villet tolke som resultatet af tilvandring af nye folk, forklarer han ved kulturspredning og økologiske tilpasninger.

Stenalderens perioder er der ikke rokket ved. Jægerstenalderen er gjort lidt ældre ved fund her i landet af rensdyrjægerkulturer, der har navne efter fundsteder i Nordtyskland: Hamburg- og Ahrensburgkulturerne. Efter renjægerens tundrakultur kom skovjægerne i Maglemose-kulturen og Ertebølle-folket, som især boede ved kysterne, dem med køkkenmøddingerne. Derefter kommer bondestenalderen, som man i gamle dage kaldte yngre stenalder, med de store fællesgrave, dysser og jættestuer, og så slutter stenalderen med enkeltbegravelser af forskellig art.

Det er ikke i denne kronologi, det nye og spændende er i Jørgen Jensens bog. Det er dels i den meget stærkt forøgede viden, der er kommet gennem fund og systematiske udgravninger, som har givet mulighed for nytolkninger og detaljering. Noget af det mest spændende er det nye syn på storstensgravene, dysser og jættestuer. De har i virkeligheden været kultsteder for de omliggende bygder som vore landsbykirker er det, blot med den forskel, at kulten blev forrettet udenfor, hvilket man

ser af de mange offerfund ved indgangene, og begravelserne inde. At dysser og jættestuer er grave, er ikke noget nyt, men ved en nøjere gennemgang af skeletterne i jættestuerne kan man se, at de ikke ligger som de er døde. Det er helt tydeligt, at knoglerne er lagt ned efter at de er skilt fra hinanden, sikkert efter at de er helt afrensede. Sådanne sekundære begravelser er kendt mange steder i verden, især i agerbrugskulturer, og her som i andre tilfælde tages etnologien og antropologien med til hjælp ved tolkningerne.

Og i øvrigt er det ikke kun fund og forskning, som har bragt vor viden om stenalderen videre. Et naturfænomen fra de senere år, *elmesygen*, som har slået de fleste af vore elmetræer ihjel, kunne have sparet arkæologerne og botanikerne for en del diskussioner om, hvad det »elme-fald« skyldtes, man kunne konstatere i pollendiagrammerne i stenalderen. Det var elmens barkbille, og ikke bønderne, som fodrede deres kreaturer med elmekviste.

Som omtalt gør Jørgen Jensen op med de gamle folkevandringsteorier, og især med den sammenblanding af sprog, race og kultur, som var så karakteristiske i den første halvdel af det 20. århundrede. Den havde udspring i den sammenlignende sprogvidenskab, som havde udviklet sig i århundredet før. Det er især slægtskabet mellem og udbredelsen af de indoeuropæiske sprog som her har interesse. Ved sammenligning mellem dem og en analyse af deres ordforråd havde man konstrueret et »protonindoeuropæisk« sprog, ud fra de ord, som var fælles. Og da dette sprog, som næppe nogen har talt, ikke havde ord for metaller, måtte det altså være et stenalderprog. Så vidt så godt, men man begyndte at blande arkæologien ind i sine udbredelsesteorier og hævdede, at der var en sammenhæng mellem sprog, race og materiel kultur. Det klassiske eksempel var »de øksesvingende indoeuropæiske hestefolk«, som bragte os den jyske enkeltgravskultur.

Forestillingen om indoeuropæernes åndelige og racemæssige overlegenhed blev benyttet som »videnskabelig« begrundelse for de racistiske overgreb især nazisterne stod for. Og især da man gjorde indoeuropæerne til høje, blonde, blåøjede

nordeuropæere gik det galt. Ideerne blev hurtigt optaget af den nazistiske propagandamaskine.

De er nu for længst afvist af såvel arkæologer som antropologer og sprogfolk, men anmelderen er dog overbevist om, at mange af de bløjede og lyshårede tror på deres »indoeuropæisk/ariske« racemæssige overlegenhed.

Jørgen Jensen skriver godt. Det er en fornøjelse af læse teksten – og at nyde billederne. Han har selv været billedredaktør, men Kirsten Klein har leveret de smukke fotografier, som indleder hvert afsnit; naturfotografier optaget i sort/hvidt men trykt i fire farver. Det virker utrolig godt.

Og hele det tekniske apparat er i orden: et righoldigt noteafsnit som dokumentation, sted- og navneregister, litteraturfortegnelse og billedfortegnelse – og ikke mindst et righoldigt emneregister, som man kan lave dem med de moderne teknikker, uden at skrive sedler.

G. Nellemann

Lanceward – Landscape and Cultural Heritage in the Wadden Sea Region

Project Report. Wadden Sea Ecosystem No. 12 – 2001. Wilhelmshafen 2001, 336 sider, illustreret. ISSN 0946-896X. Pris 15 Euro (engelsk tekst).

Den underlige, bureaukratisk klingende titel virker ikke særligt befordrende på læselysten. Det gør publikationens fysiske fremtoning bestemt heller ikke: En rapport i A4 format i blødt bind, trykt på tyndt genbrugspapir af tvivlsom kvalitet. Men dermed er det negative også sagt. Den der lader sig afskrække af rapportens ydre fremtoning, går faktisk glip af et spændende indhold. Overraskende nok står rapportens mange fine og instruktive fotos, som både er i sort/hvid og farve, særdeles skarpt. Dertil kommer de mange kortbilag i farve, som er til at folde ud og derved fremtræder i gode, overskuelige formater. Indholdet kunne bestemt have fortjent en bedre indpakning.

Rapporten, der er resultat af et samarbejde mellem Holland, Tyskland og Danmark, har karakter af en kortlægning eller registrering af kulturarv (cultural heritage) i

hele vadehavsområdet mellem Blåvandsbuk i Danmark til Den Helder i Holland. Nu er kulturarv jo ikke noget naturgivent, men i høj grad et kulturelt betinget modebegreb, og rapportens udgangspunkt er da også et politisk ønske om at opprioritere bevidstheden om kulturelle værdier – »kulturmiljøets tredje dimension« – som supplement til de naturmæssige kvaliteter som længe har været erkendt i vadehavsområdet. Hvad er så kulturarv i denne sammenhæng?

Det spørgsmål søger rapportens forfattere at besvare gennem et par indledende oversigtskapitler hvor naturgrundlaget beskrives og områdets historie fortælles på tværs af nationale grænser. Herefter følger mere detaljerede beskrivelser af kulturlandskabet som inddeles i det danske og det slesvig-holstenske vadehavsområde, i området mellem Weser og Ems og endelig i det hollandske vadehav. Forfatterne på afsnittet om det danske vadehavsområde er etnologen Mette Guldberg og historikeren Adam Schacke, og de har, ligesom forfatterne på de øvrige områder, beskrevet og minutøst kortlagt kulturelementer som landsbyer, værfter (altså dem man byggede gårdene på i marsken), diger, havne, brønde, sluser, kirker osv. Det står ikke denne anmelder helt klart hvilke faglige kriterier, der ligger til grund for udvalget af elementer til kortlægning, men det har givetvis spillet ind at der i projektet ikke har været mulighed for egne primære undersøgelser, men at forfatterne har været henvist til sekundære kilder i form af litteratur og registreringer på museer, arkiver osv. Det er nok også tilgængeligheden af information der til en vis grad har dikteret, at det ikke er helt det samme udvalg af elementer, der kortlægges område for område, hvilket er en skam fordi det derved bliver vanskeligt at sammenligne områderne indbyrdes og vurdere fællestræk og regionale variationer inden for det samlede vadehavsområde.

Der ligger et stort og prisværdigt stykke arbejde bag rapportens mange kortbilag der ganske overbevisende demonstrerer sammenhængene mellem naturgrundlag og kulturelementer. Men man kan vel sige at kortlægningen er temmelig traditionel for så vidt som den beskæftiger sig netop

med enkeltelementer og ikke forsøger sig med kulturelle helheder og de for tiden så forkætrede kulturmiljøer. Traditionel også for så vidt som der ikke ud af de mange plot på kort springer nye, spændende erkendelser.

I modsætning til så mange andre projekter om registrering af kulturarv har dette ikke kun fokus på mulig bevaring af sporene i landskabet, for kortlægningen omfatter også historiske elementer som fx bebyggelser i både vikingetid og middelalder, som ikke længere kan erkendes i landskabet. Denne ambition om at være andet end et konkret bidrag til fysisk planlægning afspejler sig også i Ludwig Fischers og Jürgen Hasses spændende kapitel om forskellige tiders og forskellige befolkningsgruppers varierende syn på vadehavsområdet, herunder også det syn nutidens politikere og den aktuelle undersøgelses aktører bidrager med. Alt i alt en god publikation som fortjener flere læsere end slatne rapporter med sære titler plejer at få. Og som fortjener at de politikere der bestilte den, også tager den alvorligt i forvaltningen af marskens og vadehavets kulturlandskaber.

Eske Wohlfahrt

Vestsjællandske livsformer i forandring. Kulturstudier i industrialisering, identitet og mobilitet efter anden verdenskrig
De kulturhistoriske museer i Vestsjællands Amt, 2000. 192 sider, ill. ISBN 87-87226-20-0. Kr. 100,-.

Denne bog er et af resultaterne af Det Regionale Kulturforsøg fra 1996 til 1999, i hvilket de 7 kulturhistoriske museer i Vestsjællands amt hver studerede udviklingen siden 2.verdenskrig i et karakteristisk fænomen eller en karakteristisk virksomhed i deres lokalområde.

De første tre kapitler beskriver tre industrivirksomheder: Knabstrup Keramikfabrik, Carmen Curlers og Lundbeck's kemiske fabrik.

Knabstrup er den gamle virksomhed, som er opstået hvor der er godt, stenfrit ler og tradition for at bruge det til teglbrænding. Det var – indtil man måtte lukke i 1988 – et landligt industrisamfund

med arbejder- og funktionærboliger, et sted, hvor mange var tredje generation på virksomheden. Et sted, som man følte en tilknytning til.

Den næste fabrik er Carmen Curlers, som startede i baglokalet hos en driftig radioforhandler og udviklede sig til en kæmpefabrik med over 2000 ansatte. Denne fabrik var ikke afhængig af råmaterialer, men af arbejdskraft. Dens start i 1960'erne faldt sammen med kvindernes udvandring til arbejdsmarkedet. Før 2. verdenskrig var det næsten udelukkende ugifte kvinder, der blev fabriksarbejdere, men med industrialiseringens ekspansion forsvandt de fleste heltidshusmødre, også landhusmødre, ind på fabrikkerne. Carmen Curlers hentede sine carmenpiger med bus fra hele Vestsjælland, og der var i mange tilfælde tale om husmødre, der tog et job for at spare op til en større ting – en bil til familien fx, men som så i mange tilfælde blev hængende på en fabrik med gode lønninger, mange personalegoder og smarte uniformer. Altså en fabrik, der lagde vægt på at skabe en fælles virksomhedskultur og opbygge en loyalitet. Fabrikken blev, lige før salget faldt drastisk, solgt til et amerikansk firma i 1969 og ændrede gradvis karakter til en traditionel industrivirksomhed med en fast stok af fagforeningsbevidste heltidsarbejdere.

Den tredje fabrik, som beskrives, er H.Lundbeck's kemiske fabrik i Lumsås ved roden af Sjællands Odde. Den er en del af den internationale Lundbeck-koncern, som har hovedsæde i Valby og som i 1998, da undersøgelsen blev foretaget, havde datterselskaber i 24 lande. Når Lundbeck har lagt en syntesefabrik i Lumsås, skyldes det, at der ikke var udvidelsesmuligheder i København, hvor man ikke ville have flere kemiske fabrikker. I Lumsås lå der, som en følge af den ændrede landbrugsstruktur, et nedlagt mejeri med god vandforsyning. Også Lundbeck-koncernen har ønsket at skabe en særlig virksomhedskultur ved engagerede ansatte, der skal være stolte af deres arbejdsplads; undersøgelsen viser da også, at det er lykkedes med ledelsen, ingeniørerne og formændene, medens specialarbejderne ikke på samme måde tager arbejdet med hjem.

De to næste kapitler handler om bosætelse og bebyggelse, om den udvikling, som har gjort, at bopæl og arbejdsplads adskilles, om mobilitet og pendlere, og om landsbyernes forandring fra bondebyer til sovebyer, og om det nye begreb parcelhuse.

Parcelhusbyer er opstået dels som forstæder til de gamle byer, dels som nye kvarterer omkring de gamle landsbyer. Af de 750.000 boliger, der er bygget efter krigen, er der godt nok mange lejligheder i det almennyttige boligbyggeri, men langt de fleste er mindre huse med have, og nu som regel også med carport, for det er bilen, som har gjort denne pendlerkultur mulig.

Det første af boligkapitlerne handler om Vestparken ved Haslev, som blev til ved en udstykning i 1971, på hvilken initiativtageren havde bygget nogle prøveboliger. Byggegrundene blev solgt med den klausul, at man skulle bygge et af hus typerne. Det var næsten udelukkende tilflyttere fra andre byer, som købte, mange fra København. De lavere priser, bilerne og motorvejen, som ikke lå så langt væk gjorde, at det økonomisk kunne lade sig gøre, oven i købet for en løn. Tilflytterne var især småbørnsfamilier, som flyttede ud fra mere trange boligforhold i byerne, som ingen tilknytning havde til Haslev, og som både følte sig udenfor og i et vist omfang blev holdt ude. I deres eget parcelhusområde måtte de skabe deres egne omgangsformer.

Pendingens voksende omfang hænger også sammen med den meget omfattende ændring, der er sket med landbruget: de små og mellemstore bedrifters forsvinden og stordriftens og specialiseringens opståen. Det gav færre beskæftiget ved landbruget, men folk til industrien og i et vist omfang tomme beboelseshuse, som man kunne pendle fra – eller tage på weekend til. Og som nævnt under omtalen af Lundbecks Kemiske Fabrikker, også nedlagte mejerier, som blev overtaget af mindre industrivirksomheder, der jo kunne vokse til betydningsfulde arbejdspladser. Eksemplet er kapitlet om landsbyen Jystrup ved Ringsted, som dels beskriver det traditionelle landbrugs afvikling, dels de nytillflyttede pendlere eller pensionister – som

gerne vil bo på landet, men klager over, at der lugter landligt.

Det næste kapitel handler om Sorø, der som by ikke er så gammel som vi regner med. Først var der et kloster, der med kirke stod færdigt så tidligt, at Absalon kunne blive begravet dér i 1201. Efter reformationen blev klosteret til en præste- og fyrsteskole, Sorø Akademi, og byen opstod udenom som en serviceby for akademiet. Dertil kom så, at byen i 1798 blev hovedsæde for amtsadministrationen, og i 1970 centrum for et endnu større område ved sammenlægningen af Holbæk og Sorø amter til Vestsjællands Amt. Artiklens tese er, at amtsadministrationen har overtaget Akademiets rolle som byens væsentligste arbejdsplads.

Det sidste af kapitlerne om udviklingen i Vestsjællands amt efter Anden Verdenskrig handler om, hvordan udviklingen er gået fra et forholdsvis beskedent antal sommerhuse, som blev bygget af det københavnske borgerskab ved Rørvig, til kæmpearealer med hvad man nu snarere kalder fritidshuse, fordi man ikke kun ferierer der i sommerferien, men bruger den fritid man kan skaffe sig til at beskæftige sig i fritidshuset og dets have. Undersøgelsen af fritidshusområderne er foregået ved en lang række interviews med beboerne/ejerne. Det giver artiklen lidt for meget præg af tabelkommentarer. Et af hovedemnerne har været helårsbeboelse i sommerhusene. Dette synes mest at forekomme i de udstykninger, der ligger tættest ved større byer som fx Holbæk. Der er det lettere at bo hele året, som pensionist fx, end på de udstykninger, hvor man bor meget isoleret.

Det er en god og nyttig bog, eller artikelsamling om man vil, som dels beskriver sine emner, fx produktionens gang på fabrikkerne, og analyserer udviklingen gennem de seneste 50 år. Den er og vil blive en god kilde til periodens udviklinger – og det er velgørende en sjælden gang at se etnologi praktiseret blandt mennesker og ikke på arkiver og biblioteker.

G. Nellemann

Else Roesdahl: Vikingernes Verden

Vikingerne ude og hjemme. København, Gyldendal, 2001. 336 sider, rigt ill., hovedsagelig i farve. ISBN 87-00-75008-5. Kr. 229,-.

Der er sket meget i vikingeforskningen i de senere tiår, så Else Roesdahls bog, som udkom første gang i 1987, er mere end en ajourføring af detaljer. Det er især resultaterne af de arkæologiske undersøgelser, som har bragt ny viden. Vikingetiden er jo en af de fascinerende perioder, hvor mange kildegrupper supplerer hinanden: skriftlige (herunder runestenene), sprogforskningen (person- og stednavne), numismatik og en lang række naturvidenskabelige discipliner.

Vikingernes verden er omfattende, fra New Foundland til Byzans, men det centrale område er naturligvis Skandinavien og De Britiske Øer, og blandt de steder, hvor udgravningerne har bragt ny viden og detaljeret den gamle, er Ribe, Lejre og Tissø her i landet, og Dublin, York og Hedeby. Fundet af storgården ved Tissø og kæmpehallen ved Lejre og store landsbyer i Jylland siger noget nyt om samfundet. Og især Hedeby, både byen indenfor ringvolden og ikke mindst havnen udenfor, har bragt mange oplysninger om dagliglivet.

Bogen er nyillustreret. De tidligere udgaver havde gode sort/hvide billeder, men denne har næsten kun farvebilleder, dejlige afdæmpede uden glansbilledpræg. Der er luftfotografier af store og kendte steder som fx Jellinghøjene, Hedeby og den svenske vikingehandelsby Birka, og det er meget tydeligt, hvor meget bedre vinterbillederne uden løv på træerne er – ikke mindst når der ligger små gravhøje i sne under birketræerne.

Bogen har alle de hjælpemidler, der skal være: Litteraturliste, billedfortegnelse, oversigtskort og register.

Det er en pragtfuld bog, denne syvende og stærkt reviderede udgave. Vikingernes Verden er nu trykt i over 25.000 eksemplarer på dansk og oversat til 5 sprog. Det er måske derfor man kan få den, indbundet, til samme pris som en kriminalroman.

G. Nellemann

Ole Wulff: Baggårdsyngel

København, Arbejdermuseet/ABA, 2001. Beretninger fra dette 20. århundrede. Nr. 5. 144 sider, ill. ISBN 87-88626-25-3. Kr. 98,-.

Ole Wulff er en fremragende fortæller, som virkelig mestrer det skriftlige selv om han selv siger, at han ikke lærte noget i skolen, den skole, hvor der blev gjort forskel på børnene fra villaerne og dem fra lejrekaserne.

Beretningen fra Valby er fra 1940'erne og begyndelsen af 1950'erne og fra et miljø, hvor øretæverne sad løse. Man måtte klare sig med hjælp fra Børnenes Kontor til jul, låne hos Onkel, have byplads efter skoletid og komme på svagbørnskoloni. Ole Wulff fortæller også af karsken bælg om alle de fiduser, man kendte og benyttede. De var ikke alle lige lovlige, og nogle blev da også afslørede og blev fjernet fra hjemmet.

Ole Wulff har følt sig ydmyget hele sin barndom – ikke mindst i skolen, hvor der blev taget mere hensyn til familiens status og ikke elevernes kunnen: Børn bliver straffet, hvis deres bagland er for svagt.

Det er dog ikke ynket alt sammen: fiskemanden, han går i byen for, en fornuftig lærer og alle kammeraterne i »baggården« og sommeropholdet som feriebarndom på en gård i Østjylland er det positive. Sidstnævnte er dog kortet ned til næsten ingenting – fra et manuskript, der var dobbelt så langt da det blev indleveret.

Ole Wulff's historie slutter i denne omgang med, at han kommer til søs som messedreng. Han ville egentlig have været kaptajn, men kunne ikke blive skibsdreng fordi han er farveblind.

G. Nellemann

Aage Trommer: Disse fem år

Tværsnit og indsnit. Danmark 1940-45. Odense Universitetsforlag 2001. 176 sider. ISBN 87-7838-624-1. Kr. 175,-.

Trommer, en af vore fremmeste besættelsestidshistorikere, udgiver denne samling af tidligere trykte artikler i forbindelse med sin egen afskedsforelæsning ved Odense Universitet for at imødegå mytterne om besættelsestiden – både de

gamle, som fortalte, at det nærmest var Danmark, der med de allieredes hjælp vandt 2. Verdenskrig, de nye, som siger, at vi var på den gale side.

Bogen er en udmærket rekapitulation for dem, der kan huske noget, men en del kapitler forudsætter nok for meget bekendt af de fleste. De er da også skrevet for 20-25 år siden, mens erindringen var friskere.

Hovedsigtet med bogen er at forklare den komplicerede situation Danmark var i, som skabte en del opportuniste, selvrens og adventende holdninger. Også modsætningen mellem modstandsbevægelsen og »de gamle politikere«, som ret sent meldte sig til den overvejende socialdemokratiske organisation Ringen, bliver der gjort rede for. Officererne fra den hjemsendte hær holdt sig i ro længe (men ikke underofficererne, som var de faglærte i modstandsbevægelsen), indtil de i samråd med politikerne infiltrerede og overtog ledelsen af frihedskampen.

Som sagt: en god rekapitulation – men hvor god er den for dem, for hvem stoffet er helt nyt?

G. Nellemann

Ole Degn:

Borgere og bybefolkning

Vejledning i kilder og litteratur. Samfundet for dansk Genealogi og Personalhistorie, 2000. 118 sider. ISBN 87-91053-00-5. Kr. 180,-.

»Borgere og bybefolkning« er en stærkt koncentreret oversigt over forekomsten af trykte kilder og trykt litteratur med henblik på fremfindning af materiale om enkeltpersoner og befolknings- og erhvervsgrupper i danske købstæder og byer. Forfatteren har haft til hensigt at fremlægge »et let håndterligt hjælpemiddel til brug ved arbejdet med slægtshistorie og lokalhistorie i bysamfund med deres økonomiske, sociale, demografiske, topografiske o.a. forhold«.

Bogen, der er på 118 sider, består af tre sammenfattende enkeltafsnit samt af et hovedafsnit, »Litteratur og trykte kilder«, hvoraf sidstnævnte fylder mere end halvdelen af bogen. Første afsnit omhandler byernes betydning i personal- og so-

cialhistorien og deres repræsentation i arkivernes kildemateriale. Herudover findes et sammendrag vedr. byernes administrative forhold. I det efterfølgende væsentligt større afsnit, »Bybefolkningen og kilderne«, redegøres der for byernes befolkningsstørrelse – indbyrdes og i forhold til hovedstaden – og byernes befolkningsgrupper gennemgås. Herefter følger afsnit om de befolkningshistoriske kilder, folketællinger, kirkebøger, skattelister, taksationer, skøder, skifter, borgerskabsprotokoller, tingbøger og regnskaber, vejvisere m.v., iblandet oplysninger om kildeudgaver og biografiske og topografiske opslagsværker. I bogens tredje afsnit gennemgås det trykte materiale vedrørende byernes erhvervsgrupper, embedsmænd, købmænd, håndværkere og industrifolk, ufaglærte, tjenestefolk og tyende.

Bibliografien, bogens hovedafsnit, omfatter næsten 1.200 titler på væsentlige oversigtsværker, håndbøger, opslagsværker, trykte arkivregistraturer, »stater« m.v., idet de generelle landsdækkende oversigter er anbragt forrest, hvorefter følger litteratur om hovedstaden og provinsbyerne.

Bogen er forsynet med en stærkt detaljeret indholdsoversigt, der henviser til hvert enkelt hovedopslagsords nummer i bibliografien. Herudover rummer den udførlige registre over de omtalte erhverv samt et topografisk register, der medtager købstæder, byer og landsdele.

»Borgere og bybefolkning« er et fremragende opslagsværk, der fuldt ud tilgodeser de opstillede mål. Bogen er et fremragende hjælpemiddel for såvel slægtshistorikere som lokalhistorikere, og store dele af vejledningen kan også anvendes af folk, hvis interesser ikke er rettet specielt imod befolkningsforholdene uden for vore byer og købstæder. En fortsættelse, der medtager de ikke-trykte kilder, imødeses med interesse.

Alan Hjorth Rasmussen

Erik Møller Nielsen:

Fra Klamp til Konstruktion

Fra håndværk til ingeniørkunst i Aabenraa's sejlskibsflåde ca. 1800-1880. Udgivet i samarbejde med Aabenraa Museum.

Skrifter fra Museumsrådet for Sønderjyllands Amt nr. 8. 2000. 211 sider. ISBN 87-981069-8. Kr. 298,-.

Blandt de gamle danske søfartscentre i sejskibstiden indtog Aabenraa en særlig position, idet byen gennem århundreder var hjemsted for en betydelig flåde af skibe, der målt med danske alen var usædvanligt store, og som ofte førte an, når det drejede sig om at opsøge og udnytte nye markeder. Mens man andre steder i provinsen langt op i tiden holdt sig til en relativt ekstensiv sæsonsøfart med mindre og ofte ældre skibe i nordeuropæiske farvande, slog åbenråerne tidligt ind på en uhyre kapital- og driftsintensiv søfart, der i løbet af 1800-tallet blev global. Skibene var i fart året rundt, hjem kom de sjældent eller aldrig, efter at de som nybygninger havde forladt hjemstavnen.

En hovedforudsætning for den noget specielle udvikling, der i 1800-tallet gjorde Aabenraa kendt verden over, var de selv samme lokalt byggede, fremragende skibe. Det er denne periode, hvor Aabenraa udviklede sig fra skipper- til *skibsbyggerby*, Erik Møller Nielsen beskæftiger sig med i denne overdådigt illustrerede og smukke udgivelse.

Både titel og undertitel er velvalgt, idet læseren på ét fad får serveret bogens primære genstand og dens hovedpointer: det aabenraaske skibsbyggeris udvikling fra »klamp til konstruktion« og fra »håndværk til ingeniørkunst«. Fokus er med andre ord samlet om den *tekniske* side af skibsbyggeriet og arbejdsprocessen. Læseren indføres grundigt i, hvordan et skib bliver til, stump for stump, og hvordan arbejdet er organiseret, både i de tider, hvor nøgleordene var praktisk håndværk, mesters erfaringer og øjemål, og senere, hvor byggeriet baseres på naturvidenskabelig teori, omfattende beregninger samt konstruktionstegninger, og hvor en vis standardisering samt øget arbejdsdeling gør sig gældende.

Forfatteren nøjes imidlertid ikke med at beskrive og analysere forholdene inden for skibsbyggeriet »før« og »efter«, men følger også i detaljer den langstrakte transformationsproces imellem de to væsensforskelle

lige tilstande. Dette gælder både i henseende til den gradvise udvikling af selve skibsskrogens form i retning af det stadigt mere strømlinede, hvorfra inspirationen kom, og hvordan det gamle, håndværksprægede klampbyggeri først efter nogen modstand fra de traditionelle af-tagere kunne afløses af moderne, ingeniørmæssige konstruktionsprincipper. Han trækker her på et spændende, kvalitativt kildemateriale, der bla. omfatter erindringer, tekniske redegørelser, tegninger, korrespondance og regnskabsmateriale fra nogle af hovedpersonernes egen hånd, som gør det muligt at få indblik i flere af de innovative skibsbygmestre og konstruktørers inspirationskilder samt deres strategier.

Udviklingen af det aabenraaske skibsbyggeri er ikke tidligere beskrevet og analyseret så indgående og kyndigt. Man fornemmer tydeligt, at forfatteren er historiker, brænder for sagen og desuden i høj grad er teknisk kompetent. Det sidste tillader ham at udnytte endnu en vigtig kildegruppe optimalt, nemlig Aabenraa Museums righoldige samling af skibsportrætter, og af disse uddrage oplysninger, som den mere ukyndige beskuer nødvendigvis vil være blind overfor.

At undersøgelsen går i dybden med forholdene i netop Aabenraa betyder ikke, at den har sin primære berettigelse som lokalhistorisk studie. Nok lå Aabenraa nogle hestehoveder foran de andre danske søfartscentre, men disse fulgte gerne efter, også på skibsbygningsområdet. På den baggrund må eksemplet tværtimod betegnes som velvalgt, og tilmed foreligger der herfra et fremragende kildemateriale, som forfatteren synes at have udnyttet til sidste splint, næsten da.

Efter bogens i alt fem kapitler, der gradvist arbejder sig op gennem tiden og ned i detaljen, følger 55 sider med bilag – af vekslende relevans. Det kan således være svært at se ideen med at bruge over 25 sider på at gengive tre forskellige udgaver af den samme fortægnelse over skibe bygget i Aabenraa (opdelt alfabetisk efter navn, efter byggeår og skibstype). De resterende bilag har hovedsagelig karakter af kommenterede kildegengivelser, der dokumenterer og uddyber diverse aspekter.

Alt i alt vil bogen vel navnlig appellere til passionerede træskibselskere, men den kan som antydnet også læses med udbytte af folk, der bærer helt andre briller. Og så vil den for resten være en ren lækkerbiskken for enhver med bibliofile tilbøjeligheder: sjældent får man så lækkert udført og smukt et værk i hånden. Hertil kommer en række typografiske og layoutmæssige raffinementer, som gør, at den kan læses på mange niveauer. Hvis man ikke simpelthen bare vil nyde de mange smukke og kyndigt kommenterede skibsbilleder.

Ole Mørkegaard

Bjarne Rogan og Bente Gullveig Alver (red.): Norden og Europa

Fagtraditioner i nordisk etnologi og folkloristikk. Oslo, Novus forlag, 2000. 328 sider. ISBN 82-7099-330-1. No. kr. 290,-.

Bogen er et redigeret udvalg af en række foredrag holdt på den 28. Nordiske etnolog- og folkloristkongres, der afvikledes i Norge i år 2000. Kongressens overordnede emne var »Nordens og nordiske fagtraditioner«, med forholdet til Europa og europæisk etnologi som et af de centrale temaer. Af pladshensyn gives her ikke et referat af alle 38 indlæg, men kun smagsprøver.

Den første del er plenumforedrag af 10 nordiske folklorister og etnologer, og emnemæssigt kommer man vidt omkring. Blandt bidragyderne er fx Lena Gerholm (Stockholm), der foretager en sammenligning mellem den arabiske verdens og det svenske samfunds forestillinger om køn og seksualitet. Anne Eriksen (Oslo) indkredser i sit oplæg faget »folkeminder« med eksempler fra den tidligere eventyrindsamling i 1800-tallets og 1900-tallets Norge og beskriver, hvorledes folkeminderforskeren i fagets tidlige år havde en anden legitimering og formåede at bringe fortiden ind i nutiden. Hun slår til lyd for, at man igen giver mere plads til det historiske inden for folkloristisk forskning. Ragnar Pedersen (Oslo) bidrager med »Noen fagkritiske refleksjoner ved tusenårsskiftet« og spørger her, om vore dages etnologi i for høj grad er præget af et vitali-

stisk videnskabsideal, hvor der lægges vægt på det dynamiske i et fag og på fagets »evne til hele tiden at være i bevægelse og formå at gribe det flygtige og skiftende i samfundsudviklingen«. Han efterlyser kontinuerlig faglig intern dialog samt påpeger, at det stadig er vigtigt at forske inden for etnologiens traditionelle temaer, fx jordbrug, byggeskik og håndværk, men også foretage generelle studier i menneskelige livsvilkår og få indsigt i kultur og samfund. Dette bidrag tyder igen på, at der efterlyses et »paradigmeskift« hen imod de mere tilbageskuende studier. Under overskriften »Etnologi, en komparativ vetenskap« giver Nils-Arvid Bringéus bl.a. en teoriehistorisk gennemgang af etnologien og andre fags skiftende brug af »sammenlignende« studier og en beretning om tyske 1800-tals forskeres udsendelse af spørgelister om skik og brug, om Svend Grundtvigs sammenlignende studier i 1800-tallet af folkeviser og siden om H.F. Feilbergs komparative studier. Han peger afslutningsvis på, at de enorme sammenlignende studier, som tidligere etnologer og folklorister forsøgte sig med, nu pludselig er gjort mulige i højere grad, takket være 2000-tallets IT-værktøjer.

Under titlen »Kulturbegrebets dimensioner. På tærskelen til et nyt Europa« spørger Thomas Højrup (København) bl.a.: »Hvordan kan den fond af videnskabelig erfaring, nordisk etnologi har bygget op i det forgangne århundrede, bruges som afsæt til at tænke kritisk og konstruktivt i den kulturelle omvæltning, de europæiske folk har taget hul på? Hvilke dimensioner bliver det vigtigt at udvikle for at gøre et etnologisk kulturbegreb egnet til at tage del i den debat, som dannelsen af nye former for europæisk folkekultur rejser?« Derefter følger en længere læseværdig teorigennemgang, hvor Thomas Højrup skitserer tidligere dansk forsknings fokusering på bl.a. folkelivet og forskningens manglende skelen til statsmagten på det pågældende tidspunkt, samt dernæst den »europæiske etnologis« rolle som den videnskabelige kritiker af velfærdsstaten.

Torunn Selbergs (Bergen) analyserer begrebet »overtro«. Konklusionen på hendes foredrag »Å ta overtro på alvor«, hvor vi bliver belært om det skiftende indhold og

brug af begrebet, er, at begreber som »overtro« og »folketro«, er og har været del af både hverdagsprog og fagterminologi. Overtro blev defineret, afgrænset og »afvist« af teologerne, og med denne afgrænsning blev den kristne tro den ægte og rigtige religion. Men overtroen blev også en del af folkloristikkens arbejdsområde. Da jeg læste bidraget, blev jeg mindet om min tid som redaktør på Den Store Danske Encyklopædi, hvor man jo var tvunget til at tage stilling til begrebers indhold eller til at fortælle, at indholdet har ændret sig; derfor fik den danske folke-mindeforsknings begreb »den lille overtro« en plads under opslagordet »overtro«.

»Kulturarvets makt och möjligheter« er titlen på Birgitta Svenssons (Lund) bidrag, hvor hun diskuterer etnologiens måde metodemæssigt og teoretisk at arbejde med fortid, nutid og fremtid. Hun foreslår bl.a., at man i fremtiden kunne sætte ind på fig. forskning: »Kultur arv som socialt minne – kunsten at individualisera«. Hun skriver fx: »Minnet är grunden i all kulturell reproduction, men tjäner också som grogrund för motstånd mot inordning i kultur arv och produktion af nya.«

Fra Island deltog Terry Gunnell, som i sit oplæg »From *Grímnismál* to grafitti. Themes and approaches in 1000 years of Icelandic folkloristics«, giver en glimrende forskningsoversigt. Man får her en gennemgang af den folkloristiske og etnologiske forskning og indsamlingen af folkeminder helt tilbage fra 1200-tallet og frem til i dag i Island. Han opfordrer desuden de islandske etnologer og folklorister til også at studere nutiden sideløbende med de ældre kilder.

De to sidste plenumforedrag er skrevet af Anders Gustavsson (Oslo), som belyser forskningskontakter mellem på den ene side nordiske etnologer og folklorister og på den anden side forskere og forskningsmiljøer i Europa uden for Norden, og af Valdimar Tr. Hafstein (Berkeley), som bidrager med en forskningshistorie med særlig fokus på biologiens begreber i »Biological Metaphors in Folklore Theory«.

Den anden del af bogen rummer et udvalg af foredrag, opdelt i de temaer, som var rammen om foredragene. Disse er: »Andres tro og egen forskning«, »lyst og

seksualitet«, »kultur og ny teknologi«, »nyere forskningsfelt«, »faghistoriske perspektiver« (i to afdelinger), »globalisering og hverdagsliv«, »krop og køn«, »kultur-arv« og »fag og samlinger«.

I afsnittet »Andres tro og egen forskning« er bl.a. trykt Anna Maris Claessons bidrag »Att försøge forstå hängivenhetet«, om missionsvirksomhed i Kina i slutningen af 1800-tallet. I temaafsnittet »Nyere forskningsfelt« finder vi en artikel af Lene Otto (København), der i »Etnologi og humanistisk sundhedsforskning« gør sig nogle overvejelser over, hvad etnologien kan bidrage med. Et kulturhistorisk aspekt vil være efterspurgt i fremtiden, og Lene Otto foreslår bl.a., at sundhedsområdet også fremover bliver et centralt interesse- og arbejdsområde for etnologien.

Inden for temaet »Faghistoriske perspektiver« kan fx fremhæves Helene Brembecks, Göteborg, artikel »Synen på barn og barndom hos de tidige folklivsforskarna«, hvori hun drøfter de tidligere tiders folkelivsforskeres romantiske syn på barnet, og påpeger ud fra tekster om børn og barndom, at børn blev betragtet som noget oprindeligt og naturnært, og som et middel til at nærme sig autentiske og uforfalskede menneskelige kulturtræk. Hun mener, at etnologien stadig er præget af denne indgangsvinkel.

Endelig følger bidrag fra bl.a. Mikkel Vendborg Pedersen (København), Anne Leonora Blaakilde (København) og Birgitta Skarin Frykman (Göteborg). Mikkel Vendborg Pedersen fortæller om sin egen inspiration og brug af Mikrohistorie eller Ny Kulturhistorie i sit studie af den adelige kultur og dens udtryksformer i hertugdømmet Augustenborg i Slesvig 1700-1850. Men han peger også på, at netop den tilgang, som den Ny Kulturhistorie står for, ligner tidligere tiders danske etnologers forskning, en forskning som er berømmet ud over Danmarks grænser, og han siger, at det er værd at holde fast i denne indgangsvinkel. Den danske folklorist Anne Eleonora Blaakildes indlæg er især en teoriehistorisk gennemgang af, hvorledes hermeneutikken har præget kulturforskningen i almindelighed og folkloristikken i særdeleshed. Hun beskriver, hvorledes der kan være et problem i at skulle an-

vende en metode, hvor man undersøger, hvorledes folk selv opfatter deres liv. Birgitta Skarin Frykman fortæller bl.a. om sin interesse for, dels hvorledes viden produceres, og dels hvordan vi som etnologer og folklorister bør tage et ansvar og gøre os nogle overvejelser over, hvad der er »nyttig« og anvendelig forskning om »mennesket som kulturvæsen«.

Bogens sidste del rummer bidrag fra indbudte forskere fra Tyskland, Frankrig, Estland, England, USA og Israel, bl.a. følgende: Galit Hasan-Rokem (Jerusalem), som skriver om, hvorledes nordiske folkloristiske teoretikere har været inspirationskilder uden for Norden. Stephen Mitchel (Harvard) bibringer med overvejelser omkring forskningsfællesskab mellem filologi og folkloristik med reference til bl.a. Carl von Sydow i sit bidrag »Folklore and Philology Revisited: Mediaeval Scandinavian Folklore?«. Thomas K. Schippers (Nice) bidrag er en forfriskende tekst om hans oplevelser af fagene etnologi og folkloristikks eksistensbetingelser i Norden. Som titlen »Between Envy, Scepticism and Admiration. Nordic Ethnology seen from the South« indikerer, finder han bl.a., at fagene på en gang har gode kår, men også har et rutinepræg, som ses i forskningen og dens udviklingsveje.

Kongresrapporter er spredt emnemæssigt; det kan ikke undgås. Men vil man have et hurtigt overblik over den nordiske etnologis og folkloristikks status i 2000-tallet, så er bogen værd at gribe ud efter.

Estrid Liljedahl

K. Henriette Buus: Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse

En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk. København, Museum Tusulanums Forlag 2001. 517 sider, ill. ISBN 87-7289-679-5. Kr. 365,-.

Henriette Buus' bog *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse. En kulturteoretisk og kulturhistorisk analyse af velfærdsstatens embedsværk* bygger på Buus' ph.d. afhandling *Sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse – en interpellationsanalyse* fra 1999. Bogens teoretiske og analytiske

udgangspunkt er også netop interpellationsbegrebet, som det benyttes inden for rammerne af den etnologiske statsteori. Buus udfordrer dette begrebs egnethed som teoretisk værktøj i forhold til sin empiriske forskning, og hun forsøger at udvikle både interpellationsbegrebet og dermed også den etnologiske stats- og livsformsteori.

På det empiriske plan er Buus interesseret i at forstå baggrunden for statens initiativer i forhold til at forme en bestemt moderskabspraksis ved hjælp af oprettelsen af sundhedsplejerskeinstitutionen i 1930'erne. Det er i denne periode, at sundhedsplejerskerne får til opgave at bekæmpe den høje spædbørnsdødelighed i Danmark. Sundhedsplejerskeinstitutionens oprettelse i mellemkrigstiden betyder, at der etableres et nyt forhold mellem staten og en del af befolkningen, dvs. de nybagte mødre. Det er en instans, der dels har til formål at nedbringe spædbørnsdødeligheden med henvisning til ydre anliggender og dels indadtil i staten at ændre befolkningens daglige praksisser og viljer. Dette forhold fører over i bogens egentlige problemformulering, som ifølge Buus er at *udforske og udfordre interpellationsbegrebet i den etnologiske stats- og livsformsteori gennem en analyse af, hvordan en stats embedsmænd omformer en statsvilje til en institution i statens indre med henblik på at ændre befolkningens praksis.*

Buus' meget spændende bidrag til udviklingen af interpellationsbegrebet inden for rammerne af den etnologiske statsteori består i en grundig analyse af baggrunden for en lang række statslige initiativer med henblik på at skabe en bestemt form for moderskabspraksis i Danmark. Hun ser på en helt specifik interpellationsform, nemlig interpellationen af kvinder som sundhedsplejersker, som kan varetage en meget konkret del af statens interpellation af mødre. Buus opererer i den forstand med begrebet »dobbeltinterpellation«. Dette dækker over det forhold, at den danske stat først interPELLERER kvinder som sundhedsplejersker. Disse sundhedsplejersker bliver så herefter statens redskab i en interpellation af kvinder til mødre. Buus når derved frem til, at sundhedsplejerskeinstitutionen indeholder alle de elementer, som

gør den velegnet til en interpellationsanalyse. Der er tale om en institution, der etableres som følge af en statslig vilje skabt i statens anerkendelsesrelation til andre stater, og det er en institution, der stort set er underlagt én statsmyndigheds ressortområde og en primær interpellationsinstans nemlig sundhedsplejersken, hvis formål det er at omforme befolkningens praksis på ét specifikt område. I forlængelse heraf gør Buus rede for, at hun anskuer interpellation som både en strategisk proces og som en dannelsesproces.

Bogen er inddelt i syv kapitler foruden konklusionen. I det første kapitel diskuteres danske og udenlandske forskeres arbejde og analyser af moderskab, spædbørnsdødelighed og statslige initiativer i forhold til sundhedspleje. I kapitel to beskriver Buus, hvordan den etnologiske stats- og livsformsteori er udviklet inden for rammerne af den strukturalistiske videnskabsteori, der trækker tråde helt tilbage til Aristoteles. Hun forklarer, at teorien i hovedtræk består af en sammen-tænkning af interpellationsbegrebet, som er udviklet af Louis Althusser, G.W.F. Hegels dialektiske dannelsesbegreb og hans arbejde med begreber som sædelighed, anerkendelse, subjekt, praksis og vilje, Carl von Clausewitz' krigsbegreb, Karl Marx' produktionsmådebegreb og sprogforskeren Louis Hjemsevs empiriprincip. Buus uddyber særligt interpellationsbegrebets teoretiske grundlag og diskuterer de andre teoretiske aspekter i relation hertil, herunder hvilke konsekvenser det har for livsformsteorien, hvis man indfører Hegels dannelsesbegreb i interpellationsbegrebet. I kapitel tre til fem udforskes og udfordres interpellationsbegrebet, som det hidtil har været brugt i den etnologiske stats- og livsformsteori. Dette sker gennem en analyse af, hvordan den danske stats embedsmænd omformer statsviljen til at bekæmpe spædbørnsdødeligheden gennem oprettelsen af sundhedsplejerskeinstitutionen i statens indre, hvis formål bliver at ændre mødrenes moderskabspraksis. Her ses interpellationen i statens, underforstået Sundhedsstyrelsens embedsmænds perspektiv, og interpellationens juridiske, institutionelle og kvalifikationsmæssige grundlag

fremlægges. I kapitel seks ændres fokus. Her er det sundhedsplejerskernes egen selvbevidsthed og praksis, der står i centrum, og interpellationen analyseres ud fra sundhedsplejerskernes perspektiv. Buus illustrerer ved hjælp af dette perspektiv bl.a., at det er motiver som kærlighed til børn, ønsket om at arbejde selvstændigt og en vilje til at tage hånd om kommende generationers sundhed, der i mellemkrigstiden får kvinderne til at søge optagelse på Danmarks Sundhedsplejerskehøjskole. En skole der kræver dette udøvet i en helt særlig ånd, hvor ord som ro, renlighed og regelmæssighed står i centrum. I kapitel syv beskriver Buus sundhedsplejersken – set med mødrenes øjne. Hun diskuterer bl.a., hvordan interpellationen ser ud fra de nybagte mødres synsvinkel, og om de kan forstå børneplejeprogrammerne og vil tage imod sundhedsplejerskernes råd og vejledning.

Det kendetegner bogen, at alle kapitlerne er tilpas illustreret, og at de forskellige teoretiske modeller, for langt hovedpartens vedkommende, virker både logiske og overskuelige. Bogen er som helhed nem at navigere rundt i, hvilket også gør den til et oplagt opslagsværk, især hvis man interesserer sig for den teoretiske begrebsudviklende side af problemstillingen samt de spørgsmål, bogen giver anledning til at rejse i denne forbindelse. De forskellige kapitler er nemme at overskue. Afsnittene er korte, tydeligt markeret, og både over- såvel som underoverskrifter er gode og præcise. Kildematerialet spænder vidt. Bogen bygger både på offentlige og ikke-offentliggjorte arkivalier fra relevante institutioner og personer. Desuden inddrages diverse magasiner og tidsskrifter, foredragsmanuskripter fra Statsradiofonien samt forskellige love og bekendtgørelser fra folketinget.

I det hele taget er bogen spændende læsning, hvis man, ligesom Buus, af og til har undret sig over den selvfølighed, hvormed danske småbørnsfamilier siden mellemkrigstiden har modtaget sundhedsplejersker i hjemmet. Det er en bog, som sætter sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse ind i et større perspektiv, og som derfor nødvendigvis giver anledning til nærmere overvejelser over, hvordan prak-

sis opstår, vedligeholdes og ændres eller forgår. Bogen illustrerer meget fornemt den proces, der ligger bag sundhedsplejerskeinstitutionens dannelse, og Buus viser, hvordan staten, ved hjælp af en bevidst strategi, som går ud på at skabe overensstemmelse mellem statens egen vilje og befolkningens viljer inden for ét konkret område, har kunnet lykkes med sit forehavende.

Sanne Aagaard

Anders Enevig: Cirkusplakater – og andre tegninger af Oscar Knudsen og Erik Stockmarr fra den danske cirkustraditions guldalder

Borgens forlag. Med resumeer på tysk, engelsk, spansk og fransk. 161 sider, ill. ISBN 87-21-01554-4. Kr. 299,-.

Det er en interessant og flot bog, Anders Enevig har skrevet og sammensat om de to cirkusplakat-kunstnere Oscar Knudsen og Erik Stockmarr, med bibliografi og fortegnelse over de to kunstneres plakater. Og den er rigtig enevisgsk, ligefremt og bramfrit fortalt.

Det er Oscar Knudsen, der har Enevigs største interesse, og kapitlerne om ham fylder mest i bogen. Hovedparten handler selvfølgelig om Knudsens farvestrålende og myldrende plakater. Der fortælles imidlertid også om Knudsens illustrationer i OTA-bøgerne, om hans tegneserier og meget andet. Der gives dermed gode bidrag til den populære læsnings historie. Og når andre forskere har studeret visse af emnerne nøjere, har Enevig fået lov at citere fra deres arbejder. Sammenlagt får man et nuanceret og varmt portræt af den drikfældige og flittige Knudsen, af hans veloplagthed og dygtighed, af hans kærlighed til dyr og cirkus, af hans fantasi. Om hans tyskvenlighed under Danmarks besættelse høres også. Men Enevig oplyser, at Knudsen ikke – som det er påstået fra anden side – var organiseret nazist og tegnede i nazisternes avis Fædrelandet. En del af Knudsen-portrættet handler om hans nære tilknytning til Chr. Erichsens forlag, hvor hans stedfar var ansat. Erichsens forlag var en velorganiseret eventyrfabrik. For mange var be-

grebet en børnebog synonym med en bog fra Chr. Erichsens forlag. Også andre billedkunstnere arbejdede for forlaget, Poul Steffensen f.eks. Han fortjener en udførlig monografi. Hvem skriver den? Og hvem arbejder videre med populærlæsnings historie i Danmark? Har de akademiske forskere helt mistet interessen for emnet?

Stockmarr var lidt yngre end Knudsen og fik langt fra tegnet så meget som han. Til gengæld nød hans plakater anseelse blandt kunstkere, og de var litograferede. Stilmæssigt kan man sige, at hvor Knudsen som sagt ekscellerede i det myldrende, arbejdede Stockmarr med den store pointerede form. Nogle af hans plakater er mesterlige. Han skrev også. Bl.a. husker jeg med glæde hans børnebog »Cirkusbørnene«, udgivet af Det danske Forlag 1948. Og »Flik Flak Klaus bliver artist« fra året efter. På det smukke, fint kolorerede omslag står en lille sort direktør med en meget høj hat mellem to beboelsesvogne.

Med sin bog har Anders Enevig, vor førende cirkusforsker og udforsker af de rejsende folk, sat de to kunstnere et smukt minde. Sommetider bliver Enevig dog lovlig løs i fremstillingen. Jeg synes f.eks., det er lidt hurtigt at affærdige billedhuggeren Niels Holm som »ham, der har modeleret forskellige billedhuggerarbejder i Randers«. Et opslag i Weilbach (hvor Knudsen selvfølgelig ikke er med: Jeg har klaget!) kunne have forsynet Enevig med mere detaljerede oplysninger.

Eske K. Mathiesen

Kirsten Lindberg:

Sirenernes Stad København

By- og bygningshistorie før 1728. VI Forstæderne. København, Forlaget Sortedam 2001. XV + 385 sider. Engelsk resumé 6 sider. Tegninger og kort, heraf 8 løse indlagt bag i bogen. ISBN 87-90431-07-3. Kr. 200,-.

Med dette sjette bind afsluttes rækken af bøger om »Sirenernes Stad København«. Bd. 1-3 blev anmeldt i dette tidsskrift i 1997, 4. bind i 1999 og 5. bind i 2001. Værket er undervejs blevet dobbelt så

stort som beregnet, men ifølge forlagsmeddelelsen skulle dette være det »uigenkaldeligt sidste bind« af det omfattende værk. Sidste bind blev tilføjet, da beskrivelsen af forstæderne allerede var påbegyndt med bindet om Nykøbenhavn. Hermed er hele det københavnske område blevet beskrevet på ensartet måde. Kildematerialet og brugen af det er som i de foregående bind, men da bebyggelsen uden for voldene var mere spredt og sparsom, er kilderne tilsvarende begrænsede. Det har bl.a. bevirket, at bind 6 kun indeholder et mindre antal grafiske fremstillinger.

Inddelingen af bindet er som i de foregående med et afsnit om tiden før 1660 (ca. 60 s.), tiden 1660 til ca. 1740 (ca. 140 s.), beskrivelser ofte med tegninger af udvalgte bygninger (ca. 40 s.) og et afsluttende afsnit med konklusion, kilder, registre og engelsk resumé (ca. 30 s.). Resten af bogen (ca. 100 s.) indeholder person- og sagregistre for alle seks bind. Med personregistret, der i modsætning til tidligere nu er opstillet efter efternavn, er der opnået en god indgang til oplysningerne om mange af de omtalte personer.

Sammenfattende kan man konkludere, at værkets bygningshistoriske afsnit er de bedste. Ved nærlæsning af primære, utrykte kilder, især prioritetsvurderinger af bygninger og sammenskrivning af disse hidtil spredte oplysninger samt de mange forsøg på ved typetegninger at genrejse de forsvundne bygninger har forfatteren med sit kendskab til bygningskonstruktioner og boligindretning skabt et værdifuldt materiale.

Den historiske fremstilling af Københavnsområdets udvikling fortaber sig desværre i mange detaljer, og hviler iøvrigt på det århundredgamle værk Danmarks Riges Historie, mens Groves Københavns Indvaanere 1728, Universitetets store arkiv og andre væsentlige kilder kun i ringe grad synes at have været inddraget. I skildringen af den tidlige periode mangler også indblik i det store arkæologiske materiale, som i de senere år er tilvejebragt af især Københavns Bymuseum, et materiale som bl.a. korrigerer Ramsings på mange måder fortjenstfulde, men også ofte mangelfulde oplysninger.

Poul Strømstad

Annemarie Lund:

Guide til dansk havekunst. År 1000-2000
Arkitektens forlag. 314 sider, illustreret og med indlagt landkort. ISBN 87-74072-36-6. Kr. 278,-.

Det er anden reviderede udgave af landskabsarkitekt Annemarie Lunds opslagsværk »Guide til dansk havekunst. År 1000-2000«, der skal omtales her. Ordet kunst er pointeret. Det drejer sig altså om imponerende anlæg og dem, der har et kunstnernavn knyttet til sig. Og det drejer sig om offentligt tilgængelige anlæg; gemene folks private haver er, uanset hvor smukke de kan være, ikke med. Men der er nok at skrive om endda. I Danmark færdes vi næsten altid i en form for haveanlæg, når vi er uendørs. Uanset om det gælder sportspladser, legepladser, parker, gader, veje og torve eller kirkegårde, så har der næsten altid været fagfolk på spil, folk med grønne fingre og fornemmelser for stedernes funktioner og form.

Dansk havekunst og landskabskunst kan opvise fremragende navne, mennesker der både har været gartnere og billedkunstnere. Og mennesker der kan se ind i fremtiden, for det kræver havekunsten. En have er under stadig forvandling, et langsomt teater der både opfører de gamle og stadig nye stykker; historier om kontinuitet og forandring.

En af bogens mange fortjenester er, at den udpeger steder, som man godt nok har bemærket og oplevet som smukke, harmoniske eller behagelige. Men man var ikke klar over, at der har været en så formende hånd på spil. Det er ikke alle danske haveanlæg i offentlige rum, der er med. Et udvalg af kyndige har valgt bogens anlæg ud.

Selvom værkets funktion og dermed format har tvunget mange af illustrationerne næsten ned i frimærkestørrelse, er mange af dem udmærkede. Og i den summariske, men alligevel fortræffelige indledning om dansk havekunsts historie, er der gode reproduktioner af malerier og grafik, der anskueliggør tekstens ord.

Havekunsten har et tæt naboskab til billedkunsten, særlig figurkunsten. Ligesom man kan finde havenisser og malede storke af træ i private haver, kan man finde

statuer af kendte kunstnere i de offentlige anlæg. At det ikke altid sker på den mest vellykkede måde nøjes Annemarie Lund med at antyde. F.eks. skriver hun om Mogens Møllers plaskende mastodont i Det kgl. Biblioteks have, at den er »imposant«. Så sandt som det er sagt! Det er synd, når kunst får lov at tage kvælertag på omgivelserne.

»Guide til dansk havekunst« er et værk, man bliver mere og mere glad for, efterhånden som man lærer det at kende. Værket er nøgternt og lakonisk i sin stil, men båret af en umiskendelig kærlighed til sit emne.

Eske K. Mathiesen

Ivan Krylów: Fabler

På dansk ved Lars P. Poulsen-Hansen og Holger Scheibel. Museum Tusulanums Forlag. 309 sider, illustreret med ældre russiske tegninger og grafik. ISBN 87-7289-676-0. Kr. 275,-.

Det er en begivenhed, at vi nu har en komplet oversættelse af Krylóvs fabler på dansk, og det er en begivenhed, at arbejdet er udført så fint af de to oversættere. Det er længe siden disse versfortællinger blev skrevet, og de har da også patina. Men der hviler ikke et støvgran på oversættelserne. De er friske, elegante, vittige og frække.

Ivan Krylów (1769-1844) er lige så berømt i Rusland som H. C. Andersen hos os. Men ikke så vidt favnende i sit forfatterskab. Han samlede sine kræfter om fablerne, og selv om der var adskillige, der skrev fabler på hans tid, lige fra den lakoniske Lessing til den ordrige Gellert, så er Krylów i særklasse, og mindst lige så god som Lafontaine. Som andre fabeldigtere står også Krylów på skuldrene af de gamle, og adskillige af hans fabler er genfortællinger. Men hans vid og tone mærkes i dem alle.

Hvor meget Krylóvs fabler har med russisk folketradition at gøre ved jeg ikke. Til nogle af dem kan der ifølge kommentaren findes paralleller i ordsprog og eventyr. Men folk tog i alle tilfælde Krylóvs fabler til sig. De blev et salt i russisk kultur. Bedstefar Krylów er fremdeles en virksom kur mod oplæsthed og naragtighed.

De herlige vers er ledsaget af en introduktion af Peter Ulf Møller, den er fortræffelig; der er udførlige kommentarer, registre og morsomme gamle billeder. Det kan ikke være bedre.

Eske K. Mathiesen

Hakon Lund:

Danmarks Havekunst I. Indtil 1800

Første bind af et værk på tre. Arkitektens forlag. 415 sider, ill. ISBN 87-74072-24-2. Kr. 1530,- for alle tre bind.

Dr. phil. Hakon Lund, der har forfattet første bind af det nye store trebindsværk »Danmarks havekunst«, er ikke gartner, men kunsthistoriker. Som sådan særdeles vidende og med en solid understregning af historiker. Han holder sig nemlig til det, man ved. Det er ikke altid så meget, når det gælder disse ældste haver fra 16., 17. og 18. århundrede. Lund har samlet den tilgængelige viden i form af billeder, planer (ofte nydelige), tekster og selvsyn, og han skriver levende, med velvalgte citater om de gamle haver. Når der tales om haver i denne imponerende bog, ca. 3 kg, er det ikke urtehaver og den slags. Det er slotshaver, parker, altså betydelige anlæg, skabt med mindst lige så megen kunst som slotsbygningerne. Og med en lige så velvoksen økonomi i ryggen – i ekstrem grad magthaverkunst.

Når vi omtaler det første bind af dette værk i Folk og Kultur, som traditionelt tager sigte på almindelige menneskers kultur, er det altså ikke, fordi man får noget særligt at vide om hverken arbejderne, lugekonerne, stenhuggerne, gartnerne eller de bonde- eller købstadshaver, som måske kunne have snuppet en og anden fidus fra de fine haver. Hvad vi først og fremmest får noget at vide om er stil. Og om efterligning af de store forbilleder fra Italien og Frankrig. Disse parkers funktion har været at prale og danne passende og festlige rammer om fyrsteliv.

Det er morsomt at følge Hakon Lunds sonderinger i anlægshistorierne, hans forsøg på rekonstruktioner af disse skønne anlæg, hvor fontænerne har plasket. Han har humor, og det letter de i sagens natur undertiden omstændelige fremstil-

linger. Det er en gammel interesse Lund har taget op. Den blev grundlagt, da han i 1957 modtog Universitetets guldmedalje for en afhandling om netop denne periodes havekunst. Opgaven var stillet og formuleret af professor Chr. Elling. Jeg vil gætte på, at Elling nikker velvilligt ned fra sin himmelske sky til sin flinke elev i anledning af hans store værk.

Eske K. Mathiesen

Bodil Tornehave:

Gammelt bornholmsk lertøj

Redaktion og fotografier: Ann Vibeke Knudsen og Lars Serena. Udgivet af Bornholms Museum. 128 sider, ill. ISBN 87-88179-50-8. Kr. 145,-.

I *Bornholmske Samlinger* 1978 udgav Bodil Tornehave sin afhandling om gammelt bornholmsk lertøj og de bornholmske pottemagere. Denne tekst er nu genoptrykt i bogen »Gammelt bornholmsk lertøj«, forsynet med museumsdirektør Ann Vibeke Knudsens levnedsskizze af Bodil Tornehave, og kunstmaler og museumsmedarbejder Lars Serenas fotografier af lertøj på Bornholms Museum.

Det er på alle måder blevet en dejlig bog, først og fremmest på grund af Bodil Tornehaves tekst. Hun, der oprindeligt var fysiker, matematiker og astronom, slog sig efter Anden Verdenskrig på studiet af bornholmsk kulturhistorie. Hun har skrevet om tekstiler, om bornholmerurene og inspireret af sin bror Jens Erik Eismose, der samlede på bornholmsk keramik, begyndte hun også at studere keramik på Bornholm. Hendes grundighed og sporsans var legendarisk; men det er også en umiddelbar fornøjelse at læse hendes tekster. Nok bruger hun oftest notens summariske form; men hendes lune spiller alligevel igennem, hendes menneskelighed. Og hvor har hun vidst meget. Det er en guldgrube af oplysninger, hun har samlet fra alle mulige kilder, et væld af kulturhistoriske billeder.

Lars Serenas fotografier af de mange stykker lertøj er udført med kærlighed til de gamle pottemagerarbejder. De er, som den store engelske keramikker Bernard Leach sagde om de middelalderlige pot-

temagerarbejder, både ærværdige og muntre. Der er så meget gedigen formsans nedlagt i dem, og det får Serena virkelig frem. Hans billedtekster er både kyndige og fyndige.

Skal jeg finde noget at brokke mig over, så bliver det, at teksten i den biografiske del er sat meget småt. Enkelte vil skulle have nye briller for at få det hele med.

Enhver, der interesserer sig for keramik og Bornholm, vil ofte vende tilbage til denne bog, ikke blot for at hente oplysninger, men også for at glæde sig over billederne af de mange stoute kander, de veldrejede potter og den buttede hanefløjte, der kan fyldes med vand og gale, som kun de bornholmske haner formår.

Eske K. Mathiesen

Anette Jensen: Statshusmandsbrugene i Flødstrup Sogn på Østfyn – et kulturmiljø under forandring

Landbohistorisk Selskab og Kertemindesegnens Museum, Dansk Landbrugsmuseum. Auning 2001. ISBN 87-7526-169-3. Kr. 128,-.

Anette Jensens bog er en historisk lokalundersøgelse om 48 oprindelige statshusmandsbrug i Flødstrup Sogn, Ullerslev Kommune på Østfyn. Bogen er stort set identisk med forfatterens historiespeciale ved Syddansk Universitet, Odense. Studiefeltet er ikke ukendt i landbohistorien, men det har generelt kun interesseret et fåtal sammenlignet med studiet af det danske gårdbugs historie. Det er derfor kærkommet, at der nu lægges en ny brik til den hidtidige husmandsforskning.

Frem til 1960'erne blomstrede de danske statshusmandsbrug endnu som en iøjnefaldende del af landets utallige husmandsbrug og de i alt ca. 160.000 landbrug. Der var med finansiell baggrund i de to statshusmandslove fra hhv. 1899 og 1919 blevet oprettet godt 28.000 selvstændige husmandsbrug og omtrent udstykket et lignende antal tillægsparceller. Mange af disse brug, især de såkaldte jordrentebrug oprettet efter 1919-loven – som brugene fra Flødstrup er eksempel på – blev lagt i samlede kolonier. De kom således med deres ret ensartet bebyggel-

sæsmønster og arkitektur – den karakteristiske »Bedre-Byggeskik-stil« – til at udgøre et særligt planlagt og statsstyret islæt i det danske kulturlandskab.

Fra 1962 vendte billedet imidlertid med en ny liberaliseret landbrugslov, der økonomisk og politisk tog sigte på sammenlægning og afvikling af de små husmandsbrug. De blev nu i stigende omfang nedlagt og den særlige statshusmandslov blev formelt ophævet i 1973. Herefter forsvandt gradvist grundlaget for statshusmandsbrugets oprindelige funktion, da bruget nu ikke længere udgjorde en rentabelt driftsenhed, som kunne ernære en familie.

I dag er hovedparten af de nedlagte statshusmandsbrug bolig for mennesker med andre erhverv; til flere brug hører dog stadig et større eller mindre jordtilliggende. Mange af de nye beboere har realiseret drømmen om »huset på landet« og bosættelse i landlige omgivelser. De har fået indfriet deres ønske om et forhold til jorden og kulturlandskabet. De bagvedliggende historiske forudsætninger har det netop været forfatterens overordnede mål at undersøge. Desuden har hun set på: »Hvad bruges nuværende funktion er, og hvad denne forandring har betydet for husmandslandskabet som kulturmiljø?«. De 48 statshusmandsbrug i undersøgelsen ansues derfor ud fra en kulturmiljøvinkel – det nye begreb, som realiseredes i miljødebatten fra midten af 1990'erne. Målet har desuden været at afklare evt. trusler mod kulturmiljøet, og om statshusmandskolonien udgør et bevaringsværdigt kulturmiljø, samt i hvilket omfang udviklingstendenserne i Flødstrup kan bruges til en generel vurdering af statshusmandsbrugs bevaring i dag.

Efter bogens indledning følger fire afsnit, konklusion og epilog samt redegørelse for anvendte kilder og litteratur. Noteapparatet optræder i sidemargen tillige med teksterne til de understøttende illustrationer – fotografier, tegninger, kort, tabeller og diagrammer.

I afsnittet om »Statshusmandslovgivningens historiske forudsætninger og udvikling« redegøres kort for lovgivningen frem til 1919, husmandsbevægelsen og de efterfølgende »Oktoberlove«. De gik ud på

at oprette jordrentebrug på jord i offentlig eje, fremkommet ved lensafløsningen, hvor majoratsbesidderne af stamhuse, lens- og fideikommissgods fik ret til at overtage besiddelsen til fri ejendom mod at afstå 1/3 af jordarealet mod erstatning og indbetale 20-25% af besiddelsens værdi til den af staten nyoprettede Jordfond. Lovene omhandlede også udstykning af præstegårdsjord til husmandsbrug.

Ud fra en »historisk undersøgelse« analyseres og beskrives den noget langstrakte proces i forbindelse med lensafløsningen og udstykningen i Flødstrup, som her omfattede to godser: Dels stamhuset Hverring, der som erstatning for godsets pligtafsløsningsjord opkøbte herregården Hannesborg, hvorfra 26 jordrentebrug og fire tillægsparceller blev udstykket i 1923, dels baroniet Schelenborg der i 1925 afgav jord til 22 husmandsbrug og en tillægsparcel, i form af 128 ha erstatningsjord, som man havde sikret sig fra godset Rørbæk. På denne måde undgik de to involverede godser – på linje med andre – at staten gjorde »indhug« i egne og underliggende avlsgårdes jordarealer. Endelig blev jord til et brug og to tillægsparceller udstykket fra Flødstrup præstegård.

De nye statshusmænd havde trods variationer relativt ensartet baggrund og forudsætninger, hvilket givetvis skal relateres til lovens intentioner og forskellige krav, bl.a. de økonomiske. Ansøgerne til brugene blev rekrutteret inden for Fyns Amt. Halvdelen af brugene blev befolket af familier med børn og samlet udgjorde husmændene 14-17% af sognets beboere frem til 1970.

Ved udstykningen ændredes landskabsstrukturen fra herregårdsmarker til små ensartede jordlodder, drevet i vekseltræk. Et markant træk var også den relativt ensartede bebyggelse domineret af »Bedre-Byggeskik-stil«, med bygningerne placeret med mellemrum langs oprindelige og nyanlagte vejforløb. Hovedparten af brugene blev opført efter typetegninger udarbejdet af Ejnar Mindedal-Rasmussen, der var tilsynsførende arkitekt for Statens Jordlovsudvalg – den instans, der forestod udstykning og tilsyn med de statslige brug. Statslånet var i 1925 på 12.500 kr., men alle husmænd måtte supplere med et par

tusinde kr. til opførelsen af byggeriet. Enkelte udnyttede senere de aktuelle lånemuligheder i 1940 og 1942 til udvidelse og forbedringer; det gjaldt primært avlsbygningerne, som udgjorde et vigtigt grundlag for husdyrbruget.

Efter 1967 afløstes jordrenten på de fleste brug og fra midten af 1980 fulgte indfrielse af statslånene. Strukturændringen i landbruget afstedkom, at landbrugspigten i dag er ophævet på 1/3 af brugene; reelt findes i dag kun et enkelt statshusmandsbrug i Flødstrup, resten er nedlagt.

Bogen fokuserer også – ud fra en spørgeskemaundersøgelse – på beboere og de nutidige forhold. De 48 oprindelige statshusmandsbrug kan i dag opdeles i tre grupper: otte brug driver primært landbrug, seks anvendes som fritidslandbrug, de resterende 34 tjener udelukkende som bolig. Af 34 brug har 20 beholdt et jordtiliggende, men veksellbrugets gamle struktur er forsvundet.

Forfatteren har også set på landskabet, bebyggelsen og på hvad der er bevaringsværdigt samt på de aktuelle og fremtidige »trusler« mod statshusmandskolonier med Flødstrup som udgangspunkt. Slutteligt rejses spørgsmålet, om de pågældende statshusmandskolonier er bevaringsværdige kulturmiljøer? Der er udpeget otte brug som bevaringsværdige, mens de to kolonier som helhed ikke menes at udgøre et samlet bevaringsværdigt kulturmiljø. Der er kun tale om spredtliggende bevaringsværdige enkeltelementer i form af bygninger og således ikke længere en koloni-helhed i den eksisterende struktur. Den største »trussel« imod de bevaringsværdige elementer og miljøet fremover er udvidelse af landbruget samt gennemgribende modernisering af stuehusene ligesom ejerens syn på bevaring også spiller en afgørende rolle.

På landsplan kan statshusmandskolonierne i Flødstrup Sogn ikke karakteriseres som bevaringsværdige kulturmiljøer, alligevel indeholder kolonierne væsentlige kulturværdier, der bør værnes om i den fremtidige forvaltning af området. Bebyggelsen har i dag fået en ny og anden rolle som led i den stigende interesse for bosættelse i landdistrikterne – primært bynært og i pendlerafstand til arbejdspladsen.

Anette Jensens bog er med sin enkle fremstilling og historiske indfaldsvinkel på stoffet et godt lokal-eksempel på den generelle forandring, som – med geografiske variationer – er sket i de fleste tidligere statshusmandskolonier. Et skift som er påvirket af strukturændringen i landbruget, den industrielle- og samfundsmæssige udvikling.

Afsluttende fremsætter Anette Jensen i en epilog nogle betragtninger om den fremtidige kulturmiljøpolitik; den, som mange »bevaringsfolk« i dag netop arbejder med ude i landets amter. Et er de gode intentioner, et andet de praktiske muligheder, som er til stede i arbejdet med regionplantillægget om de udpegede bevaringsværdige – og særligt bevaringsværdige – kulturmiljøer.

Kulturmiljøpolitik er grundlæggende et spørgsmål, om hvorvidt der er politisk vilje til at prioritere, værne om og bevare fortidens kulturspor og -miljøer. Fremtiden vil vise, om regionplanernes udpegede kulturmiljøer overhovedet vil blive respekteret, det gælder også bevaringsværdige statshusmandsbrug og -kolonier.

Gunnar Solvang

George Nellemann: Bogen om Påsken
København, Foreningen Danmarks Folke-
minder, 2001. 126 sider, rigt illustreret.
ISBN 87-89759-54-0. Kr. 170,-. Medlem-
mer: 120,-.

Da jeg blev bedt om at anmelde George Nellemanns Bogen om påsken, blev jeg både nysgerrig og glad. For godt nok findes der adskillige bøger om julen og julens traditioner, men hidtil havde der i den grad manglet en bog om den væsentligste af de kristne fester, påsken. Ydermere var jeg netop selv i gang med at lave en udstilling for børn om påsken i en serie om »Hvorfor holder vi fri?«. I Nellemanns bog ville der givetvis være ny information, som kunne bruges i projektet, og samtidig måtte jeg jo, med de forudsætninger jeg havde, let kunne levere en anmeldelse.

Situationen var nu slet ikke så nem.

Jeg læste bogen igennem som ren lystlæsning og lod mig med fornøjelse føre fra det ene billede til det næste: Fra det

vidunderlige fotografi af et jødisk påskemåltid i Toldbodgade fra 1924 til Jens-Jørgen Frimands fremragende kalkmalerigen-givelser af påskens begivenheder med palmesøndag, korsbæring, sidste nadver med fodvask og korsfæstelse – alt det jeg som kunsthistoriker og protestantisk præst har forstand på.

Jeg lod mig opsluge af billederne af de nye/gamle ritualer i vores kirker, og af flagene på halv og alle skikkene omkring de folkelige traditioner, æggemaling og æggetrining i fri natur og på bonede gulve, og de gamle påskesymboler med små lam, kyllinger og påskeharer og så alle de nye afledte skikke med påskkort og chokoladæg, påskereder, påskekaniner, påskeænder og -skildpadder og påskebryg. – Billedsiden er simpelthen en ren fornøjelse.

Og hvad der er prisværdigt, billederne optræder hyppigst i sammenhæng med det område, som behandler netop det afbildede emne. På den måde er det faktisk muligt at læse størstedelen af bogen som illustrationstekster. Det er nemt og medrivende.

Og det var så det, jeg gjorde.

Mit problem, når jeg skal forholde mig kritisk til en bog som Bogen om Påsken, er nok, at en folkemindesamler og en teolog har meget forskellige referencerammer. Det er spændende, men også yderst vanskeligt og forvirrende.

For os kirkelige fagfolk er der ting, der helt klart er væsentlige. Og vi ønsker at kunne forklare alting ud fra det, som vi opfatter som udspringet for påsken. Dette udspring har to rødder, nemlig henholdsvis Jesu død og opstandelse, og hvad der skete for jøderne 1300 år tidligere, dengang da de blev befriet fra Ægyptens trældom. Historien var jo den, at Gud for at få Faraos til at give jøderne lov til at forlade Ægypten dræbte alle førstefødte drengebørn. Men jøderne fik besked om, at de skulle slagte et lam og spise det før afgang og smøre dets blod på dørstolpen, således at dødsenglen kunne gå disse døre forbi. Ud over lammet skulle de spise bitre urter og usyret brød – for der var ikke tid til at brød kunne hæve.

Den nytestamentlige historie handler om Jesu indtog i Jerusalem og den sidste nadver med disciplene, hvor de i overens-

stemmelse med de jødiske traditioner har spist påskelam og usyret brød og drukket vin til. Det er her, at Jesus sammenligner sig selv med offerlammet fra Exodus og deler påskemåltidets usyrede brød og vin med sine disciple – både som et symbol på dette lams legeme og blod og til minde om befrielsen fra Ægyptens trældom.

Endvidere handler den nytestamentlige påskeberetning om Jesu død på korset langfredag og – som det væsentligste, uden hvilken der aldrig havde været en kristen påske eller en kristen religion – om Jesu opstandelse fra de døde Påskedag.

Var det på nogen måde muligt, ville vi præster sikkert gerne presse alle påskesymboler og påskeskikke ind i en sådan påskeskabelon. Og nogle af symbolerne er jo helt indlysende: korset, lammet, nadveren, det usyrede brød, palmegrene, for eksempel. Medens ægget som symbol for opstandelsen og de deraf afledede påskekyllinger jo nok er lidt mindre nærliggende. Her giver Nellemann da også yderligere hele to mulige forklaringer:

En naturhistorisk forklaring, der går ud på, at det er ved påsketid, at der kommer mange æg. En forårsfest med æggefrådseri kunne have aner i en førkristen forårsfest, der er optaget i kristendommen.

Og en kulturhistorisk forklaring, som berettiger æggespiseriet, fordi man ifølge ældre fastereglar, når det gennem den 40 dages påskefaste var forbudt at spise kød, stadig måtte spise æg helt indtil den sidste uge før påsken.

En folkelig og meget kendt tradition om påskesolen, der danser og påskemorgen gør tre spring af glæde over Kristi opstandelse, er også ganske kuriøs og skulle iflg. Nellemann måske basere sig på en tvetydig oversættelse af Davids 19. salme fra hebraisk til latin i Vulgatatteksten. At vi i dag har skiftet den dansende påskesol ud med den dansende pinsesol skulle alene være sket af klimatiske og bekvemmelighedsmæssige grunde.

Det er forunderligt, men sikkert også ganske sundt at læse en bog, hvor alt er registreret og beskrevet uden prioritet og uden sikre årsagsforklaringer. Og hvor ting, som synes alment og internationalt kendt, optræder med samme vægt som helt lokale skikke. Nellemann gør selv i

indledningen rede for sine meget forskelligartede kilder: de kanoniske bibeltekster, udsendte spørgsmål fra Dansk Folke-minde-samling 1908, en spørgeliste fra 1998, en Gallupundersøgelse fra 1999, lokale og centrale arkiver og erindringsforfattere. Som Nellemann meget oplysende gør opmærksom på, er det næppe folk fra de dårligste sociale klasser, der har haft overskud til at være meddelere/informanter. Så derfor ved vi forsvindende lidt om f.eks. arbejds-traditioner i byerne. Med henblik på at datere nye påskekikke har Nellemann benyttet sig af ugeblade, bl.a. Alt for Damerne fra dets start i 1947 indtil 1998.

Det er altid spændende at se både kendt og ukendt stof angrebet fra en vinkel, som ikke er ens egen. Selvom det kan virke lidt frustrerende i første omgang, tror jeg nok, at det er sundt!

Nellemann giver os i sin meget informative påskebog meget, som jeg ikke vidste, og en del, som jeg mener at vide bedre, men altså behandlet, som en ikke-kirkelig forsker må se på det underlige fænomen religion.

Der er ingen tvivl om, at det er særdeles gavnligt for os inden for det professionelle »påskesystem« at læse en sådan bog.

Derfor bliver ovenstående altså ikke så meget en anmeldelse som en anbefaling først og fremmest til præster, sognemedhjælpere og lærere.

Det burde måske ligefrem overvejes ved en genudgivelse af bogen at udvide den med en del om Kristi Himmelfart og Pinsen og så redigere den med opslagsord som en slags håndbog i de tre fester og skikene omkring dem. Det tror jeg, at vi er mange, der kunne bruge!

Anne-Mette Gravgaard

Tyge Krogh:

Oplysningstiden og det magiske

Henrettelser og korporlige straffe i 1700-tallets første halvdel. København, Samlerens forlag, 2000. 608 sider. ISBN 87-568-1560-3. Kr. 350,-.

Tyge Krogh:

Det store natmandskomplot

En historie om 1700-tallets kriminelle underverden. København, Samlerens forlag, 2000. 187 sider. ISBN 87-568-1581-6. Kr. 198,-.

Ved afslutningen af James Frazers store studie af magi og religion fra begyndelsen af det tyvende århundrede – *The golden Bough* – beskriver han den intellektuelle historiske udvikling med billedet af en snor, flettet af magiens sorte, videnskabens hvide og religionens røde tråde. Nuancerne i snorens væv skifter i tidens løb fra sort blandet med hvidt til sort, hvidt og rødt. Et halvt århundrede senere fortsatte Keith Thomas på sin egen måde denne tankegang med bogen *Religion and the Decline of Magic*, hvor han argumenterede for, at den magiske forestillingsverden blev marginaliseret frem mod overgangen til det 18. århundrede. Ifølge Thomas var det ikke fordi folk som flest havde en rationel, videnskabelig omverdenstolkning at sætte i stedet, men i højere grad fordi gejstligheden havde succes med at skelne overtro fra tro. Både Tyge Kroghs store disputats om henrettelser og korporlige straffe og hans eksemplariske historie om en natmandssag i Kalundborg undersøger det historiske fletværk af magi, religion og rationalisme i første halvdel af 1700-tallets Danmark.

Uærlighed er et centralbegreb i begge bøger. Mens »Oplysningstiden og det magiske« først og fremmest analyserer ærefortabelse og social udstødelse i straffesystemet, er bogen om natmandskomplotet en mikrohistorisk undersøgelse af den professionsbestemte uærlighed, som det hedder i disputatsen sprogbrug. Grænsedragningen mellem de ærlige borgere og de uærlige løber ifølge Tyge Krogh parallelt med grænsen mellem det tilladte og det forbudte, mellem det rene og det urene og mellem de offentlige ritualer og den hemmelige magi. Derfor er undersøgelsen af de uærlige en kulturhistorisk nøgle til at se 1700-tallets samfund på vrangen.

Ifølge Ordbog over det danske Sprog krytter uærlighed sig især til forbrydelser, straffe og virksomhed, som berøver personerne almindelig ære og rettedighed som f.eks. begravelse i indviet jord. Denne uærlighed er i centrum i disputatsens fascinerende analyse af den straffede persons vanære på retterstedet, hvor den uærlige krop ikke kom i indviet jord, men i bogstaveligste forstand måtte rådne op mellem himmel og jord.

Natmændenes uærlighed var i 1700-tallet af en anden karakter. De stod inden for stat og kirke, men uden for samfundets sociale liv. Natmændenes status som uærlige var en traditionsbestemt social isolation, som især blev aktuel og medførte problemer ved ritualerne i forbindelse med fødsel, dåb, ægteskab, død og begravelse. Her måtte de verdslige og gejstlige myndigheder træde til og håndhæve natmandsfamiliernes borgerlige rettigheder. I bogen om natmandskomplottet beskriver Tyge Krogh, hvorledes Kalundborg var betalte for at få mor og barn kørt i kært til kirke, da natmandsfamilien skulle holde barnedåb i 1709. Da barnet blev døbt Hans, blev han båret af byfogedens kone, og borgmesteren stod fadder. Den karnevalsagtige dåb satte den sociale isolation i relief. Den 13. september 1735 blev selv samme Hans sammen med sine to brødre kørt til retterstedet i Kalundborg og hængt for tyveri. Inden dom og straf var to af hans farbrødre døde i arresten og begravet i galgebakken. Sagen mod natmændene i Kalundborg er den elementært spændende ramme for Tyge Kroghs belysning af retsforhold, sociale netværk og forestillingsverdenen i 1730'ernes Danmark:

En bonde forsvinder efter en våd tur til købstaden i november 1734. Bønderne fra landsbyen eftersøger ham og henvender sig til deres umiddelbare øvrighed, godssets forvalter Niels Lind, som hurtigt anvender situationen til at efterforske købstadens kriminelle underverden – natmandshuset. Den forsvundne bonde findes død uden tegn på at natmandshuset skulle stå bag dødsfaldet, men det interesserer ikke Niels Lind, som går efter den sikre domfældelse: en tyverisag.

Niels Lind havde nemlig brug for at vinde en sag og vinde sin øvrigheds respekt og anerkendelse. Efter at natmandskonen havde tilstået tyveriet af et får rullede sagen, og Niels Lind var i stand til at optrevle den kalundborgske natmandsfamilies sociale netværk som en kriminel underverden på Sjælland. Med stor energi udvidede han sagen og inddrog natmandsfolk fra Næstved, Ringsted, Nykøbing Falster og Slagelse. En ny forordning fra 1732 gjorde det muligt at

fordele omkostningerne ved at føre alvorlige straffesager på alle involverede amter og købstæder, og på den baggrund gjorde Niels Lind natmandskomplottet til den hidtil største tyverisag på Sjælland.

Det er Tyge Kroghs kup, at det ikke alene er de kriminelle og socialt udstødte randgruppers verden, der opulles i retshistorien fra Kalundborg. Det er i lige så høj grad godsforvalterens verden – Niels Linds ære og ærlighed. Tyge Krogh sandsynliggør overbevisende, at natmændenes endegyldige tab af al ære i galgen banede Niels Linds vej ud af arrest og tilbage til det borgerlige samfund. Finansielt reddede sagen ham på strengen i en gældssag, og i det offentlige omdømme overskyggede hans succes med domfældelsen af de fordomsbefængte natmænd nogle ridser i æren, som var tilføjet ham af byens militære øvrighed. Det er en formidabel historie om ære, ret og straf fortalt på tværs af 1700-tallets stands- og rangsamfund.

I slutningen af bogen om natmandskomplottet sammenfatter Tyge Krogh, at alle i stat og samfund fra høj til lav levede med de samme grundforestillinger: »Naturen var befolket af kræfter, som reagerede på menneskenes handlinger og tanker. Guds straffe truede samfundet, hvis ikke det ærede ham og holdt hans love i hævd... Der var ikke nogen egentlig grænse mellem religionen og de øvrige magiske forestillinger«. Denne helhedsopfattelse af de magisk-religiøse grundforestillinger er også et teoretisk fundament i »Oplysningstiden og det magiske«. I den teohistoriske diskussion lader Tyge Krogh sit lod falde til fordel for antropologen Mary Douglas kulturrelativisme, som ikke vil skelne mellem primitiv magi og kulturel religion. Dette falder i tråd med Tyge Kroghs opfattelse af, at det ikke er frugtbart at skelne mellem folkeligt magiske og officielle religiøse forestillinger.

I stedet for at vælge imellem Mary Douglas antropologiske identifikation af religion og magi og Keith Thomas historiske adskillelse heraf, havde det efter min opfattelse været mere frugtbart at eftersøge samtidens identifikation og skelnen derimellem i første halvdel af 1700-tallet. Identifikationen var til stede, som Tyge

Krogh viser det i forskrivelsessager, sodomisager og i den frodige forestillingsverden omkring reterstedet, men den bevidste adskillelse var der også. Dele af gejstligheden svingede fejekosten for at udfeje overtro, hedenskab og katolske levn både i teori og praksis, mens natmændene stadig hang i galgen i Kalundborg i 1736.

Disputatsen er stramt komponeret som en undersøgelse af tre strukturer: først retssystemets og kriminalitetens socialhistorie, dernæst en mentalitetshistorisk undersøgelse af grænserne for det forbudte, det meget forbudte og det uhyrlige ifølge dommenes klassifikationssystem, og endelig undersøgelsen af straffenes rituelle og ceremonielle verden. Helhedsopfattelsen af religion og magi fungerer ikke i praksis i den detaljerede analyse af det store kildemateriale. I det udmærkede kapitel om Guds og naturens love viser Tyge Krogh eksempelvis, hvorledes naturrets-tænkning og pietisme i Halle kørte et parløb, som var på kollisionskurs med en ortodoks fundamentalistisk bibelsk opfattelse af ret og straf. Indflydelsen fra Halle var ifølge Krogh markant i Danmark, men hans anvendelse af det brede magibegreb gør det ikke muligt at udvikle og anvende dette resultat. Konklusionens modstilling af den magiske diskurs over for den rationelle diskurs overskygger undersøgelses-mange facetter.

De moderne protestantiske strømninger i 1700-tallet undergravede religionen som statens og samfundets fundament og problematiserede samhörigheden af Gud, konge og øvrighed. Religionens langsomme individualisering ændrede også holdningen til straf og udsoning. Udviklingen fra den kollektive ofring af forbyrderen til den individuelle sagsbehandling i psykologisk perspektiv er forbundet med ændringer i den religiøse selvforståelse i samspil med videnskabeliggørelsen af verdensbilledet.

At de nye religiøse strømninger ikke var blevet til folkekultur i første halvdel af 1700-tallet påviser Tyge Krogh til fulde i »Oplysningstiden og det magiske«. Ikke mindst inddragelsen af visetraditionen omkring henrettelserne er interessant i denne sammenhæng. Viserne blev kolporteret vidt og bredt og må have haft en

klangbund i publikums efterspørgsel. I visetraditionen var forbrydelse ofte satans værk, en slags besættelse, som skulle udrides af samfundet og udsones med straffen, hvor forbyrderen forsonedes med Gud. Magtens teater blev oplevet som en religiøs forestilling. Alene ved sit skrivebord tog Ludvig Holberg til genmæle i 1754: »Executionen paa en Misæder skeer ikke for at forsone ham med Gud, men for et Societets Sikkerhed, og er en Straf for at afskrække andre...« Tyge Kroghs bøger demonstrerer på bedste vis kultur- og mentalitetshistoriens styrke og erkendelsesværdi. Den idé- og lærdomshistoriske oplysningstradition kan ikke stå alene.

Henrik Horstbøll

Steffen Elmer Jørgensen:

Fra chaussé til motorvej

Det overordnede danske vejnets udvikling fra 1761. Odense Universitetsforlag 2001. 606 sider, ill. ISBN 87-7838-520-2. Kr. 328,-.

Der har ikke været skrevet meget vej- og trafikhistorie i Danmark på trods af sektorens store samfundsmæssige betydning. Der er ikke prestige i denne del af den prosaiske virkelighed. Det er på den baggrund at Steffen Elmer Jørgensens bog er et virkeligt kvantespring fremad. For første gang findes der om tiden efter 1700-tallet et egentligt oversigtsværk.

Bogen handler om de overordnede vejsystemer og især fra den periode, hvor statsmagten begyndte at styre udviklingen. Startåret er 1761, hvor J.H.E. Bernstorff var med til at udarbejde betænkning om, at der skulle etableres hovedveje i hele riget, inkl. Slesvig-Holsten og Norge.

Som historiker har Jørgensen sans for det politiske spil, hvilket han får god brug i behandlingen af perioden i sidste halvdel af 1700-tallet, hvor store magtkampe udkæmpes. Der bliver dog nedsat en trafikkommission i 1778, som i de næste 30 år var med til at planlægge en lang række veje i provinsen.

Efter statsbankerotten i begyndelsen af 1800-tallet gik udbygningen langsommere, og først fra 1818 blev der bygget i Jylland.

Hestevognene fik imidlertid en kraftig konkurrent i togene, og i 1868 blev vejbyggeriet nedprioriteret og overdraget til amterne hvorefter udbygningen gik i stå undtagen ved de nye stationsbebyggelser og i de hastigt voksende storbyer.

Den efterfølgende tidsperiode starter ifølge bogen i 1910. Bilerne er så småt kommet frem, og dette år blev der vedtaget en benzinafgift, som fik stor betydning som indtægtskilde til vejudbygningen; staten blev igen en aktiv deltager på området. I slutningen af 1930'erne stod landet med nogle af Europas bedste veje, delvist finansieret gennem 1930'ernes beskæftigelsesprojekter. Det var også de nye store broers tid med Storestrømsbro og Lillebæltsbro.

Efter krigens afbrydelse kom der snart gang i hjulene igen. Og der kom mange flere hjul til. Fra 1950 og til 1970 næsten nedbledes antallet af biler. Til den eksplosive stigning måtte høre en tilsvarende udbygning af vejvæsenet.

I 1949 blev Vejdirektoratet oprettet, som bl.a. fik til opgave at stå for de kommende motorveje, som skulle dække landet i et 'H'. Fra midten af 1960'erne blev landets store færdselsårer anlagt, ofte efter lange diskussioner om vejforløb og lokal byplanlægning. En ny generation af broer så dagens lys med Farø-broen, den ny Lillebæltsbro, Storebæltsbro og senest Øresundsbro.

I slutningen af 1990'erne var nogle af de sidste store motorvejsstykker blevet bygget, og i 1997 besluttedes det at indskrænke det fremtidige vejbyggeri, hvilket giver en naturlig afslutning på bogen.

De velorganiserede vejbyggeres historie

Bogen er blevet til efter initiativ fra Dansk Vejhistorisk Selskab, hvilket det skal have en stor tak for, når nu universiteterne ikke kunne finde ud af at tage emnet op.

Selskabets store dominans af vejingeniører fra Vejdirektoratet har dog betydet en skævhed i definitionen af bogens emne – hvilket i øvrigt tilsvarende er ved at ske for det museum, selskabet har planlagt. Den kørende trafik får ikke den rolle i historien, den er berettiget til. Dynamikken i udviklingen kan ikke forstås, når biler, cykler, benzintanke, person- og varetrans-

port i bogen kun får en birolle, mens hovedrollen tildeles vejene næsten som om de havde et selvstændigt liv. Det burde være – og er – omvendt.

Bogen har registre over navne og lokaliteter. Derimod mangler et emneregister, hvilket er en katastrofe for en bog af denne karakter. Vejhistorisk Selskab bør snarest afhjælpe denne mangel i en særpublikation.

De kritiske bemærkninger til trods må det konstateres, at bogen er et standardværk for alle historiske biblioteker. Der er et fint billedmateriale samt engelsk resumé. Det bliver på 'ryggen' af Steffen Elmer Jørgensen at fremtidens trafikforskere forhåbentlig snart får skrevet den meget historie, som savnes.

Jørgen Burchardt

Charlotte Appel: Læsning og bogmarked i 1600-tallets Danmark

Danish Humanist Texts and Studies. Vol. 23. København, Det Kongelige Bibliotek og Museum Tusulanums Forlag, 2001. 1009 sider, ill. ISBN 87-7289-652-3. ISSN 0105-8746. Kr. 498,-.

Den tidlige trykkekonsts hastige udbredelse gav flere grupper mulighed for at til egne sig læsestof. Men hvem der egentlig har haft mulighed for at læse bøgerne og hvordan mødet forløb mellem det trykte ord og den brede befolkning, det er hovedemnet for historikeren Charlotte Appels mægtige afhandling om 1600-tallets læsning. Samspillet mellem den skriftlige og mundtlige tradition ansues i en bredere kontekst i denne tværfaglige, kulturhistoriske undersøgelse.

Hun indleder bogen med at give et eksempel på, hvordan det historiske kilde-materiale i heldigste fald kan give et overraskende indblik i et ellers glemt hverdagsliv: En samvittighedsfuld præst nedskriver historien om tjenestepigen Mette Jensdatters dramatiske død, da hun var på vej hjem fra marked, hvor hun havde købt sig læsestof. Gennem disse optegnelser i kirkebogen fra 1688 hører vi således om, hvordan en fattig tjenestepige havde lært sig at læse og alene begav sig ud på en skæbnesvanger tur, der skulle blive hendes sidste, for at skaffe læsestof.

Oplysningen giver anledning til at reflektere over udbredelsen af læsestof og læsning: Deltog den jævne befolkning aktivt i en bog- og læsekultur eller var der tale om en undtagelse? Hvem kunne læse på dette tidspunkt? Hvordan lærte de det? Hvordan erhvervede de sig litteratur? Hvem læste hvad? Hvordan blev de trykte, typografiske medier spredt i samfundet? Hvem kontrollerede og udnyttede det nye medium? Mange andre forskere har beskæftiget sig med hjørner af denne problematik, men hovedindsatsen her er at integrere forskellige forskningstraditioner bl.a. boghistorie, kirkehistorie, litteraturhistorie og folkeminddeforskning.

Charlotte Appels hovedtese er, at der var tale om en sand medierevolution af en størrelse, der kun kan sammenlignes med nutidens elektroniske. Gennem at kombinere forskellige forskningsmetoder samt at lade kvalitative og kvantitative forskningsmetoder supplere hinanden, skaber Charlotte Appel et helt nyt vidensgrundlag for at besvare spørgsmålet om den dynamiske proces mellem det talte, skrevne og trykte sprog på landet og i byen.

Lykke L. Pedersen

Kai Detlev Sievers: Ländliche Wohnkultur in Schleswig-Holstein. 17.-20. Jahrhundert

Verlag Boyens & Co. Heide 2001. 184 sider, ill. ISBN 3-8042-1002-3. DM 68,-.

Der findes mange bøger om landlig byggeskik, og der findes mange bøger om bondemøbler. Det gælder også for det slesvig-holstenske område. Men Sievers, emeriteret professor i folkelivsforskning på universitetet i Kiel, har nu alligevel skrevet en særdeles læseværdig bog om emnet. Den handler ikke blot om byggeskik, ej heller blot om bondemøbler. Den handler om bondehuse og/eller gårde i deres funktionelle kontekst, deres historiske udbredelse, i deres symbolværdi – både for bønderne selv og for den senere videnskabelige og/eller nationale interesse for bygningerne; således trækkes flittigt på bl.a. Bjarne Stoklunds studier over Fri-landsmuseer og de »nationale væddeløb« i form af verdensudstillinger m.v.

Ländliche Wohnkultur indledes med fem analyserende afsnit om den landlige boligkultur. Boligkultur ses som et spejlbillede på livsverdener, som udtrykkende mere og andet en blot »sådan boede de«. Boligen ses i sammenhæng med landbruget – og med landbrugshistorien. Og i de sidste tre kapitler kommer vi ind på (delvist kulturgeografisk inspireret) den »typiske bondestue«, hvad en sådan indeholder og sidst det format, der styrer resten af bogen, nemlig seks »boliglandskaber«.

Disse seks »landskaber« har Sievers hentet fra den lille, men berømte, »Karakteristik« af slesvig-holstensk landbrug og bondehuse af Lütgens fra 1847, og Lütgens mange fine tegninger benyttes da også flittigt i *Ländliche Wohnkultur*. I det hele er bogen endog meget rigt illustreret og er i bund og grund en gedigen udgivelse. Og så er det jo rart at se en bog om Slesvig-Holsten, som ikke beskæmmer sig for at inddrage også Sønderjylland i materialet!

Mikkel Venborg Pedersen

Svend C. Dahl: Næstved i Middelalderen

Købstadens oprindelse, dens udseende og indbyggernes tro, levevilkår og dagligdag. Næstved, Suså-Komiteen, 2001. 180 sider, ill. ISBN 87-988144-1-9. Kr. 249,95.

Dette er en dejlig bog – og undertitlen fortæller jo stort set, hvad den indeholder. Forfatteren har skrevet om Næstved siden 1981, så han har samlet sig en stor viden om denne fine og trods alt velbevarede middelalderby – og om middelalderen i det hele taget. Han mestrer kunsten kun at lade essensen af sin viden flyde gennem pennen, og han krydrer teksten med mange, gode citater fra kilderne (*sat med kursiv*). En del oplysninger er samlet i tabeller over fx folketal, erhvervsfordeling og skatter, men også blødere emner som de mest brugte personnavne.

Næstved er en god by som udgangspunkt for at skrive om middelalderens kultur, for der er her bevaret meget, ikke bare kirker, men også ikke-gejstlige bygninger

som det gamle rådhus og boderne, og der er mange gode skriftlige kilder.

Billedsiden er ikke det mindst interessante ved denne bog. Suså-Komiteen har ansat Mads Stage til med sine tegninger at fabulere over dagliglivet i middelalderens Næstved, og det gør han på en hyggelig og stemningsfuld måde. Derudover har forfatteren selv gentegnet en lang række kalkmalerier fra danske kirker (ikke alle i Næstved): han har udvalgt scener, som illustrerer teksten; og endelig er Olaus Magnus træsnit brugt i rigt mål. Disse tre stilarter klær hinanden godt, man skal blot huske, at de nok mere er staffage end dokumentation.

Fotografierne fra det moderne Næstved er forfatterens egne – han kan det hele selv.

Det er en fornøjelse af blade – og læse – i denne bog.

G. Nellemann

Thomas Thomsen: Barnemordet i Herning

En snes skillingsviser fra Vestjylland. Højbjerg, Forlaget Hovedland, 2001. 140 sider. ISBN 87-7739-493-3. Kr. 159,-.

Fra Thomas Thomsens hånd foreligger nu endnu en kommenteret samling skillingsviser fra en bestemt lokalitet; denne gang Herning. Forløberen var *Skandalerne i Århus*, som udkom i 1999. Forfatteren lover i forordet til *Barnemordet i Herning*, at der vil udkomme flere visesamlinger fra anden geografisk lokalitet.

Det er med stor entusiasme Thomsen kaster sig over stoffet, og det er tydeligt, at han har gjort grundig research for at finde baggrundsstof til viserne. Allerede i 1980

udkom en bog om danske udvandreviser, angiveligt baseret på kilder i Dansk Folke-mindesamling.

Herningbogen er delt op i tre afsnit. En indledning, hvor vi får en kort orientering om skillingsvisemediet. Derefter en antologi med 20 viser fra området omkring Herning. Sidste del rummer kommentarer til viserne og til deres kontekst. Konceptet fungerer godt, dog kunne man ønske en lidt bredere indføring i skillingsvisefænomenet, dets baggrund, historie, udbredelse og funktion. Når det nu endelig skal være. Men for den interesserede læser er der anstændigvis henvist til nogle af lørn Pjøs publikationer om emnet.

De præsenterede viser dækker et bredt spektrum af de forskellige typer viser, der kan forekomme i et skillingtryk. Lige fra visen om ulykkelig kærlighed, her repræsenteret ved *Den utro pige* (nr. 11) hen over lejlighedssangen om Hedeselskabets 25 års jubilium (12) og udvandrevisen *En ganske ny Sang fra Amerika* (6) til en samling typiske mordviser.

I kommentardelen fører Thomsen os ind i historierne bag viser, hvor det har været muligt at finde oplysninger. I et enkelt tilfælde, nemlig i visen om *Mordet i Tjørring den 11te September 1886*, får vi på hele seks sider en komplet udskrift af domsafsigelsen, som det blev citeret i Herning Folkeblad. Her havde et resumé måske været tilstrækkeligt.

Alt i alt er *Barnemordet i Herning* fornøjelig læsning med mange gode oplysninger om både viserne og deres baggrund, og det er sikkert, at bogen vil finde vej over boghandlerens disk til mange købere.

Fin Clement Hansen

Videofilm

Høj kro. En familievirksomhed i Vestslesvig

Videofilm produceret af Karsten Biering. Nr. 3 i serien Småbutikker og -virksomheder i Danmark. Udgivet af Center for Arbejderkulturstudier og AV/ITV-Afdelingen Københavns Universitet i samarbejde med Kulturcentret Kiers Gaard i Højer. ISBN 87-91124-01-8. Varighed 56:40. Kr. 150,- incl. moms.

Høj kro. En familievirksomhed i Vestslesvig. Det er titlen på en videofilm produceret af Karsten Biering i hans serie om Småbutikker og -virksomheder i Danmark; foretagender der, som Karsten Biering skriver, har en lang tradition bag sig, men en uvis fremtid for sig. Høj kroen ligger nord for Højer, ved siden af Emmerlev kirke, hævet over landskabet og et centrum for det store Emmerlev sogn. Kroen har aner langt tilbage i tiden, og en del af historien derom får man i videoen fortalt især af den nuværende ejer Tove Sørensen. Men ellers dokumenterer videoen, hvordan der i dag arbejdes i køkkenet og krostuerne; helt ned i kokkens opskrifter kommer Karsten Biering. Han er en kyndig udspørger, også på det kulinariske område. Et særligt afsnit i videoen udgør en skildring af sommerens ringridning, der foregår ved og på Høj kroen.

Videoen giver en god dokumentation af arbejdet, som foregår med hjælp af Tove Sørensens børn og børnebørn, der godt nok ikke bor i nærheden, men kommer rejssende til i weekender og til de store højtider. Man lærer personalet at kende, men først og fremmest Tove Sørensen. Man aner, at noget af hemmeligheden bag en god kro med mange stamgæster er indehaverens takt og blik for mennesker. Og glæde ved sit arbejde.

Karsten Biering har kendt Tove Sørensen og hendes mand Karl, der døde i 1987, gennem mange år. Man fornemmer i samtalerne fortroligheden med stedet.

Karsten Biering holder af stedet og egnen, og han kender forholdene. De er specielle her ved grænsen, hvor dansk og tysk mødes så markant. Men Tove og Karl Sørensen, der kommer længere oppe fra i Jylland, levede sig hurtigt ind i dem, da de overtog kroen i 1954.

Videoen er optaget i forsommeren 2000, det hele ser lyst og grønt ud. Men prøv at komme her en aften i november, når en strid og våd blæst står ind fra Vadehavet, og kulden fløjter gennem marv og ben. Så er det en gave at kunne smutte ind på Høj kroen og slå sig ned i skænkestuen med en hed romgrog. Så kan de våde, visne blade trimle afsted hen over den blanke asfalt lige så tosset de vil.

Eske K. Mathiesen

Karsten Biering: Sonny's Auto

Et værksted på Amager. Småbutikker og -virksomheder i Danmark nr. 2. VHS-video, 38 min. Center for Arbejderkulturstudier og AV/ITV-Afdelingen, Københavns Universitet Amager, 2000. ISBN 87-986945-8-8. Kr. 150,-.

Sonny's Auto er et lille autoværksted på Amager. Det ejes af Sonny Hansen, som er ene mekaniker på værkstedet. I 1999 fik værkstedet besøg af Karsten Biering fra Center for Arbejderkulturstudier ved Københavns Universitet og et kamerahold fra KUA's ITV-afdeling. Det kom der en video ud af, som viser en typisk arbejdsdag på værkstedet: forskellige reparationer, samtaler med kunder og leverandører og en prøvekørsel. Undervejs taler Karsten Biering med Sonny om hans baggrund og om hans arbejde.

Videoen indgår i en serie om småbutikker og virksomheder i Danmark. Ifølge noterne på omslaget har man valgt Sonny's Auto ud fra en formodning om, at der efterhånden kun er få ikke-specialiserede og enmandsbetjente autoværkste-

der tilbage. Hertil kommer, at Sonny forer arbejde og bolig: værkstedet ligger i baggården til den beboelsesejendom, hvor han bor med sin familie. Da videoen blev optaget, var det dog besluttet, at gården skulle saneres og værkstedet rives ned. På dette tidspunkt havde Sonny endnu ikke fundet nye lokaler, og fremtiden var uvis. Senere lykkedes det ham at finde nye lokaler i nærheden.

Gennem videoen kommer vi tæt på mennesket Sonny Hansen. Vi får bl.a. at vide, at han er udlært og har arbejdet på flere større autoværksteder. Men også at han indimellem havde problemer med at møde til tiden og indordne sig under værkførerens. Uden mange ord, men bl.a. gennem kameraets panorering hen over bænkerne af reservedele og rod i værkstedet, og ved at følge Sonnys arbejdsrytme, får vi indtryk af, at han er en mand, for hvem disciplin og orden ikke er det vigtigste i tilværelsen.

På et tidspunkt siger Sonny om sit arbejde: »Sådan nogle biler der, de er jo rimeligt ens – der er ikke nogen udfordring i det længere«. Af de scener, hvor Sonny taler med og om sine kunder, får vi indtryk af, at det er i omgangen med de mennesker, der kommer på værkstedet, han først og fremmest finder sin arbejdsglæde.

Karsten Biering ejer den evne til fortrolig samtale, som kendetegner den gode interviewer. Flere steder i videoen fornemmer man, at man får noget væsentligt at vide, uden at der direkte bliver sat ord på. Der er med andre ord tale om en fornem udnyttelse af videomediet.

Indimellem kunne man dog godt ønske sig, at Karsten Biering havde stillet flere direkte spørgsmål og givet sig mere tid til at belyse et emne. Når en af begrundelserne

for at beskæftige sig med Sonnys Auto er, at der er tale om en efterhånden sjælden forening af bolig og arbejde i samme kvarter, ville det have været interessant at få mere at vide om det aspekt. Det antydes, at Sonny har et dobbelttydigt forhold til planerne om gårdsanering: på den ene side vil han gerne have en pæn gård i sin egen karré, på den anden side er han ked af at skulle flytte sit værksted. Det kunne have været interessant at høre mere om, hvilken rolle autoværkstedet og Sonny spiller i kvarterets sociale netværk.

Der er i disse år en teoretisk interesse for »karrierelivsformen«, ligesom »iværksætteren« er blevet en ideologisk ikon i den politiske debat. Hvis man vil, kan Karsten Bierings video ses som en tiltrængt nuancering af denne debat. Igen kunne man have ønsket sig at få mere at vide om Sonnys eget syn på sin livsform som selvstændig erhvervsdrivende.

Men disse ønsker ville naturligvis have gjort videoen længere end de 38 minutter, som er en fin længde til undervisningsbrug. Det rejser spørgsmålet om målgruppen for denne type af videoer. Karsten Biering og KUA's ITV-afdeling har efterhånden en lang række produktioner bag sig, som dokumenterer så forskellige arbejdssituationer som restaureringen af en middelalderkirke og sidste tur med Storebæltsfærgerne. Man kunne ønske sig, at de udover fortsat at producere lange – og gerne længere – dokumentationsvideoer også fik mulighed for at henvende sig til et bredere publikum. Hvad med en række TV-udsendelser på 10-15 minutter om danskere på arbejde, programsat i den gode sendetid? Ideen er hermed givet videre til vore public service TV-stationer.

Lars K. Christensen

Bognotitser

Palle Brandt: Det på skinner. En beretning om de bredsporede og de smalsporede jernbaner på Lolland-Falster. Om materiel og mennesker, hvad banerne betød og hvordan det gik dem. Samt noget om pramdragere på Guldborgsund og i Smålandsfarvandet. Nykøbing F., Kulturmindeforeningen og Museet Falsters Minde, 2001.

Årets bog fra Palle Brandt og Nykøbing F. handler, som den lange titel siger, om alle de mange jernbaner, der har været på Sydhavsværnerne – de bredsporede er dem, som (også) transporterede passagerer, altså DSB og de Lolland-Falsterske privatbaner, mens de smalsporede var roebanerne, som transporterede sukkerroer fra markerne til fabrikkerne i alt 421,7 kilometer (hvoraf kun 10 lå på Falster). Og pramdragerne sang ikke, det var små slæbebåde, som trak pramme med roder fra havne og anløbsbroer til sukkerfabrikkerne i Sækkøbing og Nykøbing.

Nu har bilerne udkonkurreret alt dette, og kun Lollandsbanen fra Nykøbing til Nakskov og DSB's hovedlinier via Nykøbing til Rødbyhavn og Gedser er tilbage.

G.N.

Arne Ipsen: Fortunens eventyrverden. I Hostrups fodspor fra Regensen til Fortunen. København, Attika, 2000. 60 sider, ill. ISBN 87-7528-397-2.

Ved at følge Hostrups – og i øvrigt samtidens studenter – på deres vandring ud af byen, langs kysten og ind gennem Dyrehaven og også med udgangspunkt i Hostrups komedier, fortæller Ipsen os i tretten essays om steder, folk og begivenheder fra midten af det 19. århundrede. Bogen er gennemillustreret med både gamle billeder (Klæstrup og Fattigholm) og gamle og nye fotografier af miljøfoto grafen

Erik Borch. Der er i denne bog samlet en kolossal viden, men det er svært at bruge den som opslagsbog. Formen skyldes nok, at der er tale om stof, der oprindeligt har været en serie foredrag. Den moderne teknik ville ellers have gjort det ret let at lave et index . G.N.

Morten Hahn-Pedersen: Fra viking til borebisse. 50 generationer ved Vadehavet.

Esbjerg, Fiskeri- og Søfartsmuseet, 2001. 200 sider, rigt illustreret. ISBN 87-90982-00-2. Kr. 175,-.

I denne utrolig flot illustrerede bog opsummeres den hidtidige forskning om området kulturhistorie, naturligvis især den havvendte del af den. Det er fortællingen om, hvordan befolkningen ved den nordlige del af Vadehavet gennem godt 50 generationer har udnyttet beliggenheden ved havet til at skabe sig et eksistensgrundlag. Fra Ribes søhandel i vikingetid og middelalder via Rømøs hvalfangere og Fanøs storsejlere frem til nutidens Esbjerg Havn med industrifiskeri, containertrafik og offshore aktiviteter.

Man får virkelig meget for sine 175,- kr., takket også være en række pengestærke fondes støtte til udgivelsen. G.N.

Georg Søndergaard: Danske for- og efternavne. Betydning – Oprindelse – Udbredelse. Rødovre, Askholms Forlag, 2000. 344 sider, ill. ISBN 87-90721-17-9. Kr. 288,-.

Georg Søndergaard udgav i begyndelsen af 1980'erne de to bøger *Danske fornavne* og *Danske efternavne*. Askholms Forlag har nu udsendt en samlet og ajourført udgave med en fyldig indledning om navnenes kulturhistorie og et efterhængt afsnit om personnavnets jura.

Udover forklaring af de enkelte navnes betydning og oprindelse, kan man på udbredelseskortene se, hvordan de almindeligste navne fordeler sig over landet, ligesom der er lister over de 100 almin-

deligste. Fx er Søndergaard nr. 54 med 7.045, og der er 17.320, der hedder Georg.

Bogen er forsynet med litteraturliste og stikordsregister, og således god i brug.

G.N.

